

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ASKERÎ TARİH DİZİSİ

OSPREY

SPARTACUS VE KÖLE SAVAŞI

Nic Fields

İllüstrasyonlar: Steve Noon

Çeviren : L. Ece Sakar

NIC FIELDS

Meslek hayatına biyokimyacı olarak başlayan Dr. Nic Fields daha sonra Britanya Kraliyet Deniz Kuvvetleri'ne katıldı. Ordudan ayrıldıktan sonra üniversiteye geri döndü ve bu kez antikçağ tarihi alanında çalışmalarını sürdürerek Newcastle Üniversitesi'nden master ve doktora derecelerini aldı. Bir süre Atina'daki British School'da müdür yardımcısı olarak çalıştıktan sonra Edinburgh Üniversitesi'nde antikçağ tarihi dersleri verdi. Yazar ve araştırmacı Nic Fields Güneybatı Fransa'da yaşıyor.

STEVE NOON

Kent'te (İngiltere) dünyaya gelen **Steve Noon**, Cornwall'da güzelsanatlar okulunu bitirdi. Hayatı boyunca en büyük tutkusu resim yapmak olan Noon, 1985'ten bu yana profesyonel çizer olarak çalışıyor. Ünlü yayıncı Dorling Kindersley için birçok ödüllü illüstrasyon çalışması yapan sanatçı, konusunu tarihten alan çizimleriyle tanınıyor.

Nic Fields

İllüstrasyonlar: Steve Noon

SPARTACUS VE KÖLE SAVAŞI

M.Ö. 73-71

Çeviren: L. Ece Sakar

TÜRKİYE BANKASI
Kültür Yayınları

OSPREY ASKERİ TARİH DİZİSİ

NIC FIELDS
STEVE NOON
SPARTACUS VE KÖLE SAVAŞI
M.Ö. 73-71

ÖZGÜN ADI
SPARTACUS AND THE SLAVE WAR 73-71 BC
OSPREY PUBLISHING, 2009

COPYRIGHT © OSPREY PUBLISHING LTD 2009

ÇEVİREN
L. ECE SAKAR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
ALİ BERKTAY
METE AKSAN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ - DİZİN
ERKAN IRMAK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: ARALIK 2011

ISBN 978-605-360-439-6
Genel Yayın No: 2394

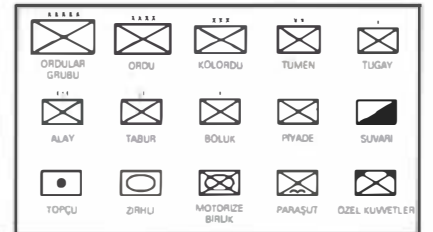
BASKI
GOLDEN MEDYA MATBAACILIK VE TİCARET A.Ş.
100. YIL MH. MAS-SİT 1. CAD. NO: 88
BAĞCILAR İSTANBUL
(0212) 629 00 24
Sertifika No: 12358

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin,
gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK, NO: 2/4
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel: (0212) 252 39 91
Fax: (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	5
İşyanın Nedenleri · Birinci Köle Savaşı (M.Ö. 135-132)	
· İkinci Köle Savaşı (M.Ö. 104-100)	
ÖNEMLİ OLAYLARIN KRONOLOJİSİ M.Ö. 146-60	11
ROMA'NIN TOPLUMSAL DÜZENİ	14
Kölelik Sistemi · Korsanlık ve Köle Ticareti · Kılıç Ustası Gladyatörler	
· Oskça Konuşan Halklar	
ÇARPIŞAN KOMUTANLAR	27
Trakyalı Spartacus · Marcus Licinius Crassus	
ÇARPIŞAN ORDULAR	34
Köle Ordusu · Roma Ordusu	
KARŞILIKLI PLANLAR	47
Spartacus'ün Planı	
SAVAŞ	52
Praetor Ordularının Yenilmesi - M.Ö. 73	
· Konsül Ordularının Yenilmesi - M.Ö. 72 · Crassus'la Savaş - M.Ö. 71	
· Tuzak Kapanıyor: Silarus Nehri - M.Ö. 71	
SAVAŞIN SONUÇLARI	79
Çarmıha Gerilme · Düzenin Yeniden Tesisi	
SPARTACUS'ÜN MİRASI	83
TEMEL KAYNAKLAR REHBERİ	88
KAYNAKÇA	93
SÖZLÜKÇE VE KISALTMALAR	94
DİZİN	95

GİRİŞ

Roma'nın kuruluşunun 679'uncu yılı olan M.Ö. 73 tarihinde İtalya'da, köleci bir toplumun en büyük kâbusunu gerçeğe dönüştüren ciddi bir ayaklanma patlak verdi. Bu, Spartacus adlı karizmatik gladyatör liderliğindeki büyük köle isyanıydı. Modern çağ okuru için onun adı, "karşı saldırıya cesaret edebilen mazlum" ve "haklı başkaldırı" kavramlarıyla özdeşdir. Bir Hollywood destanına dönüşebilecek -Tom Wolfe'un sözleriyle- "uygun malzeme" olmakla kalmayan Spartacus, modern çağın ekonomik sömürü ve sosyal eşitsizliğe karşı savaş veren ücretli kölelerini temsil eden bir figür de olmuştur aynı zamanda. Bu bağlamda en dikkat çekici örnek, Alman Sosyalistleri'nin Mart 1916'da Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht tarafından kurulan radikal grubu *Spartacusbund* (Spartacus Birliği) ol-

muş. 1. Dünya Savaşı'nı ve dönemin ekonomik koşullarını protesto ederken, grup kendisini Spartacus efsanesiyle ilintilendirmiştir. Benzer şekilde, daha yakın bir tarihte Güney Meksika'da, kendini Chiapas'taki yerli ayaklanmasının uluslararası sözcüsü olarak tanıtan kar maskeli *Subkomandante* Marcos da, her ne yapıda olursa olsun, güncel statükoların dört atlısı olan siyasi, hukuki, sosyal ve ekonomik eşitsizliklere karşı verilen halk savaşlarının devrimci ikonları olarak Ernesto "Che" Guevara'nın yanı sıra Spartacus'un de adını vermişti.

Cözlemcinin farklı varsayımlara dayalı bakış açısına uygun olarak bu örneklerin sayısı çoğaltılabilir: Kişisel kahraman, önemli bir sosyopolitik başkaldırının lideri, Roma'yı tahrip edebilecek bir potansiyel güç ve elbette geleceğin sınıf savaşlarının ilham

Enna'daki büyük pazaryeri Eurospin'in güneydoğudan görünümü; arkada, solda Cerere kayalığı ve sağda Lombardia Kalesi. Cicero Enna'yı "yüksek ve üzeri düz, yıl boyunca akan pınarlarla sulanan ve dört bir yanı sarp kayalıklarla çevrili bir tepenin üzerine kurulmuş" bir şehir olarak anlatıyor (Cicero, *Verrines*, 2.4.107). Roma kuvvetleri tarafından kuşatılan Enna bir türlü zapt edilemedi ve ancak içeriden ihanete uğradıktan sonra düştü (Fields-Carré Koleksiyonu).

Enna'nın, Cerere Kayalığı'nın batı ve güneybatısından görünümü. Birinci Köle Savaşı zamanında şehir, Sicilya'nın tahıl üreten en bereketli ovalarından birinin tarım merkezi ve toprağın, tarımın ve tahılın tanrıçası Demeter'in (Ceres) önemli bir kült merkeziydi. Suriyeli Atargatis gibi, Demeter de Ana Tanrıça temsillerinden biriydi (Fields-Carré Koleksiyonu).

kaynağı gibi... Gayet tabiidir ki, siyasî görüşlerimizle yahut antikçağa duyduğumuz ilgiyle bağlantılı bakış açılarımızla, hepimiz farklı ve kendimize özgü bir Spartacus algısına sahibiz. Üç ana kaynağımızdan biri ve kendisi de Yunan olan Plutarkhos'a göre, "Kendi koşullarından beklenebilecek bir kişiliğin çok ötesinde, müthiş zeki ve kültürlü olan Spartacus, bir Trakyalıdan ziyade Yunan gibiydi adeta" (Plutarkhos, *Crassus*, 8.2). Roma gibi bir süpergücün hükmünde yaşayan bir Yunan'a ait olan bu yoruma göre, Spartacus yabancı olma ve kölelik pozisyonu gibi bir çifte dezavantajın sonucu olan "doğal aşağılık" durumunun üstesinden, ancak kendi kişiliğinin gücüyle gelebilirdi.

Tarihe mal olan Spartacus hırçın ve yigitti; mert, gözü kara ve yüce gönüllü bir adamdı ve ona ilişkin kayıtlar da, liderlik kabiliyetini ve savaştaki ustalığını doğrulamaktadır. Ancak böylesine bir kahramanlık söz konusu olunca, bir köle general olarak kısa süren kariyerine ilişkin kayıtlar da, "ihtimal dışı kurgular" ile "muhtemel gerçekler" arasında salınıp durur. Marx'ın Engels'e yazdığı 27 Şubat 1861 tarihli

mektubundaki çok bilinen ifadelerle, "Görünen o ki, Spartacus, bütün bir antikçağ tarihinin böbürlenebileceği en muazzam kişilik"tir (*Correspondence* 1846-95, 1934, s. 126). Bu pek çok kişiye aşırı görünen bir yorum olabilir tabii. Devrimci asi Che Guevara da Spartacus'un ateşli hayranlarından biriydi. İster hayran olunsun, ister nefret edilsin, "Kahraman Gerilla" modern dünyanın dört bir yanında milyonlarca kişinin tanıdığı bir figür olmaya devam ediyor. Ölmüş adamlar artık öyküler anlatamaz belki ama, kendileri efsane olabilirler. Antik dünyada Spartacus, düzene baş kaldıran gerçek bir köleydi; lakin sonuçta savaşı kazanamadı. Ancak yine de, savaş alanlarında durmadan ortaya çıkması Roma'yı öyle bir alarma geçirdi ki, Spartacus'ü ele geçirip öldürmek üzere sonradan Caesar'ın [Gaius Iulius Caesar] Gallia'yı (Galya) fethetmekten götürdüğü ordunun boyutlarında bir vurucu gücü harekete geçirilmişti.

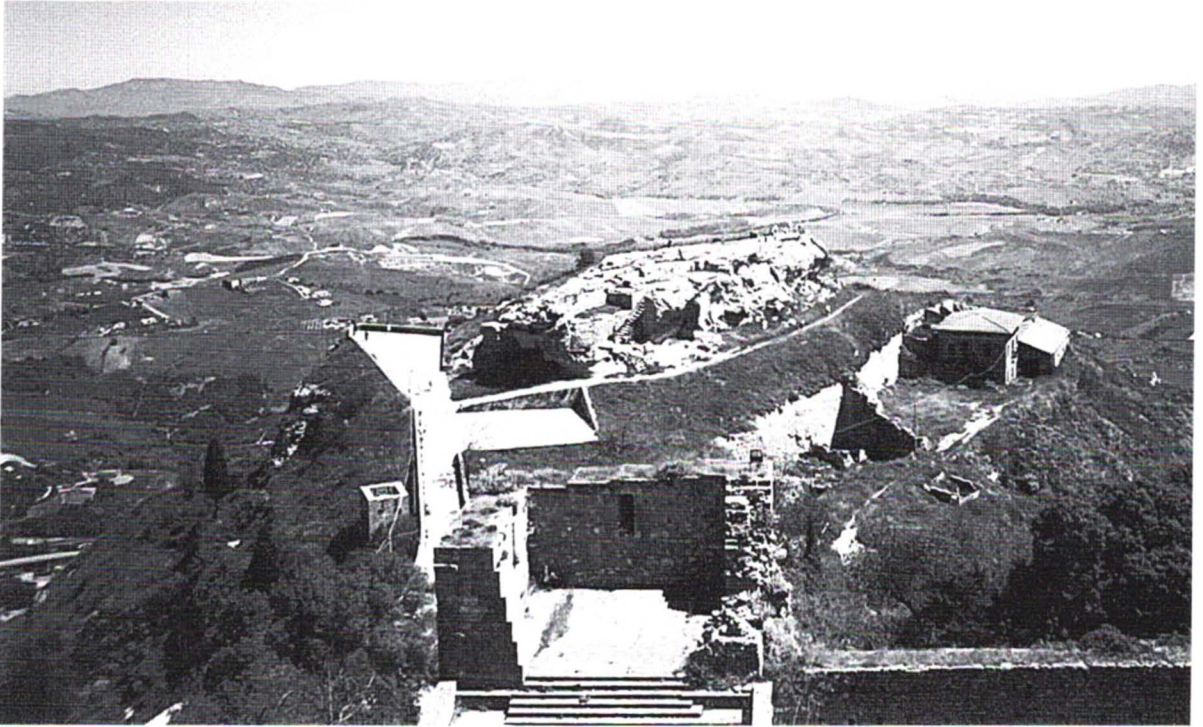
İSYANIN NEDENLERİ

İtalya'da, Spartacus komutasındaki kölelerin ayaklanması mümkün olan en iyi şekilde örgütlenmiş olabilir; ancak bu, kendi türündeki ilk ayaklanma değildi. Evvelce Roma'yı tehdit eden başka köle ayaklanmaları da olmuştu ve Spartacus'un onların hatalarından da ders alacak kadar akıllı olduğunu varsayabiliriz. Bununla beraber, elbette en ünlüsü Spartacus'un ayaklanması olmak üzere, köle direnişlerinin genel tarzının çalıp çırpma, küçük sabotaj eylemleri, yahut en basit şekliyle firar ile karakterize olduğunu kavramamız önemlidir. Tam güçle girişilen dört başı mamur bir savaş ise, son derece istisnaiydi.

Başta Yunanlar olmak üzere muhtelif halkların yaşadığı komşu Sicilya, Kartaca'ya karşı verilen ilk uzun savaşın başlangıcında, Roma'nın ilk denizaşırı eyaleti oldu (Birinci Pön Savaşı, M.Ö. 264-241). An-

cak Kartaca'nın sonradan Roma ile ikinci kez savaşmasını (İkinci Pön Savaşı, M.Ö. 218-201) mümkün kılan yeniden dirilişiyle, doğal olarak Sicilya ve Roma konusunda eski emelleri canlanan Kartacalıların ihtirasi, Roma açısından adayı tekrar fethetmeyi gerektiriyordu. Sicilya'nın Cicero döneminde "Roma'nın tahıl ambarı" olarak anılmasının sebebi (Cicero, *In Verrem* 2.2.5), adanın tarımsal açıdan muazzam zenginliği idi; bu durum ise eyaleti, Roma'nın iaşesi açısından çok önemli kılıyordu.

Kölelik, Sicilya'da yeni bir uygulama değildi kuşkusuz, ancak Roma tarafından tekrar fethedilişinin ardından, adadaki köle edinme sıklığı çarpıcı oranda artmıştı; bu olguyu, kendisi de bir Sicilyalı olan Diodoros, kişisel gözlemleri doğrultusunda eyaletin ilk büyük köle isyanı (Birinci Köle Savaşı) öncesindeki durumu bağlamında netlikle ortaya koyuyordu (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 35.2.1-2, 27, 34).

Demeter Tapınağı'nın (Tempio di Cerere), Lombardia Kalesi'ndeki Torre Pisana'nın kuzeydoğusundan görünümü. Burada, Eunos ve Doğu Akdenizli müritleri Ana Tanrıça'nın yerel tezahürü Demeter'e ibadet ederdi. Cicero'ya göre (*Verrines*, 2.4.112) Sicilya'nın kötü şöhretli valisi Verres de, Demeter'in buradaki meşhur heykelini çalmaya kalkışmıştı (Fields-Carré Koleksiyonu).

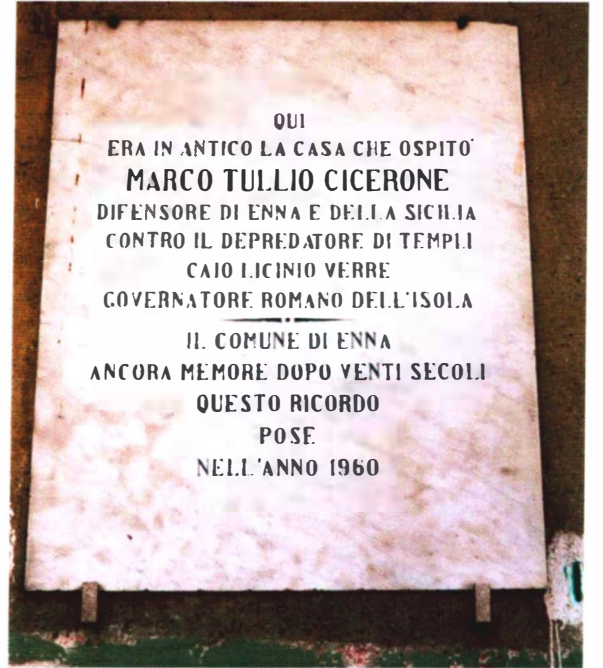
Eunus'un, Lombardla kalesindeki bronz heykeli. Birinci Köle Savaşı'nın önde gelen karakteri Eunus, Ennalı Antigenes olarak anılan şahsa ait bir yerli köleiydi. Ennalı isyancı kölelerin kral ilan ettiği Eunus taç takıp kraliyet kostümü giydi, eşini kraliçe yaptı ve kendisi için de Seleukos imparatorluğu'nun hanedan adı olan Antiochos'u uygun gördü (Bölge Sanat Okulu, 1960, Enna; Fields-Carré Koleksiyonu).

BİRİNCİ KÖLE SAVAŞI (M.Ö. 135-132)

Diodoros, Doğu Akdeniz kökenli kölelerin, yaşam koşullarının sefaleti ve gördükleri çok kötü muamele nedeniyle, önce isyan konusunu tartıştıklarını, sonra da fiili şiddetin patlak verdiğini kaydeder (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 35.2.4. 10). İsyanı, Sicilya adasının doğal coğrafı yapılanmasını yansıtan bir yaklaşımla, rahatlıkla doğu ve batı olarak iki farklı uygulama sahnesine ayırabiliriz. Adanın batısından Lilybaeum'da yerleşik bir Romalı *quaestor* sorumluydu; doğu kıyısındaki Syrakousai'da yaşayan bir başka *quaestor* da adanın doğusundan sorumluy-

du. Batı bölgelerinde sığır çobanlığı yapan köleler çoğunlukta idi, doğunun tahıl üretimi yapılan düzlüklerinde ise tarım köleleri ağırlıktaydı.

Adanın iki yarısındaki kölelerin farklı gruplar halinde isyan başlattıkları görülüyor; doğudakiler Suriye doğumlu ve Apameia'dan gelen Eunus adlı bir köle liderliğinde, batıdakiler ise at bakıcılığı yapan ve Toros dağlarından gelen bir Kilikia'lı olan Kleon adlı kölenin liderliğinde harekete geçtiler. "Bir büyücü ve mucizeler yaratan adam" olarak tanınan Eunus Suriye'nin tanrıçalarından Atargatis'e (Astarte) gönülden bağlıyken, Kleon "henüz çocuk yaşlarında edindiği alışkanlıkla bir eşkiya hayatı sürüyordu" (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 35.2.5. 3.2). Devletin yönetim kademesindekiler ise, bu iki isyancı grubun çatışmaya gireceği ve birbirlerini parçalayacakları umudu içindeydi.

Enna'da Roma Caddesi 528 adresindeki evinde Cicero'nun anısına asılan mermer levhada, Sicilya'nın eski valisi Verres'e karşı yürüttüğü davadan söz ediliyor. Cicero'nun hukuk ve ahlak arasında önemli bir fark olduğunu genç yaşında keşfetmesi çok önemlidir. Ona göre hukuk güçlülerin silahı, ahlak ise zayıfların yanılmasıydı. Bu yüzden de, Cicero'ya göre kölelik adaletle uyğundu (Fields-Carré Koleksiyonu).

Ancak beklentilerin aksine Kleon'un, Eunus'un önderliğini tanıyıp kralına tabi olan bir general gibi ona biat etmesi üzerine isyan hız kazandı ve birbiriyle kaynaşan takipçileri de birleşik bir güç oluşturdu. Hareketin tırmanışını ise, bizzat köle sahiplerinin körükledikleri anlaşıyor; bunlar, köle çobanların, beslenme ve giyim ihtiyaçları için adadaki diğer insanları soymalarına göz yumuyorlardı. Buna ek olarak yerel yetkililerin tepkisinde de bir uyuşukluk söz konusuydu; belli ki kölelerin geniş çaplı bir askerî harekât düzenleyebilme kabiliyetini fazlasıyla hafife alıyorlardı. Üstelik, askerî kuvvet ihtiyacı daha öncelikli olan denizaşırı taahhütler nedeniyle, adada kalıcı bir garnizon ordusu da konuşlandırılmış değildi.

Birinci Köle Savaşı sırasında Sicilya'nın daha bereketli topraklara sahip batı bölgesinde isyan başlatan Kleon, derhal, muhtemelen surları harap halde olan Agrigentum (Agrigento) ve havalisini, Diodoros'a göre 5.000 kişilik bir kuvvetle istila etti (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 35.2.17). Takipçilerinin çoğunluğu *pastores* olarak anılan köle sığır çobanlarıydı. Şehrin güney mahallelerinin, Hera Tapınağı'nın batısından görünümü (Fields-Carré Koleksiyonu).

Askerî harekâtlar söz konusu olduğunda, bu alan-daki en önemli memurlar Roma'nın iki *consul*'üydü (konsül) ve bunların altında da altı *praetor* görevliydi. Güçlü ve tehdit unsuru fazla olan yabancı ordularla savaştan Roma ordusunun sorumluluğu da, genelde bu baş *magistratus*'lara verilir. İsyana yeltenen köleleri bastırma görevinin bu yüksek memurların saygınlık düzeyinin çok altında olduğu ve komuta ettikleri lejyonların donanımının bu işte kullanmaya değmeyeceği düşünülürdü. Böylesine sefilane bir görev, normal koşullarda köle sahiplerine yahut da çoğunlukla çıkar ilişkileri içinde olan zayıf ve iğreti yerel milis kuvvetlerine bırakılırdı. Roma'nın yerleşik idarî kadrolarını oluşturan Senato'nun ise mevcut durumlarla ilgili uzun vadeli bir öngörüsü olurdu mutlaka, ancak bir köle ayaklanmasına karşı Roma lejyonlarının kullanılması doğrultusunda konsüllerin yahut *praetor*'ların görevlendirilmesi için, bu ayaklanmanın çok büyük çaplı açık bir tehdit oluşturduğuna kanaat getirilmesi gerekirdi.

Roma'nın eyalet valileri, Sicilya'nın yönetiminden sorumlu olanların da örnek teşkil ettiği üzere, normal koşullarda eski *praetor*'lardı ve bunların eyaletlerdeki yönetim süreleri de genellikle bir yıldır. Geçici oldukları ve modern standartlara göre muazzam bir kadro eksikliğiyle görev yaptıkları için, bu valiler, eyalet yönetimine sağlanan destek bağlamında bölgedeki kasaba ve şehirlerde söz sahibi olan güçlü ve varlıklı kişilere bağımlıydı. Bu toprak sahibi yerel seçkinler, çoğu zaman eyalet valilerinin

uymaya zorlayıp işlerliğinin denetlenmesi beklenen kanun ve nizamlardan ziyade kendi çıkarlarına öncelik vermekteydi. "Sicilya'nın Romalı eyalet valileri", Diodoros'un da açıkladığı üzere, "bu taifenin güçlenmesini engellemeye çalıştılar; ancak, eşkiya-dan bozma köle efendileri olan bu toprak sahiplerini cezalandırmayı, güç ve nüfuzları yüzünden göze alamadılar" (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 35.2.2).

Yerel kuvvetlerin Sicilya'daki köle ayaklanmasını bastırmada başarısız olmasıyla, Senato en sonunda Roma ordusunun birimlerini, önce *praetor* Lucius Hypsaeus komutasında, sonra da kıdem sıralamasında art arda gelen iki konsül olan Lucius Calpurnius Piso (kons. M.Ö. 133) ve Publius Rupilius Perperna (kons. M.Ö. 132) komutasında adaya göndermeye karar verdi. Bunun sonucunda da savaş nihayet sona erdi.

İKİNCİ KÖLE SAVAŞI (M.Ö. 104-100)

Yine Sicilya'da patlak veren ikinci büyük köle ayaklanması, birçok açıdan ilkinin neredeyse bire bir aynıydı. Şehir ve kasabaların dışındaki yasalara aykırı hareketler, biraz da kırsal kesim ve eşkıyalığın geleneksel bağlantısı nedeniyle, genelde engellenemez biçimde sürmekteydi. Adanın doğusundaki direniş, kehanet yeteneği olan Salvius komuta ediyordu: batıdaki direnişi de, cesaretiyle ünlenmiş bir Kilikia'lı olan Athenion örgütlemişti. Athenion geniş bir alandaki tarımsal faaliyetlere nezaret etmekle kalmayıp, aynı zamanda tıpkı Salvius gibi, doğaüstü güçlere sahip olmakla da nam salmıştı ve bunlardan biri de astroloji konusundaki becerilerinden kaynaklanan kehanet yeteneğiydi (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 36.5.1). İdeal bir çiftlik kâhyası (*vilicus*) olmadığı kesindi; Bilge Cato, öngörülerini uyarınca ideal bir çiftlik kâhyasının görevlerini sıralarken "kâhinlere, müneccimlere, falcılara müracaat arzusu duymaması gerekir" şeklinde tavsiyede bulunuyor (Cato, *De Agri Cultura*, 5.4), genel kabul görmüş bir başyapıt olan ziraat konusundaki bilimsel çalışmasında bunu bir

kez daha vurgularken "bu nevi ahmakça hurafeler iptidai kimselerin paralarını harcamasına sebebiyet verir ve neticede kabahat işlenmiş olur" diyordu (Cato, *De Agri Cultura*, 1.8.6). Hiç kuşkusuz hem Athenion hem de Salvius takipçilerini etkileme ve onları tüm köle sahiplerinin korkulu rüyası olan otoriteye karşı direnişe teşvik etme kabiliyetine sahipti.

Öte yandan bir isyana liderlik etmek için mistisizmin cazibesinden daha fazlasına ihtiyaç vardı. Eunus'un ardından Salvius da takipçileri tarafından kral ilan edildi ve krallığını simgelemek üzere kendine Tryphon adını seçti. Ne ilginçtir ki, ilk Tryphon, Seleukos Hanedanı'nı tahtından eden korsanlarıyla ün salmış Kilikia kökenli bir barbar ve haydutlukla geçimini sağlayan bir çapulcuydu (M.Ö. 142-139/8). Bu arada batıda da bir başka kölenin krallığı ilan ediyor, mor kostüm, gümüş âsâ ve kraliyet tacı gibi monarşinin tüm göz boyayan tuzaklarını benimseyen Athenion, Sicilya'nın tamamına hükmetmesinin tanrıların kararı olduğunu taraftarlarına bildiriyordu (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 36.4.4, 7.1; Florus *Epitome* 3.19.10). Özetle, köle krallar gayet bilinçli bir şekilde Antigonos, Seleukos ve Ptolemaios hanedanlarının kuruluşundan itibaren Doğu Akdeniz siyasi düşüncesine egemen olan kurumları, yani Hellenistik kraliyet geleneklerini taklit ediyorlardı. Harekete dahil olan isyancıların pek çoğunun Doğu Akdeniz doğumlu birinci kuşak köleler olduklarını hatırlarsak, bunların hiçbirini sıra dışı birer olay gibi algılamamız gerekir.

Senato'nun tepkileri, ilk savaştan alınan derslere rağmen, ilkindeki gibi yavaştı. Biraz da Kuzey İtalya'yı tehdit eden Germen kavimleriyle çarpışacak Roma kuvvetlerine ihtiyaç duyulması nedeniyle pek etkin bir düzeyde olmayan müdahaleler, ayaklanmanın kritik olan ilk aşamalarında kölelerin epeyce hız kazanmasına ve ardından da yekvücut olan birliklerin kendilerini bastırmaya çalışan yerel kuvvetlerden sayıca üstün hale gelmesine imkân verdi. Üstelik Athenion'un Salvius'a biat etmesiyle iki isyancı lider uzlaşarak kuvvetlerini birleştirdi ve savaş da bir kez daha, ancak Roma ordusunun daha büyük, daha eğitilmiş ve disiplinli konsül kuvvetlerinin müdahalesiyle sonlandırılabilirdi.

Lilybaeum (Marsala) bir Kartaca şehri olarak kuruldu, ancak parlak döneminde Roma'nın donanma üssü ve Sicilya'nın batısından sorumlu *quaestor*'un ikametgâhı idi. Cicero burayı *civitas splendidissima*, yani "harika şehir" olarak anacaktı. İkinci Köle Savaşı'nda, Athenion komutasındaki köleler, güçlerinin Lilybaeum'u kuşatmaya yeteceğini düşündü. Marsala'nın, Isola di Mozia'nın güneybatısından görünümü (Fields-Carré Koleksiyonu).

ÖNEMLİ OLAYLARIN KRONOLOJİSİ - M.Ö. 146-60

M.Ö. 146

Romalılar Kartaca ve Korinthos'u yakıp yıktı.

M.Ö. 138

Lucius Cornelius Sulla'nın doğumu.

M.Ö. 135

Birinci Köle Savaşı başladı - Sicilya Valisi Lucius(?) Cornelius Lentulus yenildi.

M.Ö. 134

Caius Fulvius Flaccus, konsül olarak kölelerin üzerine gönderildi. İsyançı 4.000 köle, Campania'daki Sinuessa'da yenildi. Attika gümüş madenlerindeki ve Delos adasındaki köle isyanları bastırıldı.

M.Ö. 133

Tiberius Sempronius Gracchus halk tribünü seçildi - toprak reformu ve suikast. Lucius Calpurnius Piso Frugi, konsül olarak kölelerin üzerine gönderildi. Caius Marius, Numantia'da, Publius Cornelius Scipio Aemilianus'un astı olarak görevlendirildi.

M.Ö. 132

Publius Rupilius Perperna, konsül olarak Birinci Köle Savaşı'nı sona erdirdi.

M.Ö. 129

Marius, askerî tribün seçildi.

M.Ö. 125

Fulvius Flaccus'un Latin ve İtalyanlara siyasi haklar verilmesi yönündeki başarısız girişimi.

M.Ö. 123

Caius Sempronius Gracchus halk tribünü seçildi - sosyopolitik reformlar. Marius *quaestor* atandı.

M.Ö. 122

Caius Gracchus bir kez daha tribün seçildi - Latin ve İtalyanlara siyasi haklar tanınması.

M.Ö. 121

Caius Gracchus sonraki dönemde seçilmeyi garantileme girişiminde bulundu; suçlu bulunarak azledildi, intihar etti.

M.Ö. 119

Marius halk tribünü seçildi.

M.Ö. 116

Marius *praetor* oldu.

Yk. M.Ö. 115

Marcus Licinius Crassus'un doğumu.

M.Ö. 114

Marius, *propraetor* olarak Hispania Ulterior'a [Uzak Hispania] vali olarak atandı - yerel eşkiyayı ortadan kaldırdı.

M.Ö. 113

Konsül Gnaeus Papirius Carbo, Noreia'da Kimberler tarafından hezimete uğratıldı.

M.Ö. 111

Lucius Calpurnius Bestia, konsül olarak Numidia'lı Iugurtha'nın üstüne gönderildi.

M.Ö. 109

Konsül Quintus Caecilius Metellus'a bağlı olan Marius, Numidia'ya elçi gitti.

M.Ö. 107

Marius konsül seçildi - Roma'nın *capite censi* listesini hazırladı ve Numidia'ya döndü.

M.Ö. 106

Sulla, Numidia'da Marius'a bağlı *quaestor* olarak seçildi, Muccha Savaşı. Gnaeus Pompeius Magnus'un (Pompeius) doğumu; Marcus Tullius Cicero'nun doğumu.

M.Ö. 105

Iugurtha ele geçirildi. Roma orduları Arausio üzerine yürüdü ve şehri yıktı.

M.Ö. 104

Marius ikinci kez konsül oldu - ordu "reformları". Romalı *eques* Titus Vettius Minucius'un ayaklanması - 3.500 köleden oluşan ordunun lideriydi. İkinci Köle Savaşı başladı.

M.Ö. 103

Marius üçüncü kez konsül oldu. Lucius Licinius Lucullus *propraetor* olarak kölelerin üzerine gönderildi.

M.Ö. 102

Marius dördüncü kez konsül oldu - Tötonlar ve Ambronesler Aque Sextiae'de yenildi. Salvius (Tryphon) öldürüldü: Athenion köle ordusunun komutanlığını devraldı.

M.Ö. 101

Marius beşinci kez konsül oldu - Kimberler Vercellae'de [günümüzde Vercelli yakınlarında] yenildi. Manius Aquilius, konsül olarak kölelerin üzerine gönderildi.

M.Ö. 100

Marius altıncı kez konsül oldu. Gaius Iulius Caesar'ın doğumu. Aquilius, *proconsul* (prokonsül) olarak İkinci Köle Savaşı'nı sona erdirdi - Athenion'u düelloda öldürdü.

M.Ö. 99

Marius Asia'da.

M.Ö. 98

Pontoslu Mithridates VI. Eupator Kappadokia'yı işgal etti.

M.Ö. 97

Quintus Sertorius, askerî tribün olarak İberia'ya gitti.

M.Ö. 96

Sulla, *propraetor* olarak Kilikia'ya gitti - Ariobarzanes'i Kappadokia kralı olarak atadı.

M.Ö. 91

Müttefikler Savaşı başladı. Mithridates Kappadokia'yı ikinci kez istila etti.

M.Ö. 90

Po'nun güneyindeki İtalya'nın yurttaşlık hakları tanındı.

M.Ö. 89

Asculum Picenum yıkılıp yok edildi. Roma, Mithridates'i savaşta kışkırttı.

M.Ö. 88

Sulla konsül oldu. Mithridates Asia Eyaleti'ni istila etti. Müttefikler Savaşı sona erdi. Sulla Roma'ya yürüdü - Marius Afrika'ya kaçtı.

M.Ö. 87

Lucius Cornelius Cinna konsül oldu. Marius geri döndü - Marius yanlıları Roma'yı aldı.

M.Ö. 86

Cinna ikinci kez konsül oldu. Marius yedinci kez konsül oldu - kısa süre sonra öldü. Sulla, Chaironeia ve Orchomenos'ta zaferler kazandı. Caius Sallustrius Crispus'un (Sallustius) doğumu.

M.Ö. 85

Cinna üçüncü kez konsül oldu. Sulla Asia'daki yerleşimi tamamladı. Sertorius *praetor* oldu.

M.Ö. 84

Cinna dördüncü kez konsül oldu - ayaklanma sırasında linç edildi. Dardanos Barış Antlaşması.

M.Ö. 83

Sulla İtalya'ya vardı. Pompeius ve Crassus, Sulla'ya katıldı.

M.Ö. 82

Porta Collina Savaşı. Sulla *dictator* (diktatör) oldu - sürgün listeleri.

M.Ö. 81

Sulla ikinci kez diktatör oldu. Pompeius, Sicilya ve Afrika'daki Marius yanlılarının üzerine gönderildi. Marius yanlısı Sertorius, Hispania Ulterior'una vali olarak sürgün edildi.

M.Ö. 80

Sulla ikinci kez konsül oldu. Pompeius'un ilk zafer nişanı. Sertorius tekrar İberia'ya girdi - Marius yanlısı bir "sürgün hükümeti" kurdu.

M.Ö. 79

Sulla emekli oldu.

M.Ö. 78

Marcus Aemilius Lepidus konsül oldu. Publius Servilius Vatia, prokonsül olarak Akdeniz korsanlarına savaş açtı. Sulla öldü.

M.Ö. 77

Lepidus ayaklanması: Lepidus'un ölümü. Pompeius, *propraetor* komuta yetkisiyle Sertorius üzerine gönderildi.

M.Ö. 76

Sertorius İberia'da başarılar elde etti.

M.Ö. 75

Sertorius-Mithridates Paktı. Caesar korsanlar tarafından esir alındı.

M.Ö. 74

Lucius Licinius Lucullus, konsül olarak Mithridates üzerine gönderildi. *Praetor* olan Marcus Antonius, korsanlarla savaşması için geniş yetkilerle donatıldı.

M.Ö. 73

Marcus Terentius Varro Lucullus konsül oldu; Caius Cassius Longinus konsül oldu.

İlkbahar: Gladyatörler Capua'dan kaçtı. Vesuvius (Vezüv) dağı istila edildi.

Yaz: Caius Claudius Glaber, *praetor* olarak köleler üzerine gönderildi.

Sonbahar: Glaber yenildi. Publius Varinius, *praetor* olarak köle ordusu üzerine gönderildi. Varinius ve komutasındakiler yenildi.

Kış: Köle ordusu Lucania'ya gitti. Crixus, Spartacus'ten ayrıldı.

Diğer olaylar: Sertorius suikasta uğradı; Caius Verres Sicilya Valisi oldu; Crassus *praetor* oldu.

M.Ö. 72

Lucius Gellius Publicola konsül oldu; Gnaeus Cornelius Lentulus Clodianus konsül oldu.

İlkbahar: Spartacus kuzeye yürüdü. Crixus, Apulia'da yenilgiye uğradı ve öldürüldü.

Yaz: Spartacus konsül ordularını yendi. Spartacus Cassius'un ordusunu yendi. Spartacus güneye yürüdü.

Sonbahar: Crassus, *propraetor* olarak Spartacus'un üzerine gönderildi. Spartacus Bruttium'a çekildi.

Kış: Crassus, Spartacus'ü İtalya çizmesinin burnunda tuzağa düşürdü. Spartacus tuzaktan kaçmayı başardı.

Diğer olaylar: Pompeius, Sertorius Savaşı'nı sona erdirdi; Antonius, Girit'te korsanlara yenildi; Caesar askeri tribün oldu.

M.Ö. 71

Publius Cornelius Lentulus Sura konsül oldu; Gnaeus Aufidius Orestes konsül oldu.

İlkbahar: Pompeius, İberia'dan İtalya'ya döndü. Spartacus Lucania'da yenildi ve öldürüldü.

Yaz: Crassus, Via Appia (Appia Yolu) boyunca zaferler kazandı.

Kış: Pompeius ikinci kez zafer nişanı aldı. Crassus coşkunu bir tezahüratla karşıladı.

Diğer olaylar: Antonius onur kırıcı bir barış antlaşması imzaladı - daha sonra Senato reddetti.

M.Ö. 70

Crassus konsül oldu; Pompeius konsül oldu. Cicero, Verres'e dava açtı.

M.Ö. 69

Lucullus Ermenistan'ı istila etti - Tigranokerta (Silvan) Savaşı'nda şehir yağmalandı. Caesar *quaestor* olarak Hispania Ulterior'a atandı.

M.Ö. 68

Lucullus'un askerleri ayaklandı.

M.Ö. 67

Pompeius, prokonsül olarak korsanlar üzerine gönderildi. Mithridates, Zeia'da Romalıları yendi.

M.Ö. 66

Pompeius, prokonsül olarak doğudaki Lucullus'un yerine geçti.

M.Ö. 65

Crassus *sensor* oldu. Caesar *curule aedilis* oldu.

M.Ö. 64

Pompeius Suriye'yi Roma eyaleti yaptı.

M.Ö. 63

Cicero konsül oldu. Lucius Sergius Catilina'ya komplo düzenlendi. Caesar *pontifex maximus* seçildi - Catilina komplosuna karışanların infazında hatiplik yaptı. Mithridates öldü. Octavianus'un (Augustus) doğumu.

M.Ö. 62

Catilina, Pistoia'da yenildi ve öldürüldü. Pompeius, doğudan Roma'ya döndü. Caesar *praetor* oldu.

M.Ö. 61

Pompeius üçüncü zafer nişanını aldı. Caesar, *propraetor* olarak Hispania Ulterior'a vali atandı - Lusitani'ye karşı zafer kazandı. Caius Octavius, Güney İtalya'da bir temizlik operasyonu gerçekleştirdi.

M.Ö. 60

Birinci *Triumviratus* (Triumvira).

ROMA'NIN TOPLUMSAL DÜZENİ

Bizim bugün anladığımız sınıf kavramının tam aksi manasındaki zümre (*ordo*) ve sosyal statü, Roma dünyası için hayati önem taşıyan toplumsal unsurlardı. Cicero Senato'nun tüm yurttaşlara açık olduğunu beyan ederken, "en üst *ordo*"da olanlardan söz ediyordu (*Pro Sestio* 65.137). Dolayısıyla, Romalıların kendileri de ait oldukları ve her biri belli ayrıcalıklara sahip olan statü gruplarının diliyle konuşuyor ve dışarıdan gelen biri hangi "sınıfa" (*classis*) mensup olduğunu sorduğunda, muhtemelen söz konusu Romalı da cevabında, üç yurttaş meclisinin en eskisi bulunan *comitia centuriata* kapsamındaki "beş mülk sahibi sınıf"tan birine atıfta bulunuyordu. Romalılar kendilerini, devlet tarafından yürürlüğe konan yahut geleneksel kurallara uygun şekilde yasalarla tanımlanan ve diğer sosyal *ordo*'larla hiyerarşik bağlantıları olan bir sosyal *ordo* bağlamında tanımlarlardı (Finley 1999: 45-51). Örneğin Tacitus, tarih kayıtlarını imparatorların emrinde tutmakla beraber, "Senatörler ve *eques*'ler hususi mülk edinme vasıflarını haizdir; bunun nedeni tabiat itibarıyla diğer erkeklerden farklı olmaları değil, mevki, rütbe ve itibarca önde gelmeleridir; bu nedenle zihne huzur ve refah veren konularda da öncelikli olmaları gerekir," demiştir (Tacitus, *Annales*, 2.33.2).

Roma'nın bir oligarşik cumhuriyet olmadığı ve imparatorların yönetimi altında olduğu dönemlerde bile Senato ve *ordo equester* [Antik Roma'daki iki aristokrat sınıftan alt seviyede olan ve patricilerin aşağısında bulunan sınıf] itibar kaybetmedi; birbiriyle sıkı bağlantıları olan birkaç aile, geleneksel doğum, mal varlığı ve ahlaki üstünlük standartları bağlamında değerli görülüyorlardı. Senatörlerin dahil olduğu en üst sosyal *ordo*'nun açık bir yapı olduğunu öne sürerken, Senato'nun kapılarını sosyal yelpazenin di-

ğer ucundakilere açmak, Cicero'nun aklına gelebilecek en son şeydi. Cicero'nun Roma'sında "para konuşurdu" ve herkesin bir fiyatı vardı. Gerçekten de, Augustus dönemi şairlerinden Ovidius, "Senato yoksullara kapalı" diyerek matem tutuyordu (*Amores*, 3.8.55). Aynı minvalde, Ovidius'un çağdaşı olan Horatius da (*Epistulae* 1.1.58), "nüfus kayıtlarına *eques* olarak geçmek için gereken 400.000 sestertius rayiç bedel karşılığı mal varlığının Roma'nın şeref payelerine uzanan yolu açabiliyor" oluşunu esefle kaydediyordu.

Bu esnada, Roma'daki düşük *ordo*'lar muazzam büyüklükte değişken bir yapı arz ediyor, muğlak ve huzursuz bir kitle oluşturuyordu. Çağlar boyunca klasiklerin sevgilisi olmuş Cicero'nun toplumu ele alış biçimi ise, çoklarımızın tepki ve öfkesini çeken bir konudur. Cicero, gayet iğneleyici bir üslupla ve şehir halkından olan avamı haşlamaktan geri durmayarak "insanlar değil, köstebekler için yapılmış olan yıkıldı-yıkılacak gecekondualarda sürüler halinde yaşarlar" diye yazdığı Roma proletaryasından bahisle, başka tanımlar yanında sıklıkla "şehir cürufu" ifadesini kullanıyordu (örn. *Epistulae ad Atticum*, 1.19.4). Katlanmak zorunda oldukları ezici yoksulluk ve sosyal sefaleti teslim etmekle beraber, yaralamak üzere aşağılamayı da ihmal etmeyip bu durumun kendi hataları olduğunu düşünen Cicero, yoksullar için "aç biilaç" anlamına gelen *egens* sözcüğünü gayet gamsız bir şekilde kullanıyor, hatta aynı cümle içinde "aç biilaç ve suçlu" (*egens et improbus*) diyecek kadar ileri gidiyordu (*De domo sua*, 89). Cicero, en uzun emelleri sadece "yarın" ile sınırlı ve hiçbir beklentiye yer olmayan renksiz bir hayata mahkûm Roma proletaryasını pek az takdir etmiştir gerçekten. Bu sosyal kümenin en altında yer alanlar, yani köle statüsündekiler ne durumdaydı peki?

KÖLELİK SİSTEMİ

Kölelik, antikçağın, üzerinde en çok tartışılan unsurlarından biridir. Özellikle de üzerinde çok tartışma yapılan Batı medeniyeti'nin yüzlerinden biri olan köleliğin 21. yüzyılda bile duygusallıkla ele alınan bir konu olması, her şeye rağmen ekonomik ve sosyal tarihimizde, elim olmakla beraber önemli bir role sahip olmasından kaynaklanıyor.

Roma edebiyatında köleler her zaman var olmuştur; örneğin ziraat konusunda yazan ve torununun oğlu olan Cato'dan ayırt edilmek üzere "Bilge" namıyla anılan Marcus Porcius Cato (M.Ö. 237-149) ve Marcus Terentius Varro (M.Ö. 116-27), başlıca işgücü kaynağının dışarıdan gelen köleler olduğunu kabul eden yazarlardı. Atölyelerde ve ticari işletmelerde de kölelere rastlıyoruz; ama ağırlıklı köle işgücünün sadece üretimde ve özellikle de ziraî mülklerde yer aldığını düşünürsek hata etmiş oluruz. Aslına bakılırsa, kölelerin büyük çoğunluğu evlerde, ticari üretime yönelik olmayan uşaklık görevi yapmaktaydı. Roma yasalarında, *mancipia rustica*¹ ile *mancipia urbana*² (*villa rustica* olarak anılan çiftlik evlerinde yaşayanlar da dahil olmak üzere) netlikle birbirinden ayrılmaktaydı; *mancipia urbana* için, çevresini bu kölelerle kuşatmış olan evin reisi, *sua cultus causa*, yani hayatın merkezi ve yegâne varlık sebebiydi.

Bu noktada akıllara derhal şu soru geliyor: Roma toplumu bir köle toplumu muydu? İstatistiksel olarak Roma dünyasındaki kölelik o denli ağır basmıyordu ve imparatorluk topraklarının büyük bölümüne hiç köle emeği girmemişti. Öte yandan bu soruyu sadece istatistiklerle cevaplayamayız. Roma toplumu bir köle toplumuydu, sebebi de, kölelik olgusunun Roma düşünce yapısına egemen olmasıydı. Sonuçta *libertas*, yani özgürlük, "köle olmama hali" şeklinde tanımlanmaktaydı.

Tarlalarda, değirmenlerde ve madenlerde çalışanlar ağır ve bedenen çok yıpratıcı koşullara maruz kalıyordu. Afrikalı Apuleius, *Metamorphoses* (*Asinus aureus*) adlı romanında, bir tahıl değirmenindeki

kölelerin ezici çalışma koşullarını tüm canlılığıyla resmetmiştir:

Yaralı sırtlarına bir örtüden ziyade adeta bir gölge gibi giydikleri pejmürde gömleklerinin yırtıklarından görebileceğiniz derileri baştan başa eski kırbaç yaralarının izleriyle kaplı idi; ve lakin bazıları sadece bellerine pestemal bağlamıştı. Alınları üzerinde dağlanmış harfler ve yarı traslı kafaları vardı ve bacaklarına pranga vurulmuştu (*Metamorphoses*, 9.12).

Bu bahtsız canlar değirmen taşının çevresinde bitmez tükenmez daireler çizerek, ayaklarına vurulmuş prangaların ağırlığıyla mecalsiz bir halde biteviye dönmek mecburiyetindeydi. Daireler çizen yürüyüşlerini hızlandırmak için sırtları kırbaçlanırdı. Toz toprak ile kaplanan gözleri ise giderek görmez olurdu.

Sahipleri, köleleri üzerindeki mutlak güçlerinin sefasını sürüyordu, buna hayat ve ölümleri konusundaki karar yetkisi de dahildi. Puteoli limanında bulunan korkunç bir yazıt, çalışma saatleri ve ücretler dikkate alındığında, ilk bakışta sadece kasabanın cenaze işleri sorumlusu ile yapılan adaletsiz bir iş akdi (*manceps*) gibi görünebilir. Ancak daha dikkatle incelendiğinde, görevleri sıralanan cenaze işleri sorumlusunun "ailemizin köle işkencecisi" de olduğu görülür; buradaki hizmet bedelleri listesinde, kamçılama ve çarpmaya uzanan bir dizi berbat eylem yer almaktadır (sütun II, satır 8-14).

Roma'da hem iyi hem de kötü köle sahipleri vardı, ancak bunlara rastlamak tamamen şansa kalıyordu. Kölelere yönelik olarak, Roma toplumunda kök salmış belli bir zihinsel yaklaşım söz konusuydu; Roma'nın toplumsal düzeninin temellerini, erkeklerin egemen olduğu, kadınların sıkıldığı ve kölelerin çalıştığı bir sistem oluşturmaktaydı. Esasen Roma yasaları nezdinde kadın yahut erkek köleler "şahıs" değil *res*, yani hâkimiyeti altında olduğu efendisinin tabiyetindeki birer nesne idi. Öte yandan bu noktada dikkatli olmamız gerekiyor, zira bizzat Romalıların da köleleri birer şahıstan çok birer nesne

1 Köy köleleri.

2 Kent köleleri.

İtalyanların agorası, Delos. Şehrin, Birinci Köle Savaşı sonrasında, Apollon'un kutsal adasını vergiden muaf bir serbest limana dönüş-türen Romalıların bir önceki nesli tarafından köle pazarı olarak kurulmuş olması mümkün. Delos kısa sürede, günlük köle akışının 10.000'i bulmasıyla övünülen, eşi benzeri olmayan bir köle pazarı olarak meşum bir şöhrete kavuşmuştu (*Ancient Art & Architecture*).

olarak gördükleri yönünde bir bulgu yoktu ve bir bi-reyin, bir başkasının merhametine teslim edildiği koşulların da nizama sokulması gerekiyordu: örneğin *censor*'lar.³ kölelere yönelik ve sağlam bir temele dayanmayan şiddet uygulamalarını denetleme yetki-siyle donatılmıştı. *Res* kavramı, bir kölenin *pronullo*, yani "açıkça beyan edilmiş" herhangi bir hakka sahip olmayıp sadece görevleri olduğuna işaret ediyor ve bu yasal tanım da köleyi diğer farklı "tabiyet" biçim-lerinden ayırıyordu. Spartacus'un Romalı bir çağdaşı olan Varro, yazmış olduğu zirai uygulamalara dair el kitabında, *vilicus* olarak anılan gözetmenlerin, sözle uyarının yeterli olacağı durumlarda kırbaça başvur-maması gerektiğini vurguluyor (*Rerum Rusticarum*, 1.17.5). Athenaios ise, "efendinin köle üzerindeki

hakları" ile "haddinden fazla acımasız olan efendinin huzursuzluğu" arasındaki gerilimi araştırırken, "böl ve yönet" ilkesini köle güdümü bağlamında ele alarak konuyu en iyi şekilde açıklıyor:

Alınabilecek iki ihtiyatî tedbir vardır: Birincisi, köle ola-cak adamların aynı memleketten gelmemesi icap eder ve bu sebeple de aynı dili konuşmayacak şekilde tanzim edi-lebilirler; ve ikinci olarak da, onların usulünce bakılmaları lazım gelir - ve fakat sadece kendi iyilikleri için değil; sohsî menfaatlerini dikkate almaya niyeti olan bir kişi, kölelerine zinhar kibirle muamele etmemelidir (*Deipnosophistai*, 6.265a).

Köleler elbette ki insandı, ancak vahşi bir cana-varı gereğince uysallaştırmak için sindirebilmek,

³ Antik Roma'da nüfus sayımından sorumlu olan, genel ahlakı denetleyen memur.

dozu ayarlanmış bir gaddarlık ve yıldırma işlemi uygulamayı gerektiriyordu; özellikle de *vilicus*'ların kölelerin gücünden istifade ettiği çiftliklerde... Spartacus isyanının patlak vermesinin üzerinden 100 yıldan fazla bir süre geçtikten sonra, senatör ve filozof olan Seneca, kölelik konusunda Roma'da açıkça dile getirilmiş en liberal öğretiyi formüle etti. Efendilerin kölelerini yumuşaklıkla eğitmesi gerektiğini savunan Seneca, köle ve özgür yurttaş arasındaki yapay ayrımı yerle bir etti ve tüm insanların aynı köken ve ortak ahlâki değerleri, hatta insanlığına ait ruhsal bir kardeşlik durumunu paylaştığı konusunda ısrarcı oldu.

De beneficiis adlı eserinde Seneca, bir kölenin, efendisine menfaat sağlamasının mümkün olup olmadığını soruyordu (3.18-28). Filozof bu soruyu yanıtlamadan önce, terimlerle ilgili ilginç bir ayrım yapıyordu: a) *beneficum*, alıcı tarafa karşı hiçbir yükümlülüğü olmayan bir bireyin özgür iradesiyle ve gönüllü olarak iyi bir eylem yahut bir lütuf sergilemesi; b) *officium*, oğul, kız evlat, karı ve benzeri konumdaki bir insanın, baba, koca, aile reisi, hami ve benzeri konumdaki birine karşı yerine getirdiği vazife, yani zorunlu bir görev; ve c) *ministerium* ise, kendisinden talep edilen belli bir eylemde bulunmak dışında hiçbir seçeneği olmayan bir köle tarafından sergilenen söz konusu eylem olarak tanımlanıyordu. Bunların ardından da Seneca sadece geliyor ve lütuf, görev ya da her ne ise, belli bir davranışın, sadece rastlantısal bir doğumla belirlenen sosyal mevki ile alakalı olmadığını, fakat o davranışı sergileyen bireyin niyetinden kaynaklandığını söylüyordu. Öte yandan bu akıl yürütmeye itiraz edilebilirdi: Bir köle efendisine para kazandırır, yahut hastalandığında göz kulak olursa bunun bir kıymeti olamazdı; ancak filozofun buna da cevabı hazırды: Bir kölenin efendisi için savaştığını ifade ediyor ve efendisinin sırlarını işkence altında bile açıklamadığı kanaatinde olduğunu söylüyordu. Seneca, bedeninin sahibi bir başkası olsa bile, bir kölenin düşüncelerinde özgür olmadığına inanmanın hata olduğunu açıklıyordu.

Bir başka büyüleyici paragrafta da, Seneca'nın kamu hizmetinden emekli oluşu sonrasında yazdığı

Mainz-Mogontiacum şehrinin girişindeki (*principia*) bir sütun kaidesini süsleyen rölyefte, boyunlarından birbirine zincirli iki çıplak köle betimlenmiş. Kölelerin Galyalı oldukları söylenebilir, çünkü at yeleleri gibi görünen saçları, Keltlerin kireçli suyla ıslatıp alından enseye doğru düzleştirilerek tarama geleneğine işaret ediyor. Bu uygulama, muhtemelen savaş alanında korku salmak içindi (Mittelrheinisches Landes Müzesi, Mainz; *Ancient Art & Architecture*).

Epistulae Morales ad Lucilium (Ahlak Mektupları) adlı eserdeki mektuplardan birinde (mektup 47) rastlarız. Filozof burada bir dostuna kölelerle iyi ilişkiler içinde olup olmadığını sorar ve doğal olarak dostu da bu soruya olumlu cevap verir. Ardından Seneca onların hâlâ köle olduklarına işaret eder ve arkadaşları buna da "evet" diye cevap verir; ancak köleler insanlardı da aynı zamanda. Seneca bir kez daha onların hâlâ köle olduklarına işaret eder ve diyalog bu minvalde devam eder. Sonra da Seneca, bir Roma atasözüyle hücumu geçerek "Ne kadar köle, o kadar düşman" (*quot servi, tot hostes*, Seneca, *Epistulae*, 47.5) der; yani "senin için çalışan insanlar düşmanlarıdır" demek ister. Korku kuralı, efendi-köle ilişkisinin temelini teşkil ediyor olabilir; ancak o zaman buna da bir karşı hamle gelecektir ki, Seneca da burada bunu yaparak böylesine bir korkunun efendilerde vahşi bir zulmü besleyeceğini ifade eder ve

"Dolayısıyla," der, "onları, bizler düşman haline getiriyoruz."

Kuşkusuz bu ahlâki düşüncelerin hepsi bir Stoacıya aitti ve Seneca geniş külliyatının hiçbir bölümünde köleliğin topyekûn lağvedilmesi çağrısında bulunmuyordu. Tam aksine, Roma'da Geç Cumhuriyet Dönemi'nden [M.Ö. 147-30] itibaren başat felsefe okulu olan Stoacılık, insanın iç dünyasını etkilemeyen şeyin hiçbir anlam taşımadığı inancını savunmaktaydı. Dolayısıyla kozmik ahengi bozan bir olgu olarak savaş, insanoglunun kötülüğünün yahut yanlış kararlarının bir sonucuydu ve onun yarattığı öldürme yahut köleleştirme benzeri dehşet unsurları da iyi bir insan nezdinde hiçbir anlam ifade etmezdi. Buradan hareketle, özgür olmak, özgür bir insan olan Stoacının kendi seçimi idi. Özetle, bir insanı, kendi iradesi dışında köleleştirebilmenin mümkün olmadığı tartışılmaktaydı - köleleştirilmeye rıza göstermiş olmalıydı, aksi takdirde özgür bir insan olarak ölmeyi seçerdi. Amaç mükemmele ulaşmak değil, gelişim kaydetmektir.

Caius'un M.Ö. 161 senesinde yazdığı Roma içti-hadına giriş niteliğindeki *Institutiones* adlı eserinde, köleliğin yasal tanımını da buluruz:

Ius gentium [uluslararası akitler] nezdinde geçerli olan bir devlette, bir şahsın bir başkasının egemenliği altında olması tabiatı aykırıdır (Caius, *Institutiones*, 1.3.2).

Ius gentium, bilinen tüm halkların gelenek ve uygulamalarına dair bir yasaydı, fakat uluslararası ilişkileri düzenlemeye ilişkin bir yasa niteliğinde değildi. Peki burada neden "tabiatı aykırı" deniyordu? Çünkü, Caius'un da gerekçelendirdiği üzere, insanlar köle olarak doğmuş olsa bile, doğal olan "özgür olma hali" idi. Bir başka deyişle, kölelik insan icadıydı ve tabiatı bulunmazdı. Gerçekten de, köle toplulukları, bir başka insan icadı olan savaş sayesinde elde ediliyordu, ancak bunlar, korsanlık ganimetleri (örn. Strabon 14.5), yahut da doğal çiftleşmenin ürünleriydiler aynı zamanda (örn. Columella, *Rei Rusticae*, 1.8.19).

Hep yaygın olan kanı, güçlü kuvvetli köylü-çiftçilerin toprağı kendisi ve ailesi için işlediği yönün-

deydi. Kendisi de ufak çapta bir çiftlik sahibi olan Yunan yazar Hesiodos, bir çiftçinin ihtiyaç duyacağı üç hayatî şeyin "bir ev, bir zevce ve çift sürececek bir öküz" olduğunu söylüyordu (*Günler ve İşler*, 405). Hesiodos'un ev ekonomisi çerçevesindeki yaklaşımıyla, zevce de bir başka işgücü kaynağıydı tabiatıyla; buna karşın toprak sahiplerinin köle işgücüne müracaat ettiğine hangi noktada şahit olduk peki?

Roma'nın genişlemeye yönelik başarılı savaşlarının ardından İtalyan yarımadasına muazzam bir köle akını olduğu yadsınamaz. Buna eşdeğer olarak, aşağıdaki tabloda yer alan ve antikçağ yazarlarının M.Ö. 2. yüzyıldaki Roma köle pazarına ilişkin olarak aktardığı rakamlar da etkileyici ve korkutucudur:

TARİH	ETNİSİTE	KAYNAK
M.Ö. 177	5.632 İstrialı	Livius 41.11.8
M.Ö. 167	150.000 Epeiroslu	Livius 45.34.5
M.Ö. 146	55.000 Kartacalı	Orosius 4.23.3
M.Ö. 142	9.500 İberialı	Appianos, <i>Iberica</i> 68
M.Ö. 101	60.000 Kimber	Plutarkhos, <i>Marius</i> 27.5

Antikçağ özelinde klinometrik [ekonometrik tarih] veriler elbette çok sınırlıdır, zira dönemin yazarlarının aktardığı sayılar istatistiksel değil, semboliktir. Ancak yine de, M.Ö. 1. yüzyılın sonunda -Gallia Cisalpina da dahil olmak üzere- toplam nüfusu altı ile yedi buçuk milyon arasında olduğu öne sürülen İtalya'daki köle nüfusunun iki-üç milyona ulaştığı ya da toplam nüfusun yaklaşık üçte birini oluşturduğu tahmin edilmektedir (Brunt 1971: 124; Hopkins 1978: 102). Lakin, yarımadaadaki zirai işgücü yapılanmasında, muazzam boyutlardaki bu köle ithalinin ciddi bir yansıması görülmüş müdür acaba?

Tuhaf görünebilir belki ama, zirai işgücündeki belirgin yöntemin kölelik olmadığı da söylenebilir. Tarım işi mevsimlikti, ancak köle işgücünün sene boyunca bakılıp beslenmesi gerekiyordu. Yakın geçmişte farkına varıldı ki İtalyan topraklarında çalışan özgür işgücü fazlasıyla mevcuttu (Garnsey-Saller 1987: 75-77). Aristokrat kökenli toprak sahipleri topraklarını parsellere ayırabilir ve bunları, aile bireylerinin yahut istihdam ettikleri mevsimlik işçile-

rin yardımıyla ziraat yapacak ortakçı köylü-çiftçilere kiralayabilirlerdi ve böyle de yapıyorlardı. Esasen kiracı köylü-çiftçiler tarım sahnesinde her zaman yer almışlardı ve bunlar M.Ö. 2. ve 1. yüzyılda bile köle işgücünün geçerli bir alternatifi olmayı sürdürdü. Daha önce de kaydedildiği üzere, hem Cato hem de Varro'nun ziraatla ilgili ilmi çalışmaları, kölelerin çiftliklerdeki kalıcı ve çekirdek kaba işgücünü oluşturdukları kabulüne dayanıyordu (örn. Cato, *De Agri Cultura*, 2.2-7, 5.1-5). Ama bu yazarlar belli bir sosyal kesim için yazıyorlardı; muhatapları, tıpkı Cicero gibi, ziraatı hem bir varsılık kaynağı olarak hem de ahlaki zeminde yücelten (Cicero, *De officiis* 1.151), uluslararası artı değer pazarıyla bağlantılı büyük arazileri olan senato üyesi toprak sahipleri idi. Varro'nun belagatli sözleriyle aktarırsak, bu muazzam üretim aracının sahibi olan büyük adamlar için, "Bulunur mu[ydu] İtalya'dan daha mümbit bir memleket acaba?" diyordu (Varro, *Rerum Rusticarum*, 1.2.3).

Genelde yaygın olan rızkını temin amaçlı tarımsal uygulamaların karşısında yer alan yatırıma yönelik bu tarz çiftçilik, gerçekte sadece Orta ve Güney İtalya'nın dar kıyı şeritlerinde ve Sicilya adasında uygulanmaktaydı. Az sayıdaki varlıklı toprak sahiplerine ait olan ve Roma edebiyatında *latifundia* olarak söz edilen "geniş arazilerin" bulunduğu uçsuz bucaksız ve tarıma elverişli bu topraklardaki büyük köle nüfuslarını barındıran bölgeler, faaliyet konularına göre üçe ayrılıyordu: a) bağıcılık ve zeytin üretimi; b) çiftlik hayvanları üretimi ve c) tahıl üretimi.

Bunlar bizi, Roma'nın bir "köle ekonomisi" olup olmadığı tartışmasına götürüyor. Bu konuyu ele alırken birkaç farklı yaklaşım benimsenebilir. Örneğin köle ekonomisinin, sadece bir toplumun ekonomik süreçlerinde ağırlıklı kölelerin yer alması halinde söz konusu olabileceğini öne sürebiliriz; ancak bu tarz bir ekonomi hiç var olmamıştır. İç Savaş öncesinde Amerika Birleşik Devletleri'nin "derin" Güney bölgesi [Alabama, Georgia, Louisiana, Mississippi ve Güney Carolina eyaletlerini içine alan bölge] bile bu kritere uymamaktaydı. Daha üretime yönelik bir yaklaşım ise, köle ekonomisini, diğer üretim alanlarının önünü açan baskın üretim biçiminin

köle üretimi olup olmadığıyla ilintilendirmektir. Ölçüt bu olduğunda, köleler ABD'de "derin" Güney bölgesi ekonomisinin ana motoruydu; yanı sıra Klasik Yunan ekonomisinin, Hellenistik Doğu ekonomisinin ve Roma ekonomisinin de ana motoru kölelerdi. Bir başka ifade ile, herkesin kölesi yoktu ama, kölelerin çalıştırıldığı mülkler ideal kabul edildiğinden, herkes parası olduğunda köle satın alacaktı. Elbette bir ekonomi, kölelik kurumu olmadan da var olabilirdi. Daha ileri bir tarihteki Geç Roma dünyasına baktığımızda, özgür [köle olmayan] insanların toprağa bağımlı hale gelmesiyle bir başka bağımlı işgücünün ortaya çıkışına, yani feodalizmin yükselişine tanık oluruz ki, burada da seçkin bir grubun varlığını korumasını sağlamak üzere artı değer üretimi söz konusudur.

Bir kölenin gerçek maliyetini de dikkate almamız gerekiyor. Plutarkhos'a göre, "Bilge Cato hiçbir vakit 1.500 drahmiden daha yüksek fiyata köle almamıştır, zira gösterişli yahut güzel olanları istemez, sığır çobanı gibi çalışkan olanları yeğlerdi" (Plutarkhos, *Cato maior*, 4.4, cf. 21.1). *Drahmi*, Roma *denarius*'unun Antik Yunan'daki karşılığıydı ki, Cato'nun kullandığı para birimi de bu olmalıdır. O dönemde *denarius* 10 *as* ettiğine göre (Gracchi [Tiberius ve Gaius Gracchus kardeşler] döneminde 16 *as*'a karşılık gelecek şekilde yeniden tarifelendirildi), 1.500 drahmi 15.000 *as*'a karşılık geliyordu. Bu rakamın karşılaştırılabileceği bir ölçüt de, Cato döneminde, gündeliği 5 *as* düzeyinde olan (ve tayın ve giyim bedelleri ile silah ve teçhizatın bakım ve onarımını kapsayan) lejyoner *stipendium*'u, yani tahsisatıdır. Böylece, tarımda kullanılan bir esirin maliyeti, 3.000 günlük *stipendium*'a eşit olabiliyordu. Dolayısıyla, köleler hiç ucuz değildi ve bu durum fetih savaşlarının en yoğun olduğu dönemde bile geçerliydi.

Cato, kişisel incelemelerinden hareketle, 240 *iugera* (yakl. 60 hektar) büyüklüğünde bir zeytinlikte 13 köle ve 100 *iugera* (yakl. 25 hektar) büyüklüğündeki bir bağda 16 köle çalışması gerektiği kanatındeydi; Varro da, Cato'nun matematiğindeki bazı eksiklikleri eleştirdikten sonra temelde kendisiyle aynı görüşü paylaşıyordu (Varro, *Rerum Rusticarum*,

Arenadaki Samnitleri betimleyen, yaklaşık M.Ö. 30-10 yıllarına ait bir rölyef. İkisi de birer *gladius* (kılıç) ve *scutum* (dikdörtgen kalkan) kuşanmış ve birinin öndeki bacağına, diğerinin de sol bacağına baldır zırhı giymiş olduğu görülmüyor. Bellerine bağladıkları üçgen peştemal bacak

arasından çıkarılmış ve önde düğümleli geniş bir kemer ile sıkılanmış (MNR Palazzo Massimo Aile Terme, inv. 126119; Roma; Fields-Carré Koleksiyonu).

1.18). Savaşan bir lejyoner için, tek bir köle bile epeyce bir ödüldü. Dolayısıyla, köle sayısının muazzam boyutlarda olduğu gerçeğinden hareketle, savaşla bağlı olarak köle sayısında azalma yahut artış olduğu yönünde, yahut kölelerin toplam nüfus içindeki oranı veya köle sahibi yurttaşların toplam nüfusa oranı konularında geçerli çıkarsamalar yapmak mümkün değildir -ki son iki oran, daha ziyade belli birkaç ailenin zenginlik düzeyindeki yoğunluk artışının göstergeleridir.

M.S. 200'ler civarında İskenderiye'de gerçekleş-tirildiği varsayılan ve düşünürlerin muazzam bir fikir alışverişinde bulunduğu ziyafet sofrasının *Deipnosophistai* [Akşam Yemeğindeki Filozoflar] olarak anılan anlatısında Athenaios, eski dönemlerin erdemli Romalıların, Scipio ve Caesar gibi soyluların sadece bir avuç kölesi olduğu yönündeki söylenceyi destekledi (Athenaios, *Deipnosophistai*, 6.273a-b). Buna karşılık filozof, Roma'daki bazı köle sahipliklerinin ölçsüz bir boyutta oluşunu onaylamadığını ifade etti. Ancak belli ki Athenaios, böylesine muazzam sayılarda köle edinme amacının öncelikle zenginliğin sergilenmesi olduğunu ve sosyal statü ile bağlantılı olması nedeniyle zenginliğin reklamının gösterişe yönelik bir tüketimle yapılabileceğini düşünmekteydi (*Deipnosophistai*, 6.272e, 273c). Bu durum sadece Romalılar için geçerli değildi. Örneğin IV. Antiokhos, yüzlerce, hatta belki binlerce kölenin yer aldığı bir geçit töreni düzenleyerek tebaasını etkileme arayışına girdi (Polybios 30.25.17); sürgün-

deki VI. Ptolemaios'un Roma'ya geldiğinde beraberinde sadece dört köle bulunması da muazzam bir onursuzluğun işaretiydi (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 31.18.1-3). Ancak elbette, bu insanlar kraldı. Öte yandan eski bir köle ve Romalı bir toprak sahibi olan Caius Caecilius Isidorus da, Spartacus isyanını takip eden nesil döneminde palazlanmıştı ve öldüğü tarihte (M.Ö. 8) mal varlığı 3.600 çift öküz, 257.000 farklı çiftlik hayvanı ve 4.116 köleye ulaşmıştı (Plinius, *Naturalis Historia* 33.135).

KORSANLIK VE KÖLE TİCARETİ

Etkin deniz kuvvetleri olan güçlü krallıkların, örneğin Hellenistik kralların kurduğu devletlerin var olduğu dönemlerde, korsanlık faaliyetleri genelde asgari düzeye inmekteydi. Ancak Roma Cumhuriyeti'nin son yüz yıllık dönemi, Akdeniz korsanlığının en dikkat çekici gelişimine tanıklık etmiş ve bu dönemde sıradan çapulcular olan korsanlar örgütlenecek Kilikia ve Girit'te karargâhları olan bir korsan-devlet haline gelmişlerdi. Daha dikkat çekici olansa, bu süreçte Akdeniz'in tek bir gücün kontrolünde olmasıydı ki, bu güç, askeri kuvvetlerini yetkin bir liderin komutasına verince habis bir oluşumu çok kısa sürede hiç sorun yaşamadan ortadan kaldırmıştı. Pompeius'un korsanlık faaliyetlerini en sonunda bu kadar kolay bir şekilde bastırması, korsanlığın gelişimine bunca zaman izin veren ihmal ve uyuşukluğu nedeniyle Roma'nın ağır ithamlarla kınanmasına sebep oldu tabii. Özellikle öne çıkarsa, Mithridates ile Kilikia korsanları ittifakının Ege'nin kontrolünü Pontos kralına vermesinin, Sulla açısından neredeyse ölümcül sonuçlara yol açabileceğiydi (Birinci Mithridates Savaşı, M.Ö. 89-85).

Bunlar biraz da, dönemin çalkantılarının denizlerde emniyeti sağlamak yönündeki çabaları aksatmasından kaynaklanıyordu; kısmen de Romalı köle tüccarlarının toptancı köle tedarikçileri olan korsanlara müsamaha göstermesinin etkisi vardı. Ekonomi, köleler bağlamında ne derece doygunluğa ulaşmışsa, o ölçüde de kölelere bağımlı hale geliyor-

du. Savaş kurbanlarından devşirilmiş yahut zorla kaçırılmış insanlardan oluşan yüklerini talebin olduğu Sicilya ve benzeri noktalara taşıyan korsanların, Roma'daki köle arzında çok önemli bir rol oynadıklarına hiç şüphe yok. Korsanlar en istikrarlı tedarikçilerdi. Appianos, korsanların "adeta bir ordu generali gibi olan korsan şeflerinin komutasındaki fi-lolarda" faaliyet yürüttüğünü yazıyordu (*Mithridatica*, 92). Bu düzeyde bir faaliyet gerçekleştiren korsanlar, İtalya kıyıları boyunca yol baskınları düzenleyebilme ve kasabaları kuşatabilme kabiliyetine de sahiptiler. Hatta Batı Akdeniz'de bile yağma amaçlı baskınlar düzenliyorlar ve oralarda da, İberia'daki Sertorius gibi, yahut ileride göreceğimiz üzere İtalya'daki Spartacus gibi bazı isyan hareketleri ile bağlantılı olmakla nam kazanıyorlardı.

KILIÇ USTASI GLADYATÖRLER

Perugia kenti Octavianus'a teslim olup kentte sağ kalanlar bir araya toplandığında, Octavianus başkaldıran 300 senatör ve *equus*'i teslim aldı ve onları, Suetonius'un ifadesiyle "*Idus Martiae*⁴ gününde *Divus Iulius* sunağına kurban olarak sundu" (Suetonius, *Divus Augustus*, 15.1). Octavianus'un Augustus'a dönüşmesinin üzerinden pek kısa bir süre geçmişti ki, Vergilius, genç Prens Pallas'ın cenaze töreninde, imparatorun efsanevi atası dindar Aineias'a insan kurban ettirdi:

O vakit esirler geldi, ellerini arkalarından bağlamış idi ki böylece onları ölümlerin ruhlarına kurban edebilsin ve daha cenaze ateşini onların kurban kanları ile bir miktar sulayabilsin (Vergilius, *Aeneis* 11.81-84 West).

Tarihsel olarak, ritüel özelliği ağır basan bir dine mensup olup kendi ölmüş savaşçıların ruhu (*manes*) için savaş esirlerini kurban etme geleneği olan halk Etrüsklerdi. Livius, M.Ö. 358'de, toplam 307 Romalı askerin esir alındığını ve Etrüsk kenti Tar-

quinia'nın meydanında kurban olarak katledildiğini söylüyor; bunun intikamını almak üzere ise, üç yıl sonra Tarquinia'nın en soylu ailelerinden seçilen 358 kişi esir alınarak Roma'ya götürüldü ve şehir meydanında (*Forum*) halk huzurunda kırbaçlandık-tan sonra kafaları kesildi (Livius, 7.15.10, 19.2-3). Tarquinia'lıların hayatında insan kurban etmek yasal bir uygulama haline getirilmişti belki, ama Romalıların buna verdiği karşılık -tarihsel bir olaysa şayet- bir kült uygulaması değil, bir intikam hareketiydi.

Dolayısıyla, belki gladyatörlerin kökeni de ölümlerin onuruna gerçekleştirilen bu tarz Etrüsk kıyımlarına dayanıyordu: Bunlar kimi yerde *bustuarii* olarak anılan mezarcılardı ve yarışmalar da *munus*, yani evlatların ölmüş atalarına karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu bir görevdi. M.S. 200'lerde yazan Afrikalı Hristiyan Tertullianus, en şöhretli ve en gözde seyirlik olan bu arena mücadelelerini şöyle tasvir ediyordu:

Antikçağ insanları, daha rafine bir hunharlık sekiyle costukları böyle bir gösteri ile ölümlerine karşı bir hizmet yerine getirdikleri kanaatindeydi. Zira eski çağlarda ölümlerin ruhunun insan kanı ile huzura ereceğine inanıldığı için, cenaze törenlerinde savaş esirlerini yahut düşük vasıflı köleleri kurban ederlerdi. Daha sonra da, dinsizliklerinin üstünü örtmek için bunu keyif alınan bir fiile dönüştürmek iyi bir fikir gibi görünüyordu. Dolayısıyla şahıslar tedarik edildikten sonra ellerinden gelenin en iyisini yapabilmeleri maksadıyla talim ve terbiye ediliyorlardı -talim ve terbiyeleri, katledilmeyi öğrenmek içindi!- ve bilahare tayin edilen günde lahitlerin yanında ölüme giderken, bu öğrendiklerini tatbik ediyorlardı. Böylelikle onlar da [antikçağ insanları], ölümün tesellisini cinayette buluyorlardı (*De spectaculis*, 12).

Böylece Roma, *munus*'u, Tertullianus'un ateşli pagan karşıtı belagatinden aktarırsak, bir "zevk" ve "daha rafine bir hunharlık şekline" dönüştürdü. Tıpkı işkence ve kurban törenleri gibi, *munera*⁵ da halka açık gösteriler haline geldi.

⁴ Roma takviminde mart ayındaki dolunaya karşılık gelen ve kutsal sayılan gün.

⁵ Munera: *munus* sözcüğünün çoğulu.

Paestum'daki cenaze tasvirinde, bir müsabaka betimlenmiş. Bu tarz resimler, sadece birer süs olmayıp, o dönemde Paestum'u yöneten Lucania'lıların değer ve ülkülerini de yansıtmaktaydı. Sahnede bir müsabakanın son anları resmedilmiş ve arkada görülen hakem de galip gelenin başına taç koymaya hazırlanıyor. Bu müsabakalar ölümlü sonuçlanmazdı (Gaudo Tomb 7 North Slab; yakl. M.Ö. 340; Fields-Carré Koleksiyonu).

Bunun dışında, Campania'da bulunan 4. yüzyıla ait mezar tasvirleri ile vazolar üzerindeki tasvirlerin karşılaşmaları bire bir betimlediği daha da net görülmektedir ve yazılı kaynaklar da ziyafetlerdeki Campania dövüşlerine özellikle atıfta bulunuyor (örn. Strabon 5.4.13 ve Athenaios, *Deipnosophistai*, 4.153f-154a). Çarpışmanın sadece ilk kanın aktığı ana kadar devam ettiği bu Campania dövüşlerinde, seçkin gönüllüler ödül için yarışlardı. Romalılar, Campania'nın gladyatör dövüşlerine, aynı yüzyılın son senelerinde aşına oldu. Livius, M.Ö. 308'de gerçekleştirilen ve işlemeli kalkanlar, tüylü miğferler ve sol bacaklarındaki baldır

zırhlarıyla Samnit'lerin,⁶ Romalı ve Campania'lılarla karşı karşıya geldiği bir savaştan bahseder. Savaşa yürüyen Samnit'ler "kendilerini tamamen Samnit tarzına göre adarken", sol kanatta mevzilenmiş olan Romalı komutansa "bu adamları kurban olarak Orcus'a adadığını beyan etti" ve onlara cepheden karşılık verdi (Livius 9.40.12). Romalılar zaferi kutlarken, *forum* olarak anılan şehir meydanını rakiplerinden ele geçirdikleri silahlarla süslediler:

Böylece Romalılar, tanrılarını sereflendirmek üzere düşmanlarının ihtisamlı silahlarından istifade ettiler; beri taraf-

⁶ Güney İtalya'nın merkezindeki dağlık bölgede yerleşik, savaşırlığıyla ünlü bir halk.

tan gururlu Campania'lılar ise, Samnit'lere karşı duydukları husumet duyguları ile, ziyafet sofralarını şenlendiren gladyatörleri [Samnit'lerinkine] benzer zırh ve silahlarla donattılar ve onlara Samnit'ler adını verdiler (a.g.e. 9.40.17).

Gerçek kökenleri her ne olursa olsun, Roma'da ilk gladyatör dövüşü, Kartacalılarla yapılan ilk savaşın başladığı M.Ö. 264 yılında gerçekleşti. Marcus ve Decimus Brurus adlı iki kişi, babaları Decimus Iunius Brutus Scaeva'nın cenaze töreninde, *Forum Boarium* olarak anılan pazar yerinde ilk kez eşzamanlı üç gladyatör dövüşü düzenlediler. Sonraki standartlarla karşılaştırıldığında mütevazı sayılabilecek bir hadise olmakla beraber, görüldüğü kadarıyla Roma'nın yarısı dövüşü izlemeye gelmişti. Aşağıdaki istatistikler, tasarının ne kadar kısa bir süre zarfında rağbet kazandığını ortaya koyuyor:

Tarih	Sayılar	Kaynak
M.Ö. 264	3 çift gladyatör	Valerius Maximus 2.4.7
M.Ö. 216	22 çift gladyatör	Livius 23.30.15
M.Ö. 200	25 çift gladyatör	Livius 31.50.4
M.Ö. 183	60 çift gladyatör	Livius 39.46.2
M.Ö. 174	74 çift gladyatör	Livius 41.28.11

Gladyatörlerin ölmüş bir şahsın köleleri arasından seçilmesi ve iğreti bir şekilde giydirilip silahlandırılması suretiyle kimi zaman aristokratların cenaze törenlerinde de sergilenen bir gösteri olarak başlayan bu dövüşler, zamanla halk kutlamalarında da yer alacak şekilde yaygınlaştı. Dolayısıyla da kitleler, Cicero'nun söylediğine göre (Cicero, *Pro Sestio* 106, 124), onun döneminde kendilerini toplantılar, seçimler, oyunlar (*ludi*) ve gladyatör müsabakalarında (*munera*) ifade ediyordu.

İlk kez M.Ö. 105'te, o senenin iki konsülü resmi bir gladyatör merasimi düzenledi. Esasen bunlardan Publius Rutilius Rufus adlı konsül, yeni ordu elemanlarına ders vermeleri için gladyatör eğitmenleri istihdam etme uygulamasını da başlatmıştı (Valerius Maximus, 2.3.2). Gladyatör gösterileri sahneleme amacına yönelik bu uygulama sadece muzaffer generaller tarafından ve zaferlerini kutlamak için benimsenmekle kalmadı, her kademedeki devlet me-

Gladyatör gösterilerinin gelişiminde *lanista* olarak anılan gladyatör eğitmenlerinin rolü çok önemlidir. Bunlar tek başlarına köle ticareti, yöneticilik, eğitmenlik ve menajerlik işlevlerinin hepsini üstlenmiş olan vazgeçilmez işletmecilerdi. Öte yandan bunlar, yurttaşları nezdinde gayet müptezel insanlar olup bazılarının gözünde kasap ile muhabbet tellalı karışımı bir mevkidelerdi. Kabbartma rölyeffe, cop ve kalkan kuşanmış bir *lanista* betimlenmiş (Selçuk, Arkeoloji Müzesi; Fields-Carré Koleksiyonu).

Başlangıçta gladyatör karşılaşmaları şehirlerde bulunan halka açık herhangi bir alanda düzenlenirdi. Ancak imparatorluk döneminde, bu gösterilerin geleneksel alanı arenalardı. Bilinen ilk kalıcı arena Roma'da değil Pompei'dedir ve 20.000 seyirci kapasitesiyle bir taşra kenti için muazzam büyüklükte olan bu arena yaklaşık M.Ö. 70 senesinde inşa edilmiştir. Arenanın kuzeybatısını gösteren fotoğrafta, uzaktan Vezüv yanardağı görülmekte (Fields-Carré Koleksiyonu).

Garibaldî ile birlikte savaşan Raffaello Giovagnoli (1838-1915), destansı romanı *Spartaco*'yu 1871'de yayımladı. Yazarın antik dönem ile modern çağlara ilişkin karşılaştırmalarının öne çıktığı romanın önsözünü bizzat Garibaldî yazmıştı. Kitaptaki tasvirler ise Nicola Sanesi'ye aitti; burada, cesur olduğu kadar merhametli de olan Spartacus'ün, arenada arkadaşı Crixus'un hayatını bağışladığı sahneyi görüyoruz (R. Giovagnoli'den tıpkıbasım; *Spartaco*, 1874, Roma).

murunca da benimsenerek kısa sürede geleneksel hale geldi. Bu gösterilerin tek bir işlevi yoktu elbette, ancak Romalı aristokratların yandaş kazanmak amacıyla yararlandığı siyasi araçlar oldukları ortadaydı. Örneğin *aedilis* diye bilinen devlet memurları da, tiyatro yahut sirk gösterilerine eklenen ve *ludi honorarii* olarak anılan oyunlar düzenleyerek ün kazanmak peşindeydiler.

M.Ö. 65'te, o yılın *aedilis*'lerinden biri olan Caesar, uzun bir süre önce ölmüş olan babasının hatırasına göz kamaştırıcı bir gladyatör gösterisi düzenledi. Ancak o günlerde Spartacus isyanı insanların hafızasında hâlâ tazeliğini koruyor olmalıydı, zira Caesar "öylesine büyük bir grup savaşçı taifesini bir ara-

ya toplamıştı ki korkuya kapılan siyasi rakipleri Senato'ya alelacele 'Roma sınırları içinde tutulabilecek savaşçı sayısının sınırlandırılması' talebiyle bir önerge verdi; neticede, başta ilan edilenden çok daha az sayıda çift [gladyatör] dövüştü" (Suetonius, *Divus Iulius*, 10.2). Caesar'ın gözü karaydı. Kendilerini tüm zamanların en muazzam gösterisinden yoksun bırakanın Senato olduğunu Roma'daki herkesin kesinlikle öğrenmesini sağladı. Bununla birlikte, sayıları azaltılmış gladyatörleri yine de 320 çift oluşturunuyordu ve adamların her biri de som gümüşten özel olarak imal edilmiş zırhlarla donatılmıştı.

Gladyatör kaydedilenler, birbiri ardınca gelen savaş esiri kabilelerinden seçiliyordu ve halkın eğlence kaynaklarından biri olan tuhaf ve egzotik görünümlü savaşçı giysileri de bu kaynağın bir sonucuydu. Roma'nın M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllarda güç elde etmek için ciddi düşmanlarının çoğunu ortadan kaldırdığı yayılma amaçlı şiddetli savaşlarında esir düşerek köleleştirilenler, hazır bir yabancı rezervi oluşturunuyordu. Pek az bir hazırlıkla arenaya çıkartılan bu savaş esirleri yerel silahları ve kendi etnik tarzlarıyla dövüştürülen kabile kökenli savaşçılar yahut eğitilmiş askerlerdi. Bu erkeklerin çoğu, doğrudur, uluyup-bağırان ve gözünü kan bürümüş seyircilerin önüne bir sürü gibi çıkarılan zavallı esirlerdi; ancak pek çok profesyonel gladyatör sınıfı da savaşta pişmiş bu kategoriden çıkmıştı. En erken dönemde, İtalya'nın müttefikleriyle girdiği, genellikle Müttefikler Savaşı olarak anılan M.Ö. 91-88'deki savaşta ve ağırlıklı olarak da Güney ve Orta İtalya'da yerleşik olup savaşçıları ağır ve göz kamaştırıcı zırhlar kuşanan Samnit'lerden esir alınan bu eğitilmiş katiller, esir görünümleriyle arenaya çıkmaktaydı. Samnit'lerden kısa bir süre sonra, arenada Galyalılar görülmeye başladı. Yine bunlar da, eski savaş esirleri olup Galyalı kavimlerden alınmışlardı. M.Ö. 70'lerde ise, bu ikisine bir başka düşman ülkeden üçüncü bir grup gladyatör katıldı ki, bunlar da Trakyalıydı.

Cicero'nun *Philippica II* adlı eserindeki "Gladyatörlerin Emekliliği" ile ilgili mecazı, *rudis* olarak anılan ve özgürlüğü simgeleyen "ahşap kılıç" ile ilgili olarak bilinen en eski referanstır ve bu da, Cicero

döneminde birer yatırım olarak görülen gladyatörlerin harcanmayıp ödüllendirilmesi gereken hünerli sanatkarlar olduklarının açık bir kanıtıdır (*Philippica II*, 29). Ancak Florus, ne kadar değerli olurlarsa olsunlar, Spartacus isyanına, gladyatör topluluklarının haddinden fazla büyük olmasının yol açtığı ka-
naatindeydi:

Gösteri düşkünlüğüne müsamaha gösterdikleri avamı kazanmak maksadıyla yapılan savurganlıklar, eskinin bir düşman cezalandırma biçimi olan şeyi başlangıçta bir maharet müsabakasına çevirdikten sonra, bu gladyatör ordularının kendi efendilerine isyan etmesinden başka ne be-
lenebilirdi? (*Epitome*, 3.12.10)

Bugün aşına olduğumuz ve kuşandıkları zırh çeşidine, kullandıkları silahlara ve dövüş stillerine göre ayırt edilen pek çok farklı gladyatör kategorisinin ortaya çıkışı, *Principatus*'un⁷ ilk yıllarına kadar gerçekleşmedi. Ve dolayısıyla Spartacus gladyatör olduğunda, *munera*, yaygın bir halk eğlencesi biçimi olma yolunda ilerlemekteydi hâlâ; dövüşlere ve merasimlere ilişkin olarak tarihe geçecek ayrıntılı protokollerse halihazırda geliştirilmemişti.

OSKÇA KONUŞAN HALKLAR

İtalya yarımadasının omurgasını oluşturan Apenin sıradağlarının merkez bölümündeki İtalyan halkların çoğu Oskça olarak adlandırılan bir dil konuşurdu. Latinceye çok yakın olan bu dilin bazı ayırt edici özellikleri vardı. Oskça konuşanlar çeşitli gruplara ayrılıyordu; bunların en önemlisi, Roma'nın doğusunda, Campania'nın ilerisindeki dağlık bölgede yaşayan savaşçı Samnit'lerdi. M.Ö. 4. ve 3. yüzyıllarda Romalılarla yaptıkları uzun süreli ve zorlu savaşlar boyunca Samnit'ler, her biri kendine ait bir bölgede yerleşik olmak üzere dört ana gruba ayrılıyordu: Carricini'ler (*Karikinoi*), Caudini'ler, Hirpini'ler (*Irpinoi*) ve Pentri'ler (*Pentroi*); ancak bunlara Fren-tani'leri de eklememiz gerekebilir. Öte yandan bu

Güney İtalya'daki antik kent Paestum'da bulunan, üç plakalı bir göğüs zırhı ve görkemli Atina tarzı üç ayak tepe tüyü iskeleti olan bir miğfer (Gaudo Mezarları 174; yakl. M.Ö. 390-380). Bu teferruatlı zırhlar, Oskça konuşan askerlere özgüydü ve bu zırha genellikle, erkekliğin simgesi olan geniş bir bronz kemer de eşlik ederdi. Bu yüzden uzun bir süre boyunca, Romalıların arena sporları dilinde "gladyatör" ile "Samnit" eş anlamlı sözcüklerdi (Fields-Carré Koleksiyonu).

Osk grupları sık sık yeni kabile oluşumları içine giriyorlardı. M.Ö. 5. yüzyılın sonlarında Oskça konuşan yeni bir halk olan Lucania'lılar (*Lucani*) ortaya çıktı (belki de Samnit'lerin güney ucundaki halklardan türemişlerdi); bir sonraki yüzyılın ortaların-

7 Roma İmparatorluğu'nun birinci dönemi (M.Ö. 27- M.S. 284).

da ise, Oskça konuşan bir başka halk olan Brutti'ler (*Bruttii/Brettioi*) İtalya çizmesinin burnunda Lucania'lılardan koparak farklı bir kavim oluşturdular.

Oskça konuşan bu halkların istikrarsızlığı belki de nüfus baskısının bir sonucuydu. Tarıma elverişli iyi topraklar, özellikle de Apeninler'in yüksek ovalarında son derece az bulunuyordu ve M.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda dağlı savaşçılar, kıyı şeridinde yer alan ve çoğu Yunanlar tarafından kurulmuş yerleşimlere sık sık baskınlar düzenliyordu. Böylece Samnit'ler, Campania'da o dönemde yerleşik olup sonradan Campani'a'lılar (Campani) olarak anılacak halkla birleşerek Yunanlara ait Cumae ile Etrüsklere ait Capua'yı fethettiler. Bu arada Lucania'lılar da Poseidonia'yı istila ederek yerleşimin adını Paestum olarak değiştirmişlerdi, ancak Yunan kolonilerininsosyopolitik kurumlarını korudular ve güneydoğu kıyı şeridindeki diğer Yunan şehirlerine taarruz ettiler. Doğal olarak, savaşçı ahlakları fetih amaçlı savaşları teşvik eder nitelikteydi, ancak bir kez sahil şeridine yerleştikten sonra yerli halkla kaynaşma eğilimi gösteriyor ve şehir hayatının görece kolaylığına uyum sağlıyorlardı.

Daha sonraları fatihler yerel aristokrasiyi oluşturdular ve bu kez onlar dağlı soydaşlarının yağma ve çapuluna maruz kalmaya başladılar. Romalılar durumun kötüleşmesinden istifade ederek Samnitlere karşı Campania'lılarla birleştirdiler ki, bu olay da Samnit Savaşları'nın (M.Ö. 343-341, M.Ö. 327-304, M.Ö. 298-290) başlangıcı oldu. Samnit'ler tek başlarına yeterince savaşçı bir halk olup nüfusları endişe yaratacak düzeydeydi ve Roma ile aralarındaki karşılıklı düşmanlığın kökleri çok eskiye dayanıyordu. M.Ö. 82'de Samnit'ler, lider bir rol oynadıkları Müttefikler Savaşı'nın sona ermesinden yalnızca altı yıl sonra, tarihte son kez olarak zırhlarını kuşandılar ve Apeninler'deki korunaklı yerleşimlerinden aşağı yürüdüler. Roma'nın akıbetinin kendi merhametlerine kalmış olduğunu kavrayınca da, "tiran şehri yerle bir eyleyip imha etmek üzere" başkente taarruz ettiler (Velleius Paterculus, *Historiae Romanae* 2.72.2).

ÇARPIŞAN KOMUTANLAR

TRAKYALI SPARTACUS

Spartacus'ün bir askeri komutan olarak tepeden tırnağa yetenekli olduğundan ve kısa sürede sezgileriyle birleştirdiği yararlı deneyimlere sahip olduğundan hiç kuşku yok. Ancak insanî yönü, yani kişiliği, kusurları ve zayıf yönleri hakkında hiçbir şey bilmiyoruz; zira asırlar ötesinden baktığımızda gördüğümüz, bir asi ve kahramanın stilize ve bulanık hayaleti sadece. Öte yandan başarılarıyla ilgili çok şey biliniyor: bunun da başlıca nedeni Plutarkhos'un *Crassus* adlı biyografik çalışmasında Spartacus'ün karakter asaletine ışık tutmuş olması – Plutarkhos, hoşlanmadığı açıkça görülen *Crassus*'un bundan yoksun olduğunun işaretlerini veriyor. Dolayısıyla da bir karşılaştırma unsuru olarak Spartacus, bir ölçüde, *Crassus*'un nasıl menfur bir şahsiyet olduğunu ortaya koymak üzere betimleniyor.

Roma kaynaklarında, *munera* uygulaması başladıktan sonraki en az yüz yıllık bir döneme ilişkin aktarımlarda, hiçbir gladyatör adına rastlanmıyor. Daha sonra ise, M.Ö. 2. yüzyılın son otuz senelik döneminde, Pompeius'un Numantia kuşatmasında savaşan büyük amcası olan hiciv yazarı Lucilius, nam salmış muzaffer bir gladyatör ile adam yerine konmayan mağlup bir gladyatörü ismen zikrediyor:

Flacci tarafından tertip edilen halk gösterisinde Aeserninus namıyla bilinen bir Samnit [vardı], bu hayata ve duruma müstahak, pis bir adamdı. Bu adam Pacideianus ile karşılaştı ki, kendisi insanoglunun yaradılışından bu yana gelmiş geçmiş gladyatörlerin en makbulü idi (Lucilius fr. 150 Marx).

Bu arada, birçoğu erotizm yahut kahramanlığı çağrıştıran sahne adları almaları, çok sonraları, gladyatörlerin dövüşerek ve birkaç dövüşten sağ çıkarak yıldızlaştığı dönemde yaygınlaştı. Ancak bu-

na rağmen, Spartacus haricinde hiçbir kayıtlı tarihte önemli bir yer edinemedi.

Taşıdığı ad, Spartacus'ün Kerç Boğazı'nın M.Ö. 5. yüzyıldaki Trakyalı hükümdarı I. Spartokos (yahut Spartakos) tarafından kurulan Spartokidai Hanedanı'nın soyundan olabileceğine işaret ediyordu (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 12.31.1, 36.1, 16.93.1); keza Odrisia'lı Seuthes'in babası olan Trakyalı Spartakos'tan da bahsediliyordu (Thukydides, 2.101.5). Spartacus adlı bu gladyatör kimdi peki?

Dikkat çekici bu şahsiyetle ilgili olarak, isyan olaylarının ötesinde pek az şey biliniyor ve günümüze ulaşan antikçağ kayıtları da genelde birbiriyle çelişiyor. Bunlardan birine göre Spartacus birkaç yıl süreyle Romalılar için çalışarak destek kuvvetlerinde paralı askerlik yapmış ve ardından onlara muhalif bir tavır takınarak bir "asker kaçağı, bilahare bir haydut ve nihayet fiziki gücü sayesinde bir gladyatör" olmuş (Florus, *Epitome* 3.20.8). Romalılar, elbette tahmin edebileceğimiz üzere, en tehlikeli düşmanlarının hep kendileri tarafından yetiştirilenler arasından çıktığını söylemekten hoşlanıyordu ve hatta Caesar gibi bir otorite bile, Spartacus ordusunun "biraz da Romalı efendilerinden öğrendikleri askeri eğitim ve disiplin sayesinde" yaratılabildiğini söylüyordu (Caesar, *Bellum Gallicum*, 1.40.6). Bu konudaki gerçek her ne olursa olsun, Spartacus yakalandığı güne kadar askeri komuta alanında belli bir deneyim kazanmıştı ve Capua'daki gladyatör okulu-na gönderildi.

Legatus olarak Pompeius ile birlikte hem Sertorius Savaşı'nda (M.Ö. 82 - M.Ö. 72) hem de Doğu'da karada ve denizde görev yapan antikçağ âlimi Varro, akla gelebilecek hemen her konuda yazmıştı; elbette bunlara taşraya dair konular da dahildi. Kayıp eser-

-24NT 10712

Spartacus dönemine ait olup kendisine atfedilmesi mümkün olan tek eser, Pompei'deki bir evin girişinde yer alan bu duvar resmidir. At sırtında bir gladyatör betimlenmiş ve resmin üstünde gladyatörü tanımlayan "SPARTAKS" adı da Oskça sağdan sola yazılmış. Hem içeriği hem de kullanılan Osk lehçesi, eserin M.Ö. 100-70 yıllarına tarihlenebileceğine işaret ediyor (yazarın çizimi; Shaw 2001: Res. 1'den kopya).

lerinin birinde, Spartacus'e dair şaşırtıcı bir kayıt yer alıyordu: "Masum bir adam olmasına rağmen, Spartacus bir gladyatör okuluna [gitmeye] mahkûm edilmişti" (alıntı: Flavius Sosipater Charisius, *Ars Grammatica* 1.133 Keil). Plutarkhos'un (*Crassus* 8.2) ve Appianos'un (*Bellum civilia*, 1.116) kanıtladığı gibi, Spartacus'un özgür doğmuş bir Trakyalı olduğu kesindir. Athenaios'un "bir köleydi ve Trakya kökenliydi" (*Deipnosophistai*, 6.272f) beyanı ise sadece onun kaçtığı dönemdeki statüsüne ilişkindir. Bu noktada, Plutarkhos'un eseri *Crassus*'un 8.2 bölümünde yer alan belirgin "nomadikou"-"maidikou" değişiminin önemine dikkat çeken Konrad Ziegler olmuştur (1955: 248- 50); eldeki metin tahribata uğramıştır ve burada "nomadik göçer güruhtan bir Trakyalı" şeklinde yorumlanan ifadenin gerçekte Trakyalı Maidoi kavmine atıfta bulunuyor olması çok muhtemeldir. Ziegler, Spartacus'un, Strymon vadisinin (Güneybatı Bulgaristan'da) merkezinde

yaşayan Maidoi'a mensup bir savaş esiri olduğunu ileri sürer ki, bu bölge Roma'nın M.Ö. 85 yahut M.Ö. 76'daki iki seferinin birinde ele geçirilmiştir (örn. Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 39.8.1; Appianos, *Mithridatica*, 55).

M.Ö. 70'lerde, yerel valilerin yerli kavimlere yönelik bir dizi misilleme savaşı açtığı Makedonya'da, özgür Trakyalı kavimler Roma kuvvetlerine muhtemelen takviye kuvvet sağlıyordu. Ardından, Pontos Kralı VI. Mithridates'in Trakya'nın doğu sınırındaki Bithynia'ya yönelik ve giderek artan tehdidini karşılamak üzere Romalılar Trakya içlerinde ilerlemeye başladı. Bu durum Spartacus'ü Romalılardan ayrılmaya ve Roma'nın gücünün kabilesinin yaşadığı topraklarda genişlemesini durdurmaya yönelik bir çabayla onlara karşı savaşmaya itmiş olabilir. Bu da son derece muhtemel.

İşyancı kölelerin sadece Spartacus'un liderliğindeki homojen bir grup olduğu kesin değildir elbette ve gerçekten böyle olduğuna inanmak da zordur. Antikçağ kaynaklarında açıkça dile getirilmeyen kabuller bu yöndeyken, diğer liderlere ilişkin bilgilere de sahibiz - Crixus, Oenomaus, Castus ve Gannicus. Plutarkhos, Vezüv dağının işgali bahsine kadar Spartacus'ten söz etmez; orada gladyatörler, biri Spartacus olmak üzere üç lider seçmiştir ki, gerçekten de Spartacus emsallerinden üstündür (Plutarkhos'un Yunancasında *protos*; buna karşın Sallustius'un *Historiae* 3.90'ında *princeps gladiatorum*) ve diğer iki lider de Crixus ile Oenomaus olup Orosius'a göre bunlar Galyalıdır (*Historiae*, 5.24.1). Florus diğer iki liderin Spartacus'le beraber gladyatör okulundan kaçtığını aktarırken (*Epitome* 3.20.3), Appianos, Crixus ile Oenomaus'un da gladyatör oldukları konusunda hemfikirdir; ancak bunları Vezüv'deki baskın ve yağma devam ederken Spartacus'un astları olarak ortaya çıkmış gibi gösterir (*Bellum civilia* 1.116). Öte yandan Livius ise Crixus ve Spartacus'un eş-liderler olduğunu öne sürerken Oenomaus'tan hiç söz etmez (*Periochae*, 95); Orosius ise Vezüv'ün işgali sırasında bunların aşağı yukarı eşit seviyede üç lider olduklarını ifade eder (*Historiae*, 5.24.1).

Spartacus'ün Trakya'daki vatani Strymon vadisinde bulunan Siderokastro'nun kuzeyindeki güncel Yunanistan-Bulgaristan sınırı. Spartacus'ün doğduğu yıllarda Trakya bağımsız bir ülkedydi, ancak ilerleyen tarihlerde Roma'nın süregiden aman vermez sefer ve istilaları, sonunda Trakya'yı da Roma'ya ait Makedonya eyaletine dahil etti. Roma ordusunda Trakyalı yedekler, öncü ya da akıncı kuvvet olarak sıklıkla istihdam ediliyordu (Fields-Carré Koleksiyonu).

Ancak görüldüğü kadarıyla ilk kıvılcımı ateşleyen ve hareketin beyni Spartacus'tü ve sergilediği liderlik becerileri şaşırtıcıdır. Arkasında hiçbir organize yönetim olmayan, emrine amade bir tek askeri bile bulunmayan ve mücadeleye girebileceği malzeme yahut teçhizatın yoksun bir gladyatördü sadece. Spartacus, sıfırdan başlayarak bir orduyu donatıp silahlandırdı, eğitti ve besledi ki, bu çok zor ve parlak bir siyasi başarıydı. Bu isyan Spartacus'e, muhakkak ki, doğal liderlik kapasitesini ortaya koyabileceği mükemmel bir fırsat verdi. Romalı bir komutanla karşılaştıracaksak, dikkat etmeliyiz ki, bu Romalı komutanın pozisyonu savaş becerilerinden ziyade rütbesiyle kaimdi ve kendisi de stratejik ve taktik bilgilerine değil, mutlak surette Romalı lejyonunun savaş becerilerine bağımlıydı.

Spartacus'ten söz ederken genelde Plutarkhos'a göre daha lanetleyici bir portre çizen Appianos, bir yandan da bize, onun hakkında gerçekten ilginç iki bilgi aktarıyor. Birincisi, Spartacus'ün zafer ve baskınlarda elde edilen ganimetleri eşit olarak dağıttığı ve herkese eşit muamele konusundaki bu genel ilke-

nin karargâha daha fazla yandaş çektiği. İkincisi ise, Spartacus'ün tüccarların altın ve gümüş ile ticaret yapmasını yasaklaması ve karargâhtaki hiç kimsenin altın ve gümüş sahibi olmasına izin vermemesi. Dolarıyla, bu değerli madenlerle ticaret yapılamıyordu. Buna karşılık Spartacus, demir ve bakır karşılığı ticareti özellikle teşvik etti ve bu sağduyulu siyasetin sonucunda da köleler "bol miktarda hammadde sahibi olup iyice donanımlı hale geldi ve birbiri ardınca tarruz seferleri tertip etti" (Appianos, *Bellum civilia* 1.117).

Antaios'un karısı tarafından yaptırılan mezar taşı üzerinde yer alan daha geç döneme ait bu kabartmada, *sica* olarak anılan kavisli kısa kılıçla dövüşen *thrux*, yani Trakyalı bir tür gladyatör betimlenmiş. Öte yandan Spartacus'ün zamanında *thrax* sözcüğü, Tuna nehri, Ege Denizi ve Karadeniz arasında kalan bölgede kavimler halinde yaşayan halk için kullanılıyordu ve kavisli kısa kılıç da hiçbir surette bu kavimlerde yaygın kullanılan bir obje değildi (Louvre Müzesi, MA 4992, Paris; Fields-Carré Koleksiyonu).

MARCUS LICINIUS CRASSUS

Kendisine Spartacus isyanını bastırma görevi veril-
diğinde, Marcus Licinius Crassus askeri komuta ko-
nusuna yabancı değildi. Pompeius gibi, genç Crassus
da Roma'ya ikinci kez yürüyen Lucius Cornelius Sul-
la'ya katılmıştı. Ancak Pompeius'un aksine, Cras-
sus'un Marius hizbi ile kişisel bir hesabı vardı. Ba-
bası, kanlı geçen yedinci konsüllüğü sırasında Mari-
us karşıtlarının lideriydi ve akıbetini gördüğünde
bir hançerle kendi canına kıymıştı (Cicero, *De orato-
re* 3.10). Tasfiye sürecinde Crassus'un ağabeyi öldü-
rölmüş ve ailenin mallarına el konulmuştu. Ancak
Spartacus isyanı sırasında kırklı yaşlarının başında
olan Crassus, Roma'nın en varlıklı insanlarından
biri ve iddialara göre de şehirdeki en büyük emlak
sahibiydi.

Crassus, muazzam boyutlardaki servetinin altya-
pısını Sulla yönetimindeki terör döneminde, yasal
hakları elinden alınan kişilerin haczedilen gayri-
menkullerini çok düşük fiyatlara satın alarak oluş-
turdu. Sonrasında, yok pahasına satılan değer kay-
betmiş yahut yanmış evleri alıp özel eğitilmiş yüzler-
ce köleden oluşan işçi ordusuna bunları yeniden in-
şa ettirerek servetini katladı (Plutarkhos, *Crassus*,
2.3-4). Öte yandan, Crassus'un parası sefahat yahut
kâr amacına değil, güç elde etmeye yönelik bir vası-
taydı. Her kurnaz işadaminin yapacağı üzere, her
türden yatırım ve karanlık pazarlıkla kişisel serveti-
ni artırmak için tüm gücünü ortaya koymuş olan
Crassus'un asıl derdi siyasi nüfuzunu artırmaktı.
Güler yüzlü bir evsahibi ve eli açık bir kredi kaynağı
olan ve potansiyel yandaşlarına kurnazca hamilik
eden Crassus, parasının kendisine muazzam bir nü-
fuz kazandırmasını sağladı. Senato'nun yarısının
ona borcu vardı ve Crassus'tan alınan bir borç, ken-
disine daima yüklüce siyasi menfaatler sağlayarak
geri ödenirdi.

Crassus'un, "yıllık geliriyle bir lejyon beslemeye
muktedir olmayan hiç kimse kendini zengin adde-
demez" diye övündüğü kaydedilmiştir (Plinius, *Na-
turalis Historia* 33.134). Bunun maliyeti de kolayca

Thrix yani Trakyalı bir gladya-
töre alt mezar taşı. *Thrix*'li di-
ğerlerinden ayrıştıran donanım
unsurları olan sorguçlu ve vi-
zörlü geniş siperlikli miğfere
(*galea*), dokuma kumaştan ka-
pitone bacak ve kol koruyucu-
larına (*fasciae* ve *manicae*), ba-
caktaki uzun baldır zırhına
(*ocrea*), dairesel yahut kare bi-
çiminde ufak kalkana (*parma*)
ve kavisli kısa kılıca (*sica*),
Principatus dönemi öncesinde
rastlanmazdı (Aphrodisias inv.
1067, Geyre, izmir; Fields-
Carré Koleksiyonu).

hesaplanabilir. M.Ö. 52'de, Crassus'un eski rakibi
Pompeius devletten 1.000 *talent* almıştır ve bu pa-
rayla askerlerini besleyip donanımlarını sağlaması
öngörülmüştür (Plutarkhos, *Pompeius*, 55.7). O dö-
nemde Pompeius'un kontrolündeki eyaletler İberia
ve Afrika'ydı ve oralarda konuşlanmış altı lejyon bu-
lunmaktaydı (a.g.e. 52.3; Appianos, *Bellum civilia*
2.24). 1 *talent* 6.000 Yunan drahmisi değerindeydi
ve bu da 6.000 Roma *denarius*'una, yani 24.000 *ses-
tertius*'a eşitti. Buradan hareketle altı lejyon besle-
mek altı milyon Roma *denarius*'una mal olduğuna
göre tek bir lejyon beslemenin senelik maliyeti dört
milyon *sestertius* idi. Ancak burada, dört milyon *ses-
tertius*'un, Crassus'un "zengin" sıfatı için öngördüğü
asgari meblağ olduğunu unutmayalım; Plinius, yu-
karıda anılan bölümde, Crassus'un servetinin 200
milyon *sestertius* olduğunu kaydediyor. Belli ki Cras-
sus, sadece bir lejyonu değil, tam teşekküllü bir or-
duyu besleyebilecek durumdaydı.

Hediye avcılarından kaçan genç Crassus Roma'yı
terk etti ve bir prokonsül olan babasının adından
fazlasıyla istifade edeceği İberia'ya gitti. Bir firari
olmasına rağmen, hiç duyulmamış bir şey yaparak

Retliarius (ağ ile dövüşen) olarak anılan türden bir gladyatör olan Phortls'in mezar taşı. Principatus döneminin bir başka özelliği de tek koluna dokuma kumaştan kapitone kol koruyucusu (*manica*) takan "ağ savaşçısı" olup bunlar genellikle bronz omuzluklar (*galerus*), balık ağı (*rete*), üçlü çatal balık mızrağı (*fascina*) ve ufak bir hançer (*pugio*) kuşanırdı. *Retliarius*'lar başında ve yüzünde koruma olmayan tek gladyatör grubuydu (Aphrodisias Inv. 1070, Geyre, İzmir; Fields-Carré Koleksiyonu).

kendi özel ordusunu kurmak üzere asker almaya başladı; kurduğu ordu, komutan ve askerleriyle 2.500 kişilik bir kuvvetti. Sonra da Crassus, Akdeniz çevresinde diğer Marius karşıtı gruplarla ittifak yapmaya çalışarak ordusuna komuta etti ve nihayet Yunanistan'a yelken açarak kendi kuvvetleriyle Sulla'ya katıldı. Porta Collina Savaşı'nda (M.Ö. 2 Kasım 82) Samnit'lerin sol kanadını darmadağın edecek ve

böylece Sulla'yı kurtaracaktı. Ancak maalesef bundan kısa bir süre sonra, mülklerine göz koyduğu bir adamın adını sürgün edilecekler listesine kaydetmesi üzerine, Crassus'un ruhunu ele geçirmiş olan tamahkârlık günahı, diktatörün gözünden düşmesine sebep olacaktı. Sulla bu olayı öğrendi ve Crassus'a bir daha asla güvenmedi (Plutarkhos, *Crassus*, 6.6-7).

İnanılmaz derecede zengindi ama ona can veren tutkusu askeri şan ve şöhretti. Spartacus'un karşısına çıkacak orduya komuta etme konusunda pek çok senatör isteksiz davranırken, Crassus komutayı devraldı. Köle ordusu eliyle gelebilecek yıkıcı bir yenilgi, bunu takip edecek olan her türden aşağılanma nedeniyle herhangi bir siyasi kariyerin sonu olurdu. Üstelik, böyle bir yenilginin tariflere sığmayan utancının yanı sıra, köleleri hizaya getirmenin erdemi de pek azdı. Olayların bu yönde gelişmesinin nedeni ise, Crassus ile bencillerin şahı Pompeius arasındaki siyasi rekabetti.

Crassus'un komutayı aldığı ilk yaptığı şey, askerlerinin yüreğine ölümcül bir korku salmak üzere antik çağlardan kalma dehşet verici bir ceza uygulamasını canlandırmak oldu. *Decimacio*⁸ cezasını, Spartacus'un yakın geçmişteki saldırısında sağ kalan iki lejyonun savaşmaya gönülsüz askerlerine uyguladı. Çarpışmadan kaçmış 500 asker seçti ve onları onarlı 50 gruba ayırdı. On askerden oluşan her grup, kura ile aralarından bir kurban seçmek zorundaydı. Sonra da, korkakların yanında cesurların da bulunduğu geri kalan dokuz kişiye, seçilen kişiyi ölene kadar sopalarla dövmeleri emredildi ve bu esnada ordunun geri kalanı da onları izledi (Plutarkhos, *Crassus*, 10.2-3; Appianos, *Bellum civilia*, 1.118). Askeri disiplin yeniden yürürlükteydi. Aynı zamanda kendi adamlarına karşı bile bu denli ağır tedbirlerle yaklaşan bir komutanın son derece acımasız olacağı mesajı düşmanlara iletilmiş oldu.

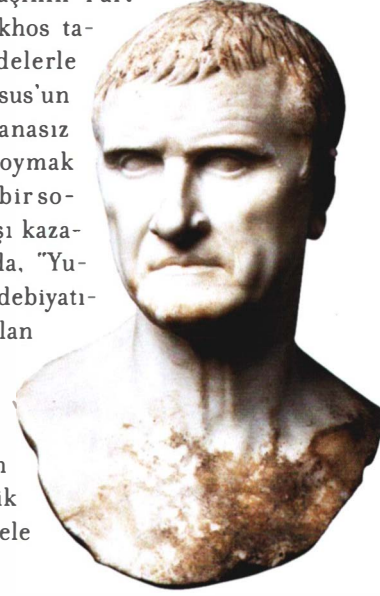
Savaş alanından kaçarken lejyonerlerin birçoğu silahlarını geride bırakmışlardı ki, bu da isyancıların halihazırda artmakta olan silah stoklarını daha da büyüttü. Belli ki Crassus yeni silahlar için de bir ön ödeme yapmıştı. Daha sonraları Crassus bir Vesta

8 Her on kişiden birinin öldürülmek üzere seçilmesine dayalı cezalandırma yöntemi -ç.n.

bakiresini baştan çıkarmakla suçlanacak, ancak yapılan soruşturma, küçük Vesta Tapınağı'na yapılan gece ziyaretlerinin bir gönül meselesi olmayıp sadece iş görüşmek maksadıyla gerçekleştirildiğini ortaya çıkaracaktı. Görünen o ki, adı Licinia olan söz konusu hanım, şehrin banliyölerinden birindeki hoş gidecek bir mülkün sahibiydi ve Crassus da bu evi iyi bir fiyata satın almak arzusundaydı; kalpten gelen iltifat ve bunu izleyen skandal da buradan kaynaklanacaktı. Olayı aktaran Plutarkhos "Hanımefendiyi iğfal etme suçundan aklanmasını sağlayan şey tamahkârlığı oldu" diye açıklıyor, "lakin gayrimenkulü ele geçirinceye kadar Licinia'nın peşini bırakmadı" diyordu (Plutarkhos, *Crassus*, 1.2). Böylesine bir maskaralık tüm Roma'da yankılanmış olmalı.

Crassus'un açgözlülüğü, Plutarkhos'un yazdığı biyografinin daha en başında vurgulanıyor gerçekten. Her yolu mübah sayarak servet edinme arzusunun yanı sıra, Crassus'un serveti de, yaşı kemale ermiş çağdaşları arasında bir efsane gibi ağızdan ağza dolanırdı. Servetler miras yoluyla elde edilir ve tarım yahut savaş ganimetleriyle artırılırdı. Madencilik, tefecilik, iltizam⁹ ve ticaret gibi başka servet edinme yolları da vardı ama bunlar *eques*'lere, yani Senato yapılanmasının daha alt kademesinde olup bir devlet makamı için yarışmayan veya bir eyaletin yönetiminde görevlendirilmeyen varlıklı Romalılara bırakılmalıydı. Senatörler içinse daha yüksek standartlar öngörülüyordu. Crassus'un durumu farklıydı; o servetini, başkalarının kötü talihinden mütecaviz şekilde istifade ederek yapmıştı. Plutarkhos'un da kaydettiği üzere, "Romalılar da Crassus hadisesinde, pek tabii ki tek bir ahlaki eksikliğin, yani tamahkârlığın, pek çok erdemi gölgelediğini söylüyorlardı" (*Crassus*, 2.1). Gerçekten de, Romalı tarihçi Velleius Paterculus da benzer bir atıfta bulunarak, "Umumî karakteri itibariyle tepeden tırnağa iffetli ve aynı zamanda süfli emellerden uzak olmasına rağmen, Crassus'un paraya düşkünlüğünün ve şan şöhret ihtirasının haddi hesabı yok ve hiçbir engel de tanımıyor" diyordu (*Historiae Romanae*, 2.46.2).

Henüz kesilmiş başının Part kralına takdimi Plutarkhos tarafından çarpıcı ifadelerle tasvir edilmiş olan Crassus'un tüyler ürpertici ve manasız sonu, muhakkak ki doymak bilmez açgözlülüğünün bir sonucuydu. Roma'ya karşı kazanılan zaferin akşamında, "Yunanca bilen ve Yunan edebiyatına son derece vakıf olan krala" (Plutarkhos, *Crassus*, 33.2) takdim edilen Euripides'in *Bakkhalar* oyununun temsili sırasında, kesik baş bir top gibi elden ele

Roma'daki Licinli mezarlığında bulunan bir mermer büst. Bu büstün, geleceğin *triumvir*'i Marcus Licinius Crassus'u betimliyor olması muhtemel. Kendinden önceki Senato üyelerinden farklı olarak Crassus, Spartacus'ü hafife almak hatasına düşmedi. Ona göre savaş, kendi politik hırslarını gerçekleştirip askeri zafer konusundaki açlığını yatıştırmanın bir yoluydu (Ny Carlsberg Glyptotek, Inv. 749; Kopenhag).

dolaştırılmıştı. Spartacus isyanı ve Part Krallığı'na yönelik harekât, Crassus'un kariyeri sırasında üstlendiği en önemli iki askeri görev oldu. Crassus'un Spartacus isyanını bastırmadaki başarısının, ikinci harekâtın felâketle sonuçlanmasına nasıl yol açtığını anladıkça, Plutarkhos'un "sınırsız bir ihtirasın tehlikeleri" konusundaki görüşleri okurun zihninde daha bir netlik kazanacaktır; zira şan ve şöhret düşkünlüğü kendisini Kuzey Mezopotamya'nın kıraç topraklarında parıldayan kervan şehri Carrhae'ye [Harran] sürüklerken, Crassus, Pompeius (ve Caesar) ile aşık atabilmek için çaresizce Partlarla savaşmaya devam etmiştir.

9 Devlete ödenen belli bir bedel karşılığında çiftçilerden vergi toplama işi -ç.n.

ÇARPIŞAN ORDULAR

Kaynaklarımıza göre köleler ordusu, yaklaşık iki yılı biraz aşan bir süre boyunca en az dokuz muharebeden galip çıktı ve en az dört büyük yerleşimi yağmaladı. Spartacus gibi birinci nesil kölelerin pek çoğu, önceden Roma'nın veya Hellenistik kralların ordularında askerlik görevi yapmış yahut da kabile savaşçısı olarak kavimler arasındaki muhtelif muharebelere katılmış olabilir.

Romalılara gelince, onlar için eğitim çok büyük bir önem taşıyordu ve bu da, ordularının elde ettiği muazzam başarıları büyük ölçüde açıklıyor. Cicero, "Ve lejyonların eğitimi hususunda ne söyleyebilirim ki" derken, okura retorik bir soru yöneltiyordu. "Ön saflara aynı derecede cesur ve fakat eğitim görmemiş bir asker koyarsanız kendisi kadın gibi görünecektir" (Cicero, *Tusculanae disputationes*, 2.16.37). Bu eğitimin temel amacı, savaş esnasında lejyona, "barbarlar" karşısında üstünlük kazandırmaktı. Dolayısıyla Romalıların gücü, savaşın önceden kurgulanmasında yatıyordu ve düşman ordular karşı karşıya geldiğinde, kararlı bir çarpışma şu veya bu şekilde meseleyi hallediyordu. Lejyonlar üstlendikleri bu rolde genellikle çok iyi performans sergiliyordu. Ancak Spartacus bir "barbar" general olmadığı gibi, ordusu da bir "barbar" guruğu değildi.

KÖLE ORDUSU

Kaynaklarda yer alan kanıtlar, değişik etnik ve kültürel arka planlarının, Spartacus ordusunun ruh halini temelde istikrarsız kıldığına tekrar tekrar altını çizmektedir. Buna karşın, esareten henüz kurtulmuş olan bu heterojen erkekler topluluğu şaşırtıcı

cı bir biçimde son derece etkin bir savaş gücü haline gelmiş ve bünyesindeki savaşçıların Roma'nın disiplini lejyonları karşısında direnebildiklerini defalarca ortaya koymuştur. Spartacus'un, hiçbir zaman Hannibal'inki gibi süvarileri olmadı, ancak Florus'a göre Spartacus "rastgeldikleri vahşi atları yakalamak suretiyle" bir atlı birlik de kurmuştu (*Epitome*, 3.20.7). Öte yandan, piyade ağırlıklı bir kuvvet olmasına rağmen, kararlılık, direnç, beceri, atılganlık ve cesaret gibi askerlikle ilgili tarihsel hasletleri, Spartacus'un köleler ordusunu parçalamaktan koruyabilmesini sağlamış ve henüz başlayan ayaklanmanın bastırılmasını engellemiştir.

Böylesine geniş ve çok ırklı bir toplulukta, üyeler arası iletişimin en hafif ifadeyle "çok zor" olacağı da gayet tabii gündeme gelebilir. Ancak, yabancı kölelerin ve onların efendilerinin işlerin yapılabilmesi amacıyla temel iletişim formlarını oluşturdukları zorunlu ön kabulüyle, böyle bir savı doğru kabul etmek saflık olacaktır; lakin bu defa da bu tarz bir iletişim yöntemi, köleler tarafından, kendi amaçları doğrultusunda istismar edilecektir. Buna ek olarak, modern köle toplumlarındaki *pidgin*¹⁰ ve *creole*¹¹ dillerinin gelişimi köleler arasındaki dil engelinin aşılabilir bir sorun olduğunu ortaya koymuştur ve bu durum, *lingua franca* olarak muhtemelen bozuk bir Latince kullanılan Spartacus ordusu için de geçerli sayılabilir.

Spartacus taraftarları, bildirildiğine göre, ağırlıklı Galyalılar, Germenler ve diğer Trakyalılardan oluşuyordu (Sallustius, *Historiae*, 3.96; Plutarkhos, *Crassus*, 8.1, 9.5, 6; Livius, *Periochae*, 97). İddialara

10 Farklı anadilleri olan kişilerin iletişim amacıyla ürettikleri ortak/karma dil.

11 Pidgin dillerinden türediği varsayılan, yöreye ve kişiye göre gelişen ve birkaç dilin karışımından oluşan bir dil türü.

göre, Trakyalıların yanı sıra Galyalıların ve Germenlerin hepsi Balkan kökenliydi ve kısa bir süre önce İtalya'ya savaş ganimeti olarak getirilmişlerdi. Ancak unutmamalıyız ki, İtalya'ya köle sağlamak amacıyla ticaret yapan bir tek Galya vardı. Bu insan ticareti, Kuzey Avrupa'da Ren'in kuzey ve doğusundaki topraklardan ve Tuna nehrinin yukarı bölgelerinden başlayıp, Batı Akdeniz'de Rhône nehri aşağısındaki Arelate'ye (Arles), Massalia'ya (Marsilya) ve Galya Transalpleri'ndeki diğer büyük limanlara uzanan ana ticaret ağları üzerinden gerçekleşiyordu. Açık ki bu köleler ağırlıklı Galyalı ve Germendi; ancak diğer köleler, Aşağı Tuna bölgesinin kuzeyinden ve Karadeniz'den geliyordu. Buradaki köle ticaretinin ana rotası Trakya'dan geçerek Ege'nin kuzey kıyısındaki limanlara uzanıyordu. Trakya'nın bu insan trafiğinin kavşak noktasını oluşturması ve Akdeniz'deki köle havuzuna kendi nüfusundan önemli oranda katkıda bulunması, Spartacus taraftarları arasındaki Trakyalıların sayısını kavrayabilmek açısından özellikle önemlidir.

Önceki iki köle savaşında olduğu gibi, Spartacus isyanına katılan kölelerin çoğunluğu da kökenleri ne olursa olsun, basit tarım işçileri ve sığır çobanlarıydı. Tarım köleleri, yani tahılı, üzümü, zeytini ve diğer meyveleri yetiştirenler yakın gözetim altında çalışırlardı. Tarım konusundaki el kitaplarına göre ideal olan, daha önce de kaydettiğimiz üzere, köleleri 13 ilâ 16 kişiden oluşan çalışma grupları halinde dağıtmaktı. Gözetim ve güvenlik amacıyla, geceleri veya tarlalarda çalışmadıkları zamanlarda, köleler zincire vurularak *ergastula* yahut "iş barakası" olarak anılan mahallerde hapsedilirdi. Hayvanlar gibi çalıştırılan köleler, yine hayvanlar gibi kapatılmaktaydı.

Güney İtalya ve Sicilya'daki geniş araziler daha çoraktı ve satışa uygun tarım ürünlerine yönelik ticari amaçlı ziraata kolayca imkân sağlar nitelikte değildi. Dolayısıyla bu bölgelerdeki köle sahipleri, sığır ve koyun, kimi zaman da domuz ve keçi sürüleri yetiştirerek bununla uyumlu farklı bir tahıl tarımı uygulaması geliştirmişlerdi. Sabın yaylalarının kalbindeki Amiternum'un en zengini olan toprak sahibi Romalı *eques* Publius Aufidius Pontianus gibi adamlar, Spartacus'un Romalı çağdaşı Varro'nun bize aktardığı

Ludovisi Gaul [Ludovisi Galyalısı]. Orijinali Pergamon'lu (Bergamalı) I. Attalos (M.Ö. 241-197) tarafından Zafer Tanrıçası Athena'ya adanmış olan bronz heykelin bir Roma kopyası. Bu heykel grubu, esareten intihar etme cesareti göstererek kurtulan bir Galyalı [ya da Galat] kabile reisi ve karısı olarak yorumlanmaktadır. Bu eser de doğal olarak bize, kadınların, köle ordularının bütünüleyici ve önemli bir parçası olduğunu hatırlatıyor (MNR Palaz-zo Altamps, Inv. 8608, Roma; Fields-Carré Koleksiyonu).

üzere, "Metapontium çayırlarına ve Heraclea pazarına" sürmek üzere yaklaşık 450 km mesafedeki "Umbria'nın bir ucundan" sürüler getirmişti (Varro, *Res Rusticarum*, 2.9.6). *Pastores* olarak anılan köle sığır çobanlarının bakımını üstlendiği bu sürüler yazları dağlarda, kışları da ovalarda barınırdı. Belli ki bu köleler zincire vurulamıyor ve geceleri *ergastula*'larda hapsedilemiyordu. Sürüleri güdebilmek için serbest olmaları gerekiyordu. Ayrıca sürüleri dört ayaklı yahut iki ayaklı yırtıcı hayvan türlerinden koruyabilmek için silahlandırılmaları da icap ediyordu.

Spartacus'un ve Crixus'un hareketleri, M.Ö. 72 ilkbahar

Sicilya'da, Birinci Köle Savaşı'ndan önceki birkaç on yıllık süreçte, Romalı ve Sicilyalı toprak sahipleri bilinçli olarak kendi köle sığır çobanlarını, ekonomik açıdan kendi başlarının çaresine bakabilmeleri amacıyla eşkıyalık faaliyetlerinin içine soktular. Kölelerin kendi hesabına düzenledikleri baskın ve talanı teşvik eden köle sahipleri, yaygın eşkıya saldırılarının hedefi olan korumasız köy ve çiftlik sakinlerinin güvenliği pahasına, uzak mesafelerde sürü güden köle gruplarının gözetim ve muhafaza-sıyla ilgili ağır sorumluluklardan kurtuldular. Sonuç olarak Sicilya, topraklarının tamamında "asker müfrezeleri gibi" (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 35.2.1) keyfince dolanan köle sığır çobanı gruplarının istilası altında değer yitirmiş bir ada haline geldi. Resmi şikâyetlere rağmen, güçlü toprak sahiplerinin dayatmasından kaynaklanan baskı sebebiyle, Romalı valiler yasaları uygulamada ve haydutluğu bastırmada tereddütlü davrandı.

Cicero, Spartacus isyanının bastırıldığı M.Ö. 71 senesinde, *Pro Tullio* olarak anılan, ancak günümüze parçalar halinde kalmış olan mahkeme konuşmasını yaptı. Bunun bizi ilgilendiren bölümü dikkat çekicidir; konuşmasında Cicero "bizi vahşi ve dağlık Lucania diyarına" götürür ki orada "sığır baronları ile onların silahlandırılmış kölelerinden oluşan ve birbirlerinin sürülerini ve meskenlerini basıp yağmalayan tarım işçilerini buluruz" (Stockton 1971:19). Esasen Cicero'nun müvekkili Marcus Tullius'un Thurii mevkiindeki villası yerle bir edilmiş ve köleleri de Publius Fabius adlı şahsa bağlı silahlı bir grup tarafından katledilmişti; öte yandan Tullius'un kendi *pastores*'leri de benzer nitelikteki gaddarca davranışları sergilemeye gayet muktediri.

Köle sığır çobanlarının temeldeki doğal avantajı hareket özgürlükleri ve silah sahibi olmalarıydı. Varro'nun M.Ö. 37'de, uzun ve aktif yaşamının sonuna yaklaşırken yayınladığı ziraat el kitabındaki yorumlarından, *pastores*'lerin özellikleri hakkında bilgi edinmek mümkündür. Varro, işin zorlukları ve gün boyu maruz kalınan arazi şartları nedeniyle bu çeşit bir işte oğlan çocukları pek yararlı olamayacağı için, gün sonlarında çiftliğe dönmeyip sürüleri uzun zaman dilimlerinde güdecek çobanların bedensel açıdan gelişmiş

"Ölen Galyalı". Orijinali Pergamon'lu (Bergamalı) I. Attalos (M.Ö. 241-197) tarafından Zafer Tanrıçası Athena'ya adanmış olan bronz heykelin bir Roma kopyası. Bu iri kıyım savaşçı heykeline bulunduktan kısa bir süre sonra romantik bir ad yakıştırılarak, "Ölen Gladyatör" dendi. Byron'ın *Childe Harold*'da da ifade ettiği gibi "Roma'nın bayramı olsun diye katledildi". Öte yandan kıvrımları, bıyığı ve dik saçları fazlasıyla Galyalı unsurlar (Musei Capitolini, Inv. 747, Roma; Fields-Carré Koleksiyonu).

ve fiziki kondisyonu ortalamanın üzerinde olanlardan tercih edildiğini söylüyor. Bu iş için "erkekleri seçmeniz lazım gelir" diyor ve açıklıyor:

Bunların fizigi kuvvetli olmalı, hızlı hareket edebilmeli ve çevik olmalı ki koyunlarını güderken sarsaklık etmesinler ve sadece sürünün peşinden gidebilme kabiliyetinde olmakla kalmayıp, aynı zamanda sürülerini yırtıcı hayvanata veya hızla koşup menziline varan yük hayvanlarının sırtına sürüyü yükleyebilen eşkıyaya karşı da müdafaa edebilsinler (*Rerum Rusticarum*, 2.10.3).

Belli ki silahlara aşina olmak da bu adamların ortak özellikleri arasındaydı.

Samnium-Apulia yaylak-kışlak rotasının her iki ucunda yer alan arazilere ve büyük sığır ve koyun sürülerine sahip olan yorulmak bilmez Varro, İberia'lıların hepsinin hayvancılığa uygun olmadığını, buna karşın bütün Galyalıların bu işi yapabileceğini de gözlemlemiş; bu tespit ise, onun zamanında bile, sığır çobanlarının genellikle yeni köleler olduğuna işaret ediyor (*Rerum Rusticarum*, 2.10.4). Gereğince silahlandırılmış ve bir *magister pecoris*'e (sürü efendisi) hesap vermek zorunda olmakla beraber dağlar-

Bobigny, Seine-Saint Denis'deki arkeoloji sergisinde orijinaline uygun şekilde yeniden inşa edilmiş bir maden dövme ocağı ya da fırını. Madenin yumuşatıldığı dövme işinde (cevheri metale dönüştürmek için) tercih edilen yakacak kömürdü, zira yanışı oduna göre daha uzun süreli ve daha sabit olup sıcaklık pervane ya da körük kullanılarak daha kolay kontrol edilebiliyordu. Spartacus'un ordugâhındaki demirciler de aynı dövme tekniklerini kullanacaklardı (Fields-Carré Koleksiyonu).

la düzlük arasındaki yollarda gidip gelerek vazifelerini yerine getirirken epeyce hareket serbestisine sahip olmanın keyfini süren bu yeni köleleştirilmiş adamlar, belli derecede bir özgürlüğe ve sağ kalmak için kendi zekâ ve becerilerinden yararlanmaya alışmış olduklarından, hevesle Spartacus'e katılmış olabilirler pekâlâ.

Varro, *magister pecoris*'in fiziki açıdan kuvvetli fakat "diğerlerinden daha yaşlı ve keza daha tecrübeli" olmasının öngörüldüğünü söylüyor (*Rerum Rusticarum*, 2.10.2). Yönetim işlevlerini yerine getiren bu köleler başkaları üzerinde yetki kullanmaya

ve itaat etmeye alışıktı. Sulamalı tarımda ise, çiftliklerin gündelik finansmanını düzenleyen *vilicus*'lar, benzer şekilde malların sevkiyatını yapar ve işin senelik döngüsüne nezaret ederdi. Bunlar iş ile ilgili ayrıntıları belirler ve işgücünü kontrol ederdi (Columella, *Rei Rusticae*, 1.8.3). *Vilicus*'lar ile *magister pecoris*'ler birbirine denkti ve bu seçkin kölelerin hem yönetim becerilerinden hem de köle işgücünün kullanıldığı çiftliklerle meskenlerin işleyişinde ihtiyaç duyulan teknik bilgi ve birikimlerinden yararlanılıyordu. Bunlar halihazırda kölelerin çalışma ve davranışlarını denetleme ve yönetme deneyimine sahip oldukları için, bu alandaki becerilerini Spartacus ordusundaki isyancılara liderlik ederken de tatbik etmiş olabilirler.

Öte yandan isyana teşvik eden ve lider pozisyonunda olan çekirdek kadrodaki köleler *vilicus* yahut *magister pecoris* değillerdi; bunlar asker olarak değil, gladyatör olarak elini kana bulamış ve tepeden tırnağa şiddetle yoğrulmuşlardı. Kılıç ehli, sert tabiatlı ve saldırgan adamlar olup başkalarını öldürmek üzere yetiştirilmişlerdi ve büyük olasılıkla da, eninde sonunda kendilerinden daha üstün bir katil tarafından öldürüleceklerdi. Spartacus, özünde yıkıp yağmalayan amatör eşkiya çetelerinden başka bir şey olmayan ve okkalı bir baskın ve yağma fırsatı arayışındaki bir grubu çetin bir savaş gücü haline getirebilmeyi, bu gladyatörlerin yardımıyla başardı.

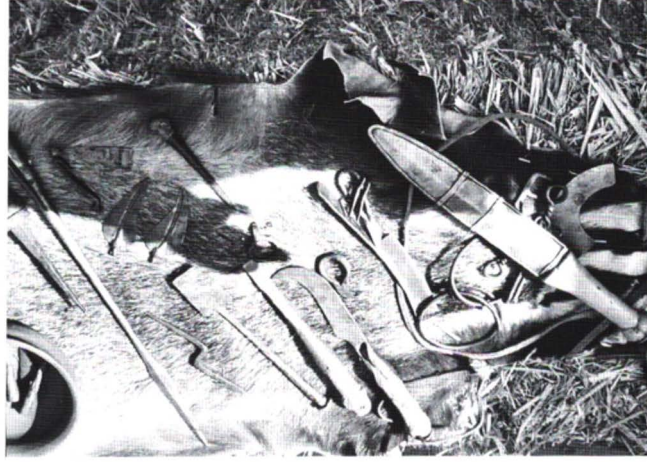
Başlangıçta bu savaş gücünün elindeki ganimet olarak alınmış, satın alınmış yahut üretilmiş silahların tamamı, köleler ordusunun sadece bir bölümüne yetecek sayıdaydı. Diğerleri ise, çarpışma amacıyla kullanılacak olan orak, dirgen, tırmık, harman döveri, balta, nacak ve benzeri tarım aletleri, hatta bunların da bulunamadığı durumlarda ateşte sertleştirilmiş kazıklar, keskinleştirilmiş sırıklar, ucu çivili lobutlar ve diğer sivri uçlu yahut kalın ahşap sopalar kuşanmıştı. Bu iğreti silahlar düşmana zarar vermekten ziyade savunma amaçlıydı ama, yine de hiçbir şeyi küçümsememekte yarar vardı tabii.

Sallustius, kalkan eksikliğinin, dokumacılık ve sepet örme becerisi olan erkeklerin yaptıkları küçük dairesel kalkanlarla karşılanabildiğini aktarır (*Historiae*, 3.102-103). Frontinus biraz daha detaylı bilgi

verir ve bu kalkanların asma dallarından örüldüğünü ve sonra da hayvan derileriyle kaplandığını söyler (*Strategemata*, 1.7.6). Florus'ta ise, "kaba-saba" diye söz ettiği bu kalkanlarla ilgili olarak aynı detaylar yer alır: ancak kendisi, kılıç ve mızrak uçlarının *ergastula*'lardan alınan pranga ve zincirlerin eritilip demir tezgâhında dövülmesi suretiyle üretildiğini ekler (*Epitome*, 3.20.6). Öte yandan Sallustius, günümüze ulaşan eksik bir metinde Varinius'un harekâtını aktarırken, isyancılar için, "mızraklarını ateşte sertleştirmeleri gerekiyordu ve böylece onlara [gerekli savaş silahı görüntüsü veremeseler de], neredeyse çelik mızrak kadar yaralama kabiliyeti kazandırıyorlardı" der (*Historiae*, 3.96). Aktarımlardaki ayrıntılar değişebilir, ancak tema hepsinde aynıdır ve bu da, isyancıların başlangıçta savaş donanımlarını derme çatma silahlarla kendilerinin temin etmek zorunda kaldığıdır.

Spartacus'e katılmak üzere gelen sığır çobanları, tahmin edilebileceği gibi, daha iyi silah ve donanıma sahipti. Güçlü ve gelişmiş kas yapısına sahip bu adamlar, hava şartları ne kadar zorlu olursa olsun gece gündüz açık havada yaşamaya alıştı. Avcı mızraklarını, çoban araçlarını, budaklı değnek ve sapanlarını silah olarak kullanıyorlardı. Giysileri kurt postundan ve yaban domuzu derisinden ibaretti. Ek olarak beraberlerinde, buzağı büyüklüğünde ve aşırı saldırgan canavar bekçi köpekleri vardı. Ruzgâr yanı-ğı derileriyle bu vahşi adamların kaybedecek hiçbir şeyleri yoktu; ancak savaş yoluyla her şeye sahip olabiliyorlardı ve Plutarkhos'un da söylediği gibi, bazıları, özellikle de bacak zırhı olanlar, "keşif kolu yahut hafif zırhlı askerler" olarak fazlasıyla işe yarıyordu (*Crassus*, 9.3).

Appianos'a göre, Varinius'un yenilmesinden sonra, Spartacus'un kendi tahminine göre mevcudu 70.000'e ulaşan kuvvetlerine yetecek kadar silahı vardı (*Bellum civilia* 1.116); daha Thuri'deyken, yandaşları "çok miktarda demir ve bronz getirdiler ve bu maddenin ticaretini yapanlara da zarar verecek bir şey yapmadılar. Bu sayede külliyatlı miktarda savaş malzemesiyle iyice donanımlı hale geldiler" (*a.g.e.* 1.117). Hazır silahlar açısından en zengin kaynaklar, gayet ta-

ÜSTTE

Seine-Saint Denis'deki Bobigny arkeoloji sergisindeki bir seçkide yer alan demir alet ve silahlar. Demircilerin cevheri eriterek dökebilecek teknolojileri yoktu, bu nedenle, son derece işlevsel alet ve silahlar üretmeye yetecek tekniklerle demiri döverler, yani ısıtıp çekiçle işlerlerdi. Spartacus'un demircilerinin hammaddeleri arasında kölelerin kaldığı iş barakasından (*ergastula*) yağmalanan pranga ve zincirler de vardı (Fields-Carré Koleksiyonu).

ALTTA

Seine-Saint Denis'deki Bobigny arkeoloji sergisinde yer alan, aslına sadık kalınarak üretilmiş Galyalı silah ve zırhları. Burada Galyalı savaşçıların tipik uzun, keskin kılıçlarını da görüyoruz ki bunlar düşmanları dilim dilim doğramak yahut da kan revan içinde bir pelte haline gelene kadar dövmek üzere tasarlanmıştı. Spartacus'un demircilerinin, ordudaki Galyalıların kullanması için bu tarz silahlar da dövmüş olması son derece akla yakındır (Fields-Carré Koleksiyonu).

ÜSTTE

Koyun ve keçiler hafif ve çevik olmaları nedeniyle dik ve engebeli arazilere uyum gösterdikleri gibi yüksek rakımdaki zayıf otlaklarda da beslenebilirler. Dolayısıyla, Spartacus'un adamlarının bir bölümü, Apenin dağlarında aylar boyunca bağımsız yaşayabilen köle çobanlardan oluşuyordu. O dönemde *pastores* olarak anılan bu kölelerin işleri gereği, vahşi hayvanlara karşı koyabilmek için silahlı olmaları gerekiyordu (Fields-Carré Koleksiyonu).

ALTTA

Köle ordusundaki çoğu çoban günlük gıysileri içinde ve "köylü silahları" kuşanmış olmakla beraber, bunlardan bazılarının bekçi köpekleri olduğu kayıtlara geçmiştir. Diodoros Birinci Köle Savaşı'nı aktarırken, "her adamın dizinin dibinde bir tane olmak üzere bir alay azgın köpekleri vardı" diyor (Diodoros, *Bibliotheca Historica*, 35.2.27). Pompel'deki bir evin girişinde yer alan mozaikte, dışlarını gösteren zincirli bir köpek betimlenmiş. Altında da *CAVE CANEM* yazıyor, yani "KÖPEĞE DİKKAT!" (Fields-Carré Koleksiyonu).

bii, isyancıların çarpışarak yok ettiği Roma ordularıydı. Dolayısıyla Glaber ve Cossinius komutasındaki iki Roma ordugâhının ele geçirilmesi ve Varinius'la savaşarak elde edilen galibiyet sayesinde bu alanda daha da kazançlı çıktılar.

Son olarak, köleler ordusundaki kadınların rolüne de değinmemiz gerekir. Appianos isyancıların sayısının 70.000 gibi bir sayıya ulaştığını kaydederken, bu sayıya muharip olmayanları da dahil etmiş olabilir. İsyan başlamadan önce, çok sayıda erkek köle, kadın kölelerle beraberlikler kurmuş olmalı ki, sonuçta bu eşler de başkaldırıda kocalarıyla birlikte hareket etmeye hazır hale gelmişlerdi. Spartacus bir köle olarak satıldığında onun da yanında yine Trakya kökenli olan eşi vardı, Capua'ya nakledildikten sonra da eşi beraberindeydi ve Spartacus'un liderlik ettiği başkaldırıya katıldı. Plutarkhos onun için "bir kadın kâhindi ve esrik Dionysos kültüne mensuptu" notunu ekliyor (*Crassus*, 8.3). Maalesef kendisi hakkında daha fazla bir şey bilinmiyor: ondan sadece Plutarkhos söz ediyor ve onun da nedeni, bir defasında Plutarkhos uyurken başını çepeçevre saran, ancak zarar vermeyen bir yılanın korkunç anlamını bu kadının yorumlamış olmasıdır. Plutarkhos kadının adını zikretmiyor.

Bu olay bizi Plutarkhos'un bir başka acayip hikâyesine götürüyor. Romalılar Gannicus ve Castus liderliğindeki bir grup isyancının bulunduğu kampa sinsiye yaklaşmaktayken, iki kadın kendilerini görmüştür. Bunlar kamptan çıkarak, Plutarkhos'un ifadesiyle "ayın kurbanı kesmek için" yanbaşılarındaki bir dağa tırmanmışlardır (*Crassus*, 11.3). Oysa Sallustius aynı olayı kaydetmiş, ancak Galyalı olan bu iki kadınla ilgili olarak, "âdet dönemlerini geçirmek üzere dağa tırmandılar" diye yazmıştır (*Historiae*, 4.40). Plutarkhos ya orijinal Latinceyi yanlış anlamış yahut da metni bilerek sansürlemiştir. Durum her ne olursa olsun, bu iki kadın muhtemelen iki isyancının eşleriydi.

ROMA ORDUSU

Caius Marius, Principatus'un yerleşik profesyonel ordusunun temellerini atan kararlı adımları nedeniyle sık sık övgüler almıştı. Akdeniz havzasının hâkim gücü artık Roma'ydı ve halihazırda geçerli olan geçici milis kuvvetlerine yıllık asker alımı uygulaması bir dünya imparatorluğunun yaşatılması ve korunması için uygun değildi. Dahası, denizaşırı savaşlarla geçen onyıllar binlerce eğitimli asker yaratmıştı ve bunların çoğu senelerce yurtdışı hizmetinde kaldıktan sonra sivil hayata yabancı olduklarının farkına varmıştı. Onların hayatı orduydü ve Marius onlara yuvalarına dönme çağrısında bulundu. Ancak Roma'nın muhtelif askeri harekâtlarında yer almış olan iyice yaşlı ve kıdemlilerin yanı sıra, Marius sayıları çok daha fazla olan bir gönüllü grubunu da askere aldı ki, onlar da hiçbir şeyi olmayan erkeklerdi.

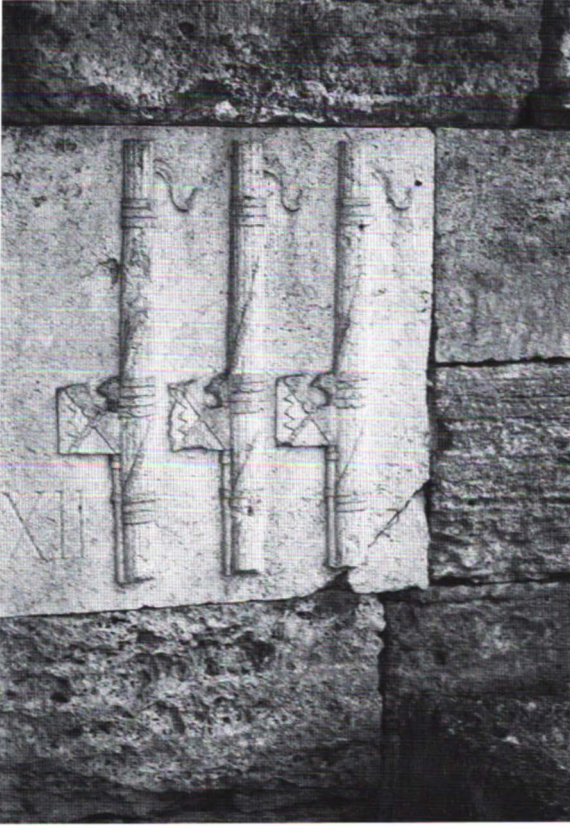
Tüm erişkin erkekleri, sahip oldukları mal ve mülkleriyle kaydeden bir sayıma göre, erkekler mülkiyete dayalı beş farklı sınıfa ayrılmıştı. Ancak sayım memurlarına "Sınıf V" mensubiyeti için öngörülen minimum mal varlığını bile beyan edemeyen yurttaşlar askerlik hizmetinin dışında tutulmuştu. Kendine silah alabilecek kaynaklardan yoksun olan bu yoksul yurttaşlar, sayımda kısaca *capite censi*, yani "sayımlık kelle" olarak kaydedilmişlerdi. Öte yandan Marius ordusunu sadece "Latin kentlerinin en cesur askerleriyle" doldurma fikrinden hoşnut değildi (Sallustius, *Bellum lugurthinum*, 84.2). Sonuçta, Marius'a mal edilen tüm reformlar arasında, M.Ö. 107'de diğer sınıfların kapısını *capite censi*'ye açmasını, belli ki antikçağ yazarları ittifakla kınamış ve bu duyarlılıklarını en iyi ifade eden de yakın çağdaşları Sallustius olmuştu:

Bazıları [Marius'un] bunu, iyi alanlardan [askerlerden] کافی miktarda bulamadığı için yaptığını söyledi; diğerleri de "süflî şartlarda [yaşayan] adamlara bir lütufta bulunmak için yaptı, zira kendi şöret ve inkişafını onlara barclı idi" dediler. Ve hakikaten de, bir adamda iktidar hırsı var ise, fukaradan daha iyi taraftar bulamaz. Bunların kendi malı-mülkü ile hiç derdi yoktur, zira hiçbir şeyleri yoktur; ve ceplerine her ne konursa onlar nezdinde muvafık ve münasip-tir (*Bellum lugurthinum*, 86.2)

Ve dolayısıyla Marius, sayımda "hükümsüz" ad-dedilen ve icraatıyla Cumhuriyet'in birkaç nesil içinde zayıflayarak çökmesinde büyük etkisi olduğu düşünülen açgözlü asker taifesinin önünü açmakla suçlandı.

Ancak şunu da gözden uzak tutmamalıyız ki, Marius *capite censi*'ye askerlik görevi veren ilk kişi değildi. Roma'daki Senato yerleşik bir aristokratik oligarşinin yönetimi altındaydı ve bir adamın, bir kez asker oldu mu sonrasında daima hâkim düzenin araçlarından biri haline geleceği varsayımıyla, bu yönetim, yorgun ve aldatılmış yoksul kesimi ellerine kılıç tutuşturarak etkisizleştiriyordu. Ancak sonuçta, geçmişteki çok büyük kriz dönemlerinde Senato, mahkûm ve kölelerin yanı sıra bu yoksul kesime de lejyoner olarak görev yapma zorunluluğu getirmişti. Örneğin Cannae'deki ezici yenilgiyi (M.Ö. 216) takip eden karanlık günlerde, iki lejyona gönüllü kölelerden asker kaydedilmişti (Livius, 22.57.11, 23.32.1). Marius'un yaptığı, M.Ö. 2. yüzyılda görünür hale gelen bu süreci bir adım ileri götürmek oldu ve bu adımla, orduda görev yapabilmek için öngörülen mal varlığı kriteri erozyona uğratılıp anlamını yitirdi. Artık geçerli olan ön koşullar, sadece Roma yurttaşları ve askerlik görevi için gönüllü olmaktı.

Göze çarpan nokta, antikçağ kaynaklarının Marius'un liyakat şartlarını ortadan kaldırdığından yahut seçilebilirlik yasasını değiştirdiğinden söz etmeyişidir. Tam aksine, Marius sadece, *capite censi*'ye gönüllü olmaları için çağrıda bulunmuştu ve M.Ö. 123'te Caius Gracchus tarafından yürürlüğe konup devlete, savunmasında rol alan askerin donanımını sağlama yükümlülüğü getiren yasal düzenleme uyarınca bu gönüllülerin donanımında devlet fonlarını kullanabilirdi (Plutarkhos, *Caius Gracchus*, 5.1). Esasen Gracchus'un söz konusu *lex militaria*'sından önce, "Sınıf V" mal varlığı alt sınırını yenilikçi bir yaklaşımla 11.000 as'tan 4.000 as'a indirme uygulaması vardı (Livius, 1.43.8; Polybios 6.19.2). M.Ö. 123'te bizzat Gracchus, halk tribünlerinden biri olarak, mal varlığı alt sınırını değiştirip 1.500 as'a indirdi (Gabba 1976: 7-10). Bu son rakam orta büyüklükte bir ailenin geçimini neredeyse asla sağlayamayacak, çok düşük bir mal varlığına tekabül ediyordu:

Bu plaka, Paestum'daki bir çeşmenin duvarında yer alıyor. Romalı bir *praetor* ya da konsülün arkasında kendisine eşlik eden *lictor*'lar yürürdü ve bunların her biri sol omzunda, üzerine tekli bir balta (*securis*) iliştilirilmiş olan silindirik bir ahşap muhafaza (*fascis*) içinde, resmi yazı ruloları taşırdı. Bir *praetor*'u izleyen toplam altı ve konsülü izleyen toplam 12 *lictor*, *magistratus*'ların şiddet uygulayarak disiplini sağlama yetkisini temsil ediyordu (Flelds-Carré Koleksiyonu).

ancak uygulama, askerlik görevine uygun yurttaşların sayısını arttırma yönünde süregiden çabaların bir yansımasıydı.

Marius reformunun, mantıken bu gelişmelerin bir sonucu olarak ve Roma'nın iyice alevlenip giderek daha uzak diyarları hedefleyen denizasıırı girişimleri kapsamında algılanması gerekir. Yaptığı şey, yaklaşık bir asırdır devam eden ve Senato'nun yürürlüğe koymada başarısız olduğu bir süreci, yani orduyu mal varlığından bağımsız olarak tüm yurttaşlara açmak, donanımlarını hazineden karşılamak ve

sadece yılda bir kez ve *dilectus* olarak anılan asker alımı döneminde değil, gönüllülük esasına dayalı şekilde herhangi bir zamanda asker kaydetmek sürecini yasal hale getirmektir. Marius'la birlikte mal varlığı ve devletin savunması arasındaki geleneksel bağ tamamen koparılmış oldu. Üstüne bir de M.Ö. 90-89 senelerindeki "kölelikten azat" yasaları ile, lejyonlarda görev alabilenlere yönelik istihdam bölgesi, Po'nun güneyine kadar uzanan tüm İtalya topraklarını içine alacak şekilde genişletildi. Dolayısıyla *socii* (Latin ve İtalyan müttefikler) ortadan kalktı ve artık Roma ordusu tüm İtalya yarımadasından toplanan yurttaş-askerlerin yer aldığı lejyonlardan ve İtalyan olmayan paralı asker yahut gönüllülerin hizmet yaptığı birliklerden oluşuyordu.

Marius taktik organizasyonda yaptığı değişikliklerle de anılır, ki bu alanda da *manipulus* olarak anılan bölükleri lağvetmiş ve müfrezeleri de lejyonların standart taktik birimi olarak konumlandırmıştı. Orta Cumhuriyet döneminin *manipulus* lejyonları, farklı muharebe hatlarına ayrılırdı. Bir *velites* [hafif silahlı askeri birlik] perdesi ardındaki ilk hatta *hastati* olarak anılan mızraklı, ikinci hatta *principes* olarak anılan kıdemli askerler yer alırken, en yaşlı ve en kıdemli olanlar da *triarii* olarak anılan üçüncü hatta konumlanıyordu. Her muharebe hattında 10 *manipulus* ve 20 *centuriae*'nin yer aldığı *manipulus* lejyonlarında, toplam 30 *manipulus* ve 60 *centuriae* bulunuyordu. İdari amaçlar doğrultusunda *manipulus* ve *centuria*'ları muhafaza eden Marius, lejyonu 10 *cohors*'a (müfreme) ayırdı ve bunların her biri üç *manipulus*'tan oluşuyor, her bir *manipulus* *hastati*, *principes* ve *triarii* hatlarından birine denk düşüyordu.

Üç *manipulus*'luk bir formasyon olarak *cohors*, ilk kez ortaya çıkmış bir yenilik değildi, zira İkinci Pön Savaşı (M.Ö. 218-201) döneminde, idari bir yapılandırma çerçevesinde değilse de taktik bir acil çözüm olarak *cohortes* (*cohors*'un çoğulu) oluşturulmuştu. Polybios, İlipe Muharebesi'ne (M.Ö. 206) ilişkin tanıklığını kayda geçirirken (11.23.1, cf. 33), arada Yunanca bilgisiyle *cohortes* terimini de açıklar. Şaşırtıcı biçimde, ne altıncı kitabında ne de on sekizinci kitabındaki *lejyon* ve *phalanks* karşılaştır-

masında, ordu yapılanmasına ilişkin ayrıntılı kayıtlarında bu konuya değinir; ancak belirtmek gerekir ki, bu iki aktarımda da taktiklere ilişkin pek az bilgi vardır. Öte yandan Quintus Caecilius Metellus'un (kons. M.Ö. 109) Iugurtha'ya yönelik operasyonlarına (M.Ö. 109-108) ilişkin Sallustius'un tanıklığının (*Bellum Iugurthinum*, 49.6). manevralarda savaş hattının yegâne taktik ünitesi olarak bulunan *manipulus*'lara ilişkin en son kayıt olması kimilerinin dikkatini çekmiştir. Marius'un bu birimleri ya M.Ö. 106'da yahut da Kimber'ler ve Töton'larla yapılacak savaş hazırlığı kapsamında M.Ö. 104'te lağvettiğine dair inancın kaynağı budur.

Pydna Savaşı (M.Ö. 168), Roma *manipulus*'unun Makedonya *phalanks*'ı karşısındaki zaferi olarak kabul edilmişti; bu eğilim, Roma'nın, "upuzun mızraklarının dikenli savunma duvarı" ile düzenli ve yavaş ilerleyen *phalanks*'lardan farklı bir taarruz yöntemi uygulayan bir rakiple karşılaştığı ana kadar geçerliliğini korudu (Plutarkhos, *Aemilius Paullus*, 19.1). Germen ve insan biçmek amacıyla tasarlanmış uzun ve iki yanı keskin kılıçlar kuşanan Kelt kavimlerinin taktikleri, savaşın hemen başında tüm güçlerini ortaya koyarak şiddetli bir hücum ile düşman kalkanlarını yerle bir etmek ve yarma harekâtıyla düşman ordusunun içine girmekti. Bu korkutucu bir taktikti ve kimi zaman düşmanı -özellikle de gergin olanları- çabucak yok edebiliyordu; ancak düşman sağlam durduğunda taarruz eden kavimler coşkularını kaybetme eğilimi gösteriyor ve hemen geri çekiliyorlardı. Muharebe gücünün ordunun büyüklüğü oranında arttığı inancının sürdüğü bir dönemde, üç sabit savaş hattı ile *manipulus* düzeni, bu vahşi taarruz yöntemini karşılamaya uygun bir yaklaşım değildi. Doğal olarak tek başına küçük olan birimlerin her biri ince bir hat oluşturunca ve üzerlerine baskı uygulayan sert bir hücum kolayca dirençlerini kırabilirdi. Insubria Keltleri ile yapılan savaşlarda (M.Ö. 225), birinci hattı oluşturan *hastati*, bu güçlüğü aşma çabasıyla *pilum* olarak anılan kısa mızrakları yerine, en arka hattı oluşturan *triarii*'nin vurucu uzun mızraklarını kuşanmıştı (Polybios, 2.33.4).

Tiberius Flavius Miccalus'un Perinthos'taki (Marmara Ereğlisi) Kamaradere'de bulunan M.Ö. 1. yüzyıla ait anıt mezarındaki bir tasvir. Sağ taraftaki asker *gladius*'unu, lejyonerlerdeki uygulamanın aksine, sol tarafında taşıyor. Tiberius Flavius Miccalus, protokolde askeri tribünden önce, ama *legatus*'tan sonra gelen bir *praefectus*, yani valiydi. Sol tarafta betimlenen asker ise, muhtemelen bir *signifer*, yani sancaktardır (Arkeoloji Müzesi, 73.7T, İstanbul; Fields-Carré Koleksiyonu).

Halihazırda *manipulus*'un boyutlarının küçük oluşu, bu tarz bir çarpışmadaki en büyük zaafiyetti ve Marius her birimi kendi içinde büyüterek ileri savunma hattını güçlendirmeye karar verdi. Böylece *cohors*, Marius lejyonunun taktik birimi olarak *manipulus*'un yerini aldı ve lejyon, her biri altı *centuria*'dan oluşan 10 *cohors* büyüklüğünde bir kuvvet olarak yeniden yapılandırıldı. Gerçekte, 480 askerden oluşan büyük ve fakat kontrol edilebilir *cohors* yapılanmasıyla, önceden üç saftan oluşan savaş düzeni önden arkaya doğru on dilime ayrılmış oldu. Savaş düzenine geçildiğinde, 10 *cohors*'tan dördü ön

SOLDA: Tiberius Flavius Miccalus'un Perinthos'taki (Marmara Ereğlisi) Kamaradere'de bulunan M.Ö. 1. yüzyıla ait anıt mezarındaki bir başka tasvir. Burada bir lejyoner, insan biçmek üzere tasarlanmış, iki yanı muazzam keskin ve öldürücü darbeye uygun sivri üçgen ucu ile dillere destan olan *gladius Hispaniensis* taşıyor. Acemi askerlere, benzersiz düzeyde öldürücü olan bu silahla, kesme değil saplama eğitimi veriliyordu (Arkeoloji Müzesi, 73.7T, İstanbul; Fields-Carré Koleksiyonu).

SAĞDA: Domitius Ahenobarbus sunağındaki tasvirde, Savaş Tanrısı Mars, yüksek rütbeli bir subay ve büyük olasılıkla da bir askeri tribün üniformasıyla betimlenmiş. Üzerinde çift sıra püsküllü *pteruge*'si, yani eteği olan kaslı bir göğüs zırhı var ve hotozlu bir Etrüsk-Korint miğfer takmış. Caesar M.Ö. 72'de askeri tribün seçilmişti ve ertesi yıl da Crassus'un astı olarak görev yapmış olabilir (Louvre Müzesi, Ma 975, Paris; Fields-Carré Koleksiyonu).

safta, üçü ortada ve son üçü de geri safta konumlanmış olan lejyon, hâlâ geleneksel *triplex acies*¹² yapılanmasını koruyordu.

Marius döneminde *cohors* lehine alınan net kararla ilgili olarak öne sürülen sağlam bir görüş de, mal varlığı kriterlerindeki alt sınırın indirilmesi ve zaman içinde ortadan kalkmasının, devletin lejyonerlerin donanımını kamu hazinesinden karşılamasıyla bağlantılı olduğu yönündedir. Sonuçta, önceden değişken finansal statülerle bağlantılı olarak or-

taya çıkan donanım farklılıklarının hiçbir gerekçesi kalmamıştı. Artık tüm lejyonerler bronz Montefortino miğferi takıyor, *lorica hamata* denen zırh üstlük giyiyor ve bir *scutum* (kalkan), biri ağır, biri hafif olmak üzere iki *pilum* (mızrak), bir *gladius Hispaniensis* (kısa kılıç) ve bir *pugio* (hançer) kuşanıyordu. Baldır zırhları ise ortadan kalkmıştı ve sadece *centuria* askerleri tarafından giyiliyordu.

Kendinden önceki ve sonraki tüm profesyonel piyadeler için de geçerli olduğu üzere, lejyonerler

¹² Üçlü savaş düzeni.

SOLDA

Domitius Ahenobarbus sunağındaki tasvirde, *scutum* ve *gladius* kuşanmış lejyonerler. Roma yurttaş lejyonerler kendi donanımını sağlama zorunluluğundan kurtulmuştu ve standart donanım ve giysileri artık devlet bütçesinden karşılanıyordu. Dolayısıyla askerlik mesleği, çalıştıkları süre boyunca ve yasal emeklilik dönemlerinde yeterli gıda ve barınma vaadi, düzenli maaş ve daha fazlasına ilişkin hayaller nedeniyle, orduya kaydolun çok sayıda yurttaş açısından cazip bir seçenektir (Louvre Müzesi, Ma 975, Paris; Fields-Carré Koleksiyonu).

muazzam yüklüydü - bazı kayıtlara göre telaşlanılabilecek düzeydeydi hatta. Cicero şöyle yazıyordu: "Zahmetli, fevkalade zahmetli bir yürüyüş: yarım aydan daha uzun bir zamana yetecek tedarik, lazım gelebilecek her ne olabilir ise hepsinin yükü, tahkimat desteğinin yükü" (*Tusculanae disputationes*, 2.16.37). Belki de lejyonerler, normal şartlarda Cicero'nun belirttiği şekilde iki haftalık değil de, sadece üç günlük tayınlarını taşıyordu. Öte yandan tahminler, lejyonerlerin 35 kg civarında, hatta belki daha ağır olan teçhizat yükünü taşıdıkları yönündedir.

Dolayısıyla, görüldüğü kadarıyla Marius'un belirgin reformlarından biri de *impedimenta* olarak anılan yük katarının boyutlarını küçültmekti. Lejyonerler artık kendi ihtiyaçlarının daha büyük bölümünü taşıyordu omuzlarında: Döşek ve pelerinleri, üç gün ya da daha uzun süre yetecek tahıl, bronz bir tencere (*trulleus*) ile sefertası, metal bir su şişesi yahut deri matara, tahıl ve ot biçmek üzere bir orak, toprak taşımak için bir hasır sepet, bir kazma (*dolabra*) veya demir uçlu ahşap kürek (*pala*), biraz ırgan ve gece molalarında kampı tahkim edebilmek

SAĞDA

M.Ö. 4. ve 3. yüzyıllarda kullanılan Kelt miğferlerinden ilhamla tasarlanan Montefortino miğferinin, başın üst bölümüne iyi bir koruma sağlayan yüksek tepelikli bir modeli vardı. Buna ayrıca eklenmiş oynar yanaklıklar eşlik ederdi, ancak kısa ve küt olan enseliği sabittir. Bu miğferler, Kuzey İtalya'nın Ancona kentindeki Montefortino nekropolisindeki kazılardan sonra bu adla anılmaya başlandı (Museo Archeologico Regionale, 42644, Palermo; Fields-Carré Koleksiyonu).

için ahşap direk (*pilum muralis*). Bu yük, T şeklinde bir askı (*furca*) ile sırtta taşınıyordu ve Plutarkhos da, popüler kültürle bugüne kadar gelen alaycı bir söylemle askerlere *mulī Mariani*, yani "Marius katır" diye ad takıldığını aktarıyor (*Marius*, 13.1). Yürüyüş sırasında deri çadır ve değirmen taşı gibi daha ağır malzemelerin taşınabilmesi için, *contubernium* olarak anılan her sekiz lejyonerlik birimin bir katır kullanabileceği öngörülmüştü.

Marius'un yoksul yurttaşları da orduya alma kararının tabii sonucu, askerlere görevin sona erdiği tebliğ edildiğinde, yeni kurulan lejyonların varlığına otomatikman ortadan kalkmayıştıydı. Esasen lej-

yon, bünyesine yeni askerlerin alınabildiği ve aynı ad ve numarayı sürekli muhafaza eden kalıcı bir teşekkül haline gelmişti. Statüsündeki bu değişikliğin bir işareti olarak her lejyona onu temsil edecek bir de sancak verildi. Yaşlı Plinius'a göre Cumhuriyet dönemi lejyonunun başlangıçta beş sancacı vardı: kartal, kurt, minotauros,¹³ at ve yabandomuzu (*Naturalis Historia*, 10.5.16). Marius ise, kuzey kavimlerine yönelik savaş hazırlıkları başladığında, yani tam olarak M.Ö. 104'te, gümüş kartalı (*aquila*) tüm lejyonları temsil eden üst sancak olarak belirledi. Bu seçim, kartalın İüpiter ile bağlantılandırılan bir avcı kuş olmasından kaynaklanıyor, dolayısıyla da Marius'a sarsılmaz bir itibar kazandırıyordu.

Yeni sancak, *aquilifer*¹⁴ olarak anılan ve rütbesi *centurio*'nun hemen ardında ikinci sırada gelen kıdemli bayraktarın elinde savaş alanına taşınyordu. Sancağın bakımından, *primus pilus* (birinci mızrak) denen ve birinci *cohors*'un birinci *centuri*'sinin nizamî komutanı olan *centurio* şahsen sorumluydu. Sancağın emniyetle muhafazası, asker sayısı ne kadar azalmış olursa olsun, bir savaş birimi olarak lejyonun sürekliliği anlamına gelirken, kaybedilmesi ise sağ kalanlar için en büyük şerefsizlik sayılıyor ve iş lejyonun yüz kızartıcı şekilde lağvedilmesine kadar varabiliyordu. Örneğin Frontinus'un naklettiğine göre, Castus ve Gannicus komutasındaki isyancıların yenilmesinden sonra Crassus "beş *aquila* ve yirmi altı *signa*" toplamıştır (*Strategemata*, 2.5.34).

Aquila sadece kurumsal kimliği güçlendirerek askerlerin lejyona olan sadakat ve bağlılığını artırmakla kalmıyor, aynı zamanda Roma ordusundaki eski asker sınıflarının ortadan kaldırılmasını da

yansıtıyordu. Sonuçta, orduyu gündelik hayatın arasına giren geçici bir dönem olarak yaşamak yerine, kariyer olarak gören lejyonerler de lejyonlarıyla güçlü biçimde özdeşleşmeye başladılar ve bu askeri birimler, bir süre sonra muazzam bir ortak ruh geliştirdi. Dönemsel eski lejyonların, özellikle de uzun hizmet dönemlerinde piştiklerinde, birinci sınıf savaş birimleri olduklarını kabul etmek gerekir; ancak yeni profesyonel lejyonlar, sadece kalıcı oldukları için, ortalamada seleflerine göre daha eğitimli ve disiplinliydi. Marius zamanında lejyonlar, muhtemelen hâlâ her yıl yeniden yapılandırılmaktaydı, fakat Caesar dönemine gelinceye kadar, kesinlikle kimliklerini kazanmaya başlamışlardı.

Özetlemek gerekirse, Crassus'un lejyonlarında, yani sonunda Spartacus isyanını bastıran lejyonlarda, orta halli erkekler, şehirde ikamet eden proletarya ve onların köylü kuzenleri olan kırsal kesimin yoksul erkekleri bulunmaktaydı ki, bunlar küçük toprak sahibi olsalar da, genelde müthiş yoksullukları ya da verimsiz toprakları yüzünden askere yazılıyorlardı. Orduyu bir meslek tercihi olarak gören kişiler de vardı ve onların askerlik dünyası, tamamen lejyonlarının ortak ruhundan kaynaklanıyordu. Çocukları, hizmet süresi sonunda yerleşik bir düzene kavuşma ümidi ve hizmet esnasında vurgun hayalleriyle askerlik andını içti. Sosyal durumu her ne olursa olsun bu erkekler Romalı ve özgür yurttaşlardı, dolayısıyla da kendilerini herhangi bir yabancı köleden çok daha üstün görüyorlardı. Üstelik çarpışacakları insanlar köle olsa da, savaştan hâlâ nemanabilirlerdi.

13 Yarı insan yarı boğa şeklinde tasvir edilen mitolojik varlık -ç.n.

14 Kartalçı/kartal taşıyan.

KARŞILIKLI PLANLAR

SPARTACUS'ÜN PLANI

Spartacus'ün, karizmatik kişiliğinin ve askeri dehasının gücüyle, "kölelerden, asker kaçaklarından ve ayak takımından" (Appianos, *Bellum civilian*, 1.117) oluşan şekilsiz, kopuk kopuk, yarı barbar bir güruhu, toplam dokuz Roma ordusunu yenmeyi başaran zorlu bir savaş gücü olarak bir arada tutabildiğini gördük. Söz konusu Roma kuvvetleri arasında, birkaç bin acemi er ile birkaç kıdemli askerden oluşan ordular da vardı, on binlerce kıdemli lejyonerden oluşan ordular da...

Spartacus'ün, herhangi bir aşamada, yeni bir dünyaya ilişkin parlak bir vizyon ve köleliğin kaldırılmasına ilişkin bir hayal taşıdığına dair hiçbir kanıt yoktur. Üzücü bir gerçek olsa da, dünya antikçağda köleliği, varlıkların tabii düzeninin bir parçası olarak benimsemişti. Kendilerine zulmedenleri yok etmek amacıyla olan Spartacus yandaşları, özgürlüklerini kazandıktan sonra ve tercihen İtalya'yı iyice talan edecekleri bir cümbüşün ardından, memleketlerine dönmek istiyor olabilirlerdi. Çağdaşı olan Sallustius ise, Spartacus'ün köleler ordusu içindeki "özgür ve soylu düşüncelere sahip" çok az sayıdaki "ihtiyatlı insanlardan biri" olduğunu özellikle ima ediyor (Sallustius, *Historiae*, 3.98) ve Spartacus'ü tecavüz, öldürme, hırsızlık ve kundaqlama peşinde olan adamlarının ilkel içgüdülerini defalarca dizginlemeye çalışmış (ama başarılı olamamış) bir adam olarak tasvir ediyordu. Şiddet ve kargaşa İtalya'nın kırsal bölgelerinde bir salgın hastalık gibi yayılmaktaydı tabii ve yasadışı unsurların dünyanın her yerinde isyan ortamlarından istifade etmeyi dört gözle beklediğini de unutmamamız gerekir.

Öte yandan diğer kaynaklar çok net bir şekilde, Spartacus'ü daha acımasız olan yönüyle tanıtmaktadır. Florus (*Epitome*, 3.20.9) ve Orosius (*Historiae*, 5.24.3), cenaze gösterilerinde Spartacus'ün Romalı

esirleri gladyatör olarak kullandığını açıkça beyan etmektedir. Appianos ise, Spartacus'ün ölen dostu Crixus için 300 Romalı askeri kurban ettiğini söylerken, bu iki kaynaktan birine atıfta bulunmaktaydı belki (*Bellum civilia*, 1.117). Appianos, Spartacus'ün, galip gelmemeleri halinde kendilerini bekleyen korkunç sona dair görsel bir uyarıda bulunmak üzere taraftarlarına ilham vermek amacıyla bir Romalı esiri çarmıha gerdiğini de söylüyor (*a.g.e.* 1.119). Gaddarlığa sıklıkla başvuran kişi, kendisini de aynı kaderin beklediğine dair bir korku yahut endişenin etkisiyle hareket eder.

Capua uzun bir süre gladyatör dövüşlerinin merkezi oldu. Bu Campania kenti (Puteoli kentliyle birlikte) en büyük kalıcı arenaya ev sahipliği yapıyordu; bu iki arena, Roma'daki Colosseum inşa edilinceye kadar bu unvanlarını korudu. Burada muhtemelen, fotoğrafta gördüğümüz büyük tesisten önce, yerine inşa edildiği eski bir arena vardı. Bu arenanın, buraya Octavianus tarafından yerleştirilen Caesar'ın eski muharipleri için özel olarak yaptırıldığı öne sürülmüştür (Welch, 1994), (Fototeca ENIT).

Bir gladyatör çiftini betimleyen rölyef, M.Ö. 1. yüzyıla ait. Kalçayı kapatacak uzunluktaki metal pullardan balıksırtı yahut metal örgü tunik -omuzlardaki dubleler metal örgü olabileceğine işaret ediyor- ve Galya tarzı miğferler, bu tasvirlerde, Caesar'ın fetihleri döneminde esir alınıp sonra da arenada dövüşmeye zorlanan Galyalı soyluların gösterildiğini akla getiriyor. Ancak kılıç (belki de *gladius*) ve yuvarlak kalkanlar, net bir çıkarsamada bulunmayı güçleştiriyor (Glyptotek, Inv. 364, Münih; Bibi Saint-Pol).

Antikçağ yazarlarının, karakterinin yanı sıra, Spartacus'ü harekete geçiren unsurlar konusunda da birbirleriyle çeliştikleri görülüyor. Appianos (*a.g.e.* 1.117) ve Florus (*Epitome*, 3.20.11), Spartacus'ün doğrudan Roma'ya yürümek niyetinde olduğunu yazar; ancak bu, Roma'nın o dönemdeki korkularının bir yansıması da olabilir. Spartacus gerçekten Roma'ya yürümek istemişse eğer, bu, sonrasında vazgeçilmiş olan bir hedeftir. Bir tek Plutarkhos, Spartacus'ün kuzey istikametinde Gallia Cisalpina'ya kaçmak ve takipçilerini de dağıtarak memleketleri her neresi ise oraya göndermek arzusunda olduğunu ifade eder (*Crassus*, 9.5-6). Öte yandan bu plan da iptal edilmiş ve köleler ordusu tekrar güneye dönmüştür.

Daha önce de belirtildiği üzere, isyancı kölelerin sadece Spartacus'ün komutası altındaki homojen bir grup olduğuna inanmak zor. Böyle olunca da akla şu soru geliyor: Farklı beklentilerden kaynaklanan gerçek bir ayrılık söz konusu muydu? Belki de İtalya'da o kadar uzun süre kalmışlardı ki, çektikleri çilelere rağmen bu ülkeyi gerçekten terk etme ihtimaliyle yüzleşemiyorlardı. Üstelik doğrudan Roma'ya yönelik bir girişimin mümkün olduğunu veya en azından yarımadadaki yağmacılık kariyerlerini sürdürmeyi düşünmüş de olabilirler. Bunlar varsayımlar olabilir, ancak Alpler'i geçmeyi başarmak mutlaka özgürlüğe kavuşmak anlamına gelmeyebileceği için, Spartacus'ün olası güçlükleri öngördüğünü düşünmek doğru bir tahmin olacaktır. Alpler'in ötesinde hâlâ Roma toprakları ve başka Roma orduları vardı. Dolayısıyla Spartacus, güneye yürümenin ve Roma'ya yönelik yakın tarihli ayaklanmaların anısını hâlâ belleklerinde koruyan ve isyana katılabilecek on binlerce kölenin bulunduğu Sicilya'ya geçmenin daha iyi olacağı sonucuna varmıştı muhtemelen.

Caius Verres'in Sicilya valisi olduğu dönemde "İtalya'ya yakın olan kıyılardaki tahkimatları takviye ettiğini" yazan Sallustius'tur (*Historiae*, 4.32). Ancak Cicero tarafından "kaypak, hain zalim ve kötülük numunesi" olarak ölümsüzleştirilen de aynı Verres'ti. M.Ö. 70'te gasp suçlamasıyla yargı önüne çıkan Verres'i, iddia makamındaki Cicero, Sicilya'da, Sicilya köle savaşlarında kölelerin eylemlerinden bile kötü eylemler sergilemekle suçladı (örn. *Verres*, 2.3.66, 4.112). Karşısındakini bu şekilde alaşağı etmek Cicero'nun tipik yaklaşımıydı.

Verres, iddialara göre, Sicilya'da her türlü zimmet ve sahtecilikle on milyon *denarius*'un üzerinde para elde etmişti (örn. *a.g.e.* 2.1.27). Bu doğru bile olsa, Verres'in M.Ö. 73-71 yıllarındaki valilik dönemi, Spartacus isyanının anakarada, yani adanın tam karşısına düşen Güney İtalya'da ortalığı kasıp kavurduğu döneme rastlamaktaydı. Önceki köle savaşları düşünüldüğünde, Sicilya'daki kölelerin tekrar ayaklanacağına dair anlaşılabilir bir korku vardı tabii ve eyaletini kontrol altında tutması gereken Verres'in de bu doğrultuda çok gaddarca tedbirler almış oldu-

Spartacus'un hareketleri, M.Ö. 72 Yaz

Bugün Santa Maria Capua Vetera olarak bilinen antik Capua 9. yüzyılda Araplar tarafından yakılıp yıkıldı ve taarruzda sağ kalanlar Volturnus'un (Vulturno) güney yakasındaki Casilinum'a göç ederken isimlerini de oraya taşıdılar. Buna karşın Spartacus'un zamanında "Şehirlerin Kraliçesi" (Florus, *Epitome*, 1.16.6) olarak anılıp Roma'ya rakip olan Capua, gladyatörleri ve parfümleri sayesinde haklı bir şöret kazanmış bir sefahat metropolüydü (Fototeca ENIT).

ğu görölüyordu - bu, Romalıların bakış açısıydı elbette. Ne ilginçtir, Verres yönetimine yönelik yakıcı saldırıları sırasında, Cicero Spartacus'un adını hiç telaffuz etmemeyi başarmıştı.

İşyanın ilk günlerinde Spartacus ile Crixus arasında ciddi bir tartışma yaşandığını söyleyen de, yine Sallustius'tur (*Historiae*, 3.96, 98). Praetor Varius üzerlerine yaklaşırken sağduyulu bir yaklaşım sergileyen Spartacus olabildiğince çabuk kuzeye

kaçmak istemiş. Galyalılarla Germanleri arkasına alan Crixus ise gayet tedbirsiz bir yaklaşımla Romalılarla yüzyüze çarpışmak istemişti; ya da en azından, yarımada'yı talan etmekte geçiyordu kalbinden.

Olaylar gerçekte nasıl gelişmiş olursa olsun, kaynaklar Crixus ile Oenomaus'un ikinci bir köle ordusu kurmak üzere Galyalıları ve Germanlerle birleşerek kuvvetleri ikiye ayırdığını netlikle ortaya koyuyor; bundan kısa bir süre sonra da Oenomaus öldürülmüş, Galyalılarla Germanlerin komutasını alan Crixus ise yine savaşta öldürülünceye kadar liderliğini korumuş ve ölümünden sonra da komuta muhtemelen Castus ve Gannicus'a geçmiştir (Orosius, *Historiae*, 5.24.6; Appianos, *Bellum civilia* 1.117; Plutarkhos, *Crassus*, 11.3; Frontinus, *Strategemata* 2.5.34; Livius, *Periochae*, 96, 97). Crixus'un ve adamlarının çabucak yok edilmesi belli ki Spartacus'ü ölümcül derecede zayıf bir pozisyonda bırakmıştı. Spartacus ve Crixus aynı gayeyi paylaşmışlardı ve bu da asırlık özgürlük arzusuydu. Ancak bu gayeye erişmek üzere ne yazık ki birbiriyle çelişen stratejileri benimsemişlerdi ki, biri İtalya'dan kaçmak isterken diğeri soygun ve talan amacıyla yarımada'da kalmak arzusundaydı.

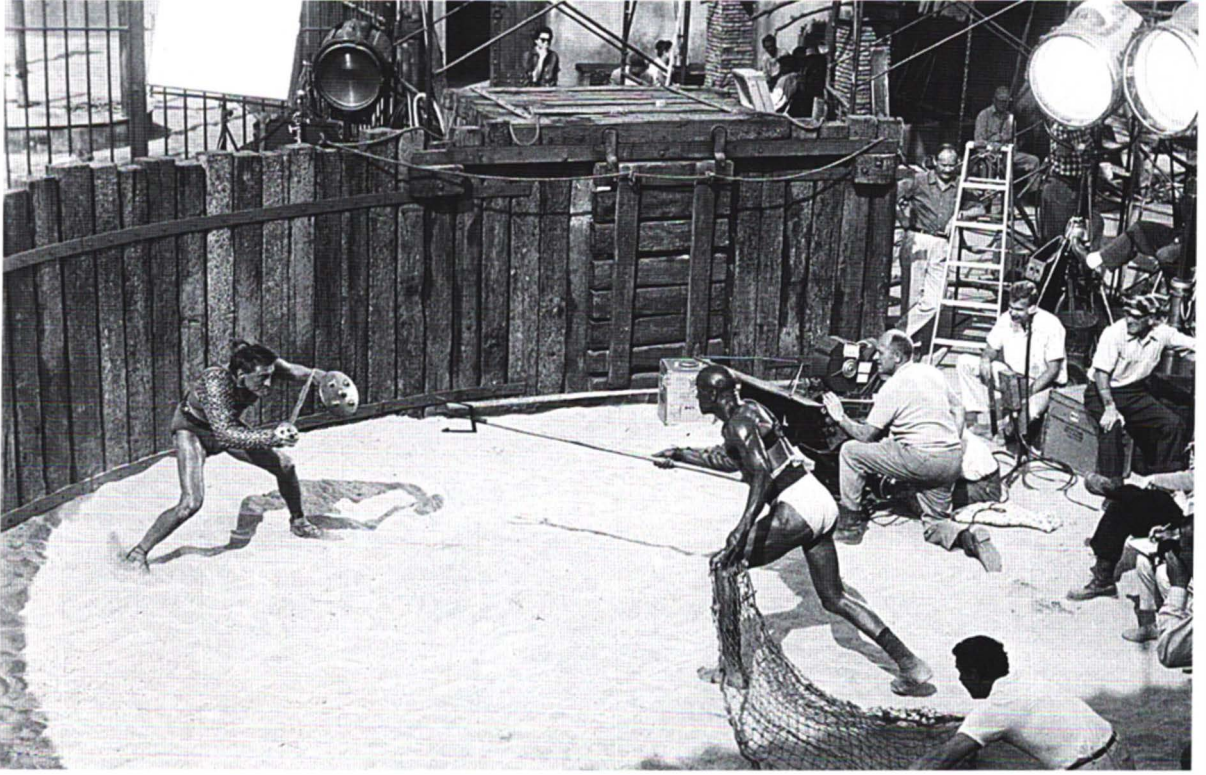
Spartacus ve takipçileri Romalı olmayı reddettiler. Roma yurttaşlığı ve yurttaşlık hakları ile ilgili hiçbir talepte bulunmadılar. Batı'da akılcılığın, hukukun ve düzenin kaynağı olan Roma'nın onlara verebileceği hiçbir şey yoktu; bu yüzden de savaş esirleri evlerine dönmek, borçlu duruma düşürülenler mallarının iadesini, köle doğmamış olanlar özgürlüğünü geri isterken köle doğmuş olanlar da bu özgürlüğü tatmak istiyordu. Dolayısıyla, Spartacus'un kölelik kurumunun ortadan kaldırılmasının baş kahramanı yahut Roma'yı yok eden kişi olduğu yönündeki dogmaları reddetmemiz gerekir. Ne bir sınıf mücadelesi ne de bir sosyal devrim vardı. Basit ve ortada olan tek gerçek, takipçilerinin bir daha asla, asla ve asla köle olmamak yönündeki azminin Spartacus'un şahsında vücut bulmasıydı. Spartacus sadece sınırlı savaş yeteneği olan eşkıyanın başına geçmiş ihtaralı bir şef olsaydı, Vezüv dağından ayrılmayı herhalde düşünmezdi.

ROMA'NIN PLANI

Savaşın savaş olabilmesi için bir düşman olması gerekiyordu; ancak Roma için iki tür savaş, yani *bellum* vardı. Bunların ilki gerçek savaş olarak kabul edilirdi ve bunlar yasal statüsü olan iki devlet arasındaki çatışmalar yahut da belirgin ortak siyasi yapılanmalara sahip toplumların silahlı kuvvetleri arasında geçen ve geçerli muharebe formlarına uygun çarpışmalardı. Bu tanıma uygun olması halinde savaş "gerçek" yahut "hakiki" kategorisinde değerlendirilir ve *bellum iustum* olarak adlandırılırdı. İkinci türden olan savaş ise devlet tarafından düzensiz, yapılandırılmamış ve aşağı statüdeki düşmanlara karşı yürütülür ve bunlar arazi kavgası yahut gayrinizami harp kabul edilirdi. Bu türden bir savaş da genellikle, resmî olarak *bellum iustum*'dan ayırt edilmek

üzere *bellum* sözcüğünü tanımlayan bir başka sözcük eklenerek kategorize edilir, örneğin "köle" sözcüğünün eklenmesiyle *bellum servile* olarak adlandırılırdı (örn. Florus, *Epitome*, 3.19.2).

İsyanın ilk aşamalarında, yakın tarihinden aldığı dersleri unutan Senato, kölelere Roma lejyonu görünür görünmez kaçacak karmakarışık bir umutsuzlar kalabalığı gözüyle bakıyordu. Yıldırılmış ve korkudan tir tir titreyen bu köleler nasıl olur da başka bir şeye dönüşebilir ya da başka türlü davranabilirdi ki? Dolayısıyla da, birkaç kaçak köleyle karşı karşıya oldukları savı, başlangıçtaki planlar üzerinde fazlasıyla etkili oldu. Söz konusu *bellum servile*, ancak Senato'nun Spartacus karşısında komuta görevini Crassus'a vermesinden sonra dört dörtlük bir *bellum iustum* haline geldi.

Yazar Howard Fast bir röportajda, Kirk Douglas ile Woody Strode arasında geçen gladyatör dövüşü haricinde, Stanley Kubrick'in epik filmi *Spartacus*'teki hiçbir unsurun, romandaki sahnelerin dramatik yoğunluğuyla mukayese bile edilemeyeceğini söylemişti. Ancak yine de filmin yarattığı etki muazzam oldu; "Spartacus benim!" sahnesi ikonlaşırken, bugün hâlâ pek çok kişi için Spartacus, Kirk Douglas'tır (Center for Film and Theater Research, Wisconsin).

SAVAŞ

Italya'nın önde gelen zevk ve sefa kenti ve Campania'nın başşehri Capua, bir asırdan uzun süre boyunca gladyatörlerin eğitim alıp ikamet ettikleri bir ticaret merkezi ve aynı zamanda gladyatörlerle ilgili olarak tüm zamanların en çarpıcı olaylarının yaşandığı bir noktaydı. M.Ö. 73 yılı ilkbaharında bir gün, ağırlıklı Trakyalı ve Galyalılarından oluşan yaklaşık 200 kişilik bir gladyatör grubu, Gnaeus Lentulus Batiatus'un gladyatör okulunda gördükleri insanlık dışı muameleye içerleyerek bir kaçış planı hazırladılar. Liderleri Trakyalı Spartacus ve Galyalı Crixus ile Oenomaus'tu.

Her şey yemekhanede başladı. Burası, bir ucunda mutfak, diğer uçta iki ağır ahşap kapı bulunan ve

gladyatörlerin yemek için bir araya geldiği mekândı. Gladyatörler içeri girdikten sonra ahşap kapılar dışarıdan sürgülenirdi. Yerlerine oturan gladyatörlere, genelde kadınlardan oluşan mutfak köleleri servis yapardı. Yemekhanedeki gözetimi, kalın sopaları olan muhafızlar sağlıyordu.

Gladyatörler, mutfaktan ele geçirdikleri şişler ve satırlarla muhafızlara karşı üstünlük sağladılar ve özgürlükleri için savaştılar. Capua caddelerinde koşarlarken gladyatör silahlarının yüklü olduğu bir araba bulunca bu silahları da ele geçirdiler. Şehrin dışına çıkıp peşlerinden gönderilen asker müfrezelelerinden (belki de yerel milis kuvvetleriydi) kurtulduklarında, Spartacus ve diğer gladyatörler, yakınlara

Pompel'deki *ludus*'un (gladyatör okulu) büyük tiyatrodan görünümü. *Lanista Batiatus*'un okulu da buna benziyor olmalıydı. *Ludus*'lar, genellikle üç bir yanı orada yaşayan mahkûmların barınağı olan hücrelerle çevrili dikdörtgen bir talim alanından (*palaestra*) oluşmaktaydı. Hücrelerin yer almadığı bölümde ise mutfak ve yemekhane işlevine yönelik bir salon bulunurdu. Spartacus ve yandaşı gladyatörlerin Capua barakalarında maruz kaldıkları kötü muamele, Roma Cumhuriyeti açısından sonuçları çok ağır olacak bir isyanı körükleyecekti (Fields-Carré Koleksiyonu).

rında bulunan ve o dönemde aktif olmayıp söndüğüne inanılan Vezüv dağının yamaçlarına sığındılar.

Gladyatörlerin yarılan biraz azı başarıya ulaşabilmiş görünüyordu - sayıları, Plutarkhos'a (*Crassus*, 8.2) göre "seksenden iki eksikti"; Sallustius (*Historiae*, 3.90), Livius (*Periochae*, 95), Frontinus (*Strategemata*, 1.5.21), Orosius (*Historiae*, 5.24.1) ve Eutropius'a (6.7.2) göre "74 idi"; Appianos'a (*Bellum civilia*, 1.116) göre "70 civarındaydı"; Augustine'e (*De civitate dei*, 3.26) göre "70'ten azdı"; Velleius Paterculus'a (*Historiae Romanae*, 2.30.5) göre "64 idi"; Cice-ro'ya (*Epistulae ad Atticum*, 6.2.8) göre "50'den fazla değildi" (afaki bir rakam veriyor) ve Florus da (*Epitome*, 3.20.3) "30 yahut daha fazla adam" diye yazıyordu. Kaçak gladyatörlerin sayısı konusundaki kayıtlar birbirinden farklı olmakla beraber, buradaki önemli nokta tüm kaynakların, isyanın kaybedecek hiçbir şeyi olmayan bir avuç adam tarafından başlatıldığı konusunda hemfikir olmalarıdır.

PRAETOR ORDULARININ YENİLMESİ (M.Ö. 73)

Vezüv dağının kraterinde, Spartacus derhal, kaçak kölelerden ve kaybedecek pek az şeyi olan özgür adamlardan oluşan bir ordu kurdu ve M.Ö. 73 senesinin *praetor*'larından Caius Claudius Glaber (*MMR* 11.109) komutasında isyancıların volkanik sığınağını kuşatmaya gönderilen ve Appianos'a göre "alelacele ve rastgele seçilen kuvvetler"den oluşan (Appianos, *Bellum civilia*, 1.116) askerleri yendi. Uyuyan cesur bir adamın yeni doğmuş bebekten farkı yoktu ve muzaffer isyancılar Romalıların ordugâhını, tüm donanım ve tedarikiyle birlikte ele geçirdi. Bu kadar kesin yenilgiye uğrayan hiçbir harekât görülmemişti ve bu sonuçta Romalı yönetici sınıfların sarsılmaz önyargıları öne çıkan bir rol oynamıştı.

Bu arada Roma'da Senato, köle isyanının hâlâ sınır bozucu bir durumu biraz aşan ve uygun bir yöntemle bastırılabilir bir olay gibi görüyordu; bu sebeple de, söz konusu aksaklığı temizleyip düzeni yeniden tesis etmek üzere o senenin iki *praetor*'u daha güne-

Volkanik olduğu bilinen Vezüv'ün sönmüş bir yanardağ olduğu düşünülüyordu (Strabon, 5.247). M.S. 79 senesinin 24 Ağustos günü Pompel ve Herculaneum'u yerle bir eden yıkıcı patlamasından sonra, Vezüv'ün kenarları, çevresi 11 kilometreyi aşan devasa bir krater oluştu. Bu eski kraterin kuzeydoğu bölümü hâlâ varlığını koruyor ama güneyinde yeni bir konik oluşum ortaya çıktı. Bu fotoğrafta, 26 Nisan 1872 tarihinde, öğleden sonra gerçekleşen patlama görülüyor (Library of Congress).

Spartacus ve adamları, ellerindeki yabani asma dallarından yapılmış halat ve merdivenleri sarkıtıp, Vezüv'den aşağı, kendilerini kuşatan Romalıların gerisinde kalan bölgeye inmişlerdi. Pompei'deki Casa del Centenario'daki bu duvar resminde yemyeşil bir Vezüv tasvir edilmiş. Gerçekten de o dönemde volkanın yukarı yamaçları yoğun bir bitki örtüsüyle kaplıyken, tarım yapılan daha aşağı bölgelerde zeytinlikler ve bağlar vardı (Museo Archeologico Nazionale, Napoli; Fields-Carré Koleksiyonu).

ye gönderildi. Lucius Cossinius (MMR 11.110) ve Publius Varinius (MMR 11.109, 119) adlı bu *praetor*'ların yanında Varinius'un yasal vârisi Furius (Caius yahut Lucius, cf. MMR 11. 112) ile *quaestor*'u Caius Toranius (MMR 11. 110) ise, güneydeki farklı çarpışmalarda müthiş yenilgilere uğradılar. Komutası altında 2.000 asker bulunan Furius kolaylıkla defedilmiş görünüyordu. Cossinius ilkin banyo yaparken esir alınmaktan kıl payı kurtulduysa da, kısa

bir süre sonra kendi ordugâh alanındaki bir çatışmada öldü. Varinius ordugâhını kuşatmayı başardığında ise, Spartacus gidişatın normal olduğu izlenimi yaratarak gece yarısı tüm ordusunu sessizce ordugâhtan çıkarmıştı. Uygun giysi ve silahlarla donatılmış "nöbetçiler" aslında iplerle kazıklara bağlanmış olan taze cesetlerdi ve kamp alanının her yerinde yanmakta olan gece ateşlerine eşlik eden bu görünümleri, isyancıların sessizce kaçabilmesini sağlayan bir kamuflej oluşturdu. Romalılar gerçekten kandırılmıştı ve bir şeylerin ters gittiğini ancak, her sabah şafak sökerken kendilerini selamlayan küfürler ve taş yağmurunu göremeyince fark ettiler (Salustius, *Historiae*, 3.96; Frontinus, *Strategemata*, 1.5.22).

Varinius birkaç kez karşılaştığı Spartacus'le savaştı ve bu çarpışmaların hepsini kaybetti. En aşağılayıcı olan da, bu savaşların en sonuncusunda *praetor*'un kendi atını ve altı *lictor*'unu¹⁵ kaybetmesiydi, yani tüm rütbe nişanları zaferi kazanan tarafın eline geçmişti. Bunun bir bedeli vardı elbette ve bu aşamada kaynaklarımızın sayfalarında birden ortadan kaybolan Oenomaus da, bu olaylar devam ederken öldürülmüş olabilir. Buna rağmen, bu nefes kesici zaferler, Spartacus kalabalığına katılmak konusunda çekinceleri olan "yakın bölgelerdeki [sağlam] yapıları ve ayağına çabuk sığır ve koyun çobanlarının çoğunu" cesaretlendirdi (Plutarkhos, *Crassus*, 9.3). Spartacus, kışı yeni askerlerini eğiterek ve silahlandırarak geçirdi.

KONSÜL ORDULARININ YENİLMESİ (M.Ö. 72)

Takip eden ilkbaharda Spartacus, Appianos'un "70.000 kişilik kuvvet" diye rivayet ettiği ordusu ile, zenginyerleşim merkezleri olan Cumae, Nola ve Nuceria'ya özel taarruzlar düzenleyerek Campania'yı silip süpürürken, isyancılar arkalarında çok sayıda ölü erkek, kadın ve hayvan sürülerinin yanı sıra ya-

¹⁵ *Praetor*'lara eşlik eden ve onların rütbe nişanlarını taşımakla görevli muhafız subayı.

nan evler bırakmaktaydı. Şimdi Lucania ve Bruttium'un da isyancılardan etkilendiğine ilişkin kanıtlar vardı ve taarruzun olası hedefleri arasında yer alan Thurii, Metapontium ve Cosentia kasabalarının bulunduğu Bruttium bölgesinde eşkıyalık, uzun bir süreden beri kronik bir hal almıştı. Spartacus bu barbarlığı sınırlandırmaya çalıştı, ancak yüksek komuta düzeyindeki vahim bir bölünme, yoldaşı Crixus'un aşağı yukarı 20.000 kişi civarında bir güç oluşturan Galyalılarla Germanleri de alıp ayrılmasına neden oldu (Plutarkhos, *Crassus*, 9.6; Livius, *Periochae*, 96).

Galyalı Crixus da, tıpkı yoldaşı Spartacus gibi Batiasus'un okulunda gladyatör olmak üzere eğitim almıştı. M.Ö. 73 sonlarına doğru Spartacus'ten ayrılma sebebi, görüldüğü kadarıyla siyasi görüş ayrılığına dayanıyordu. Spartacus kuzeye doğru ilerleyip İtalya'dan ayrılmak isterken, "Crixus ve avenesi" de, Sallustius'un aktarımıyla, "silahlı bir çatışmaya zorlamak üzere doğrudan düşman üstüne yürümek istiyordu" (*Historiae*, 3.96). Ve böylece M.Ö. 72 senesi ilkbaharında, o senenin iki konsülünden biri olan Lucius Gellius Publicola Adriyatik kıyısındaki Garganus dağı yakınlarında Crixus ve adamlarına yetiştii.

Burada yaşanan savaşla ilgili sayılırsa, genelde hep olduğu üzere, yine bazı tartışmalara konu oldu. Appianos'un (*Bellum civilia*, 1.116) Crixus ordusunun 30.000 asker gücünde olduğunu söylemesine karşın, burada ileri tarihli özetine başvurduğumuz ancak daha erken bir kaynak olan Livius, Crixus'un sadece 20.000 adamı olduğunu belirtiyordu. Sallustius bu konuyu aktaran bölümde Crixus'un adamlarını Galyalıları ve Germanleri olarak ikiye ayırırken, Plutarkhos bu kuvvetten bahiste ne Crixus'un adını ne de takipçilerinin sayısını zikrediyor, sadece "German birliği" ifadesini kullanıyordu (*Crassus*, 9.7). Gerçeklere gelince, Crixus'un başında olduğu kuvvet bir ordu değil, yolculuk eden bir halk topluluğuydu - savaşçılar, kadınlar, başıboş evsizler ve yük katarları. Buna karşılık, tam donanımlı bir ya da iki lejyondan oluşan bir konsül ordusundan bekle-

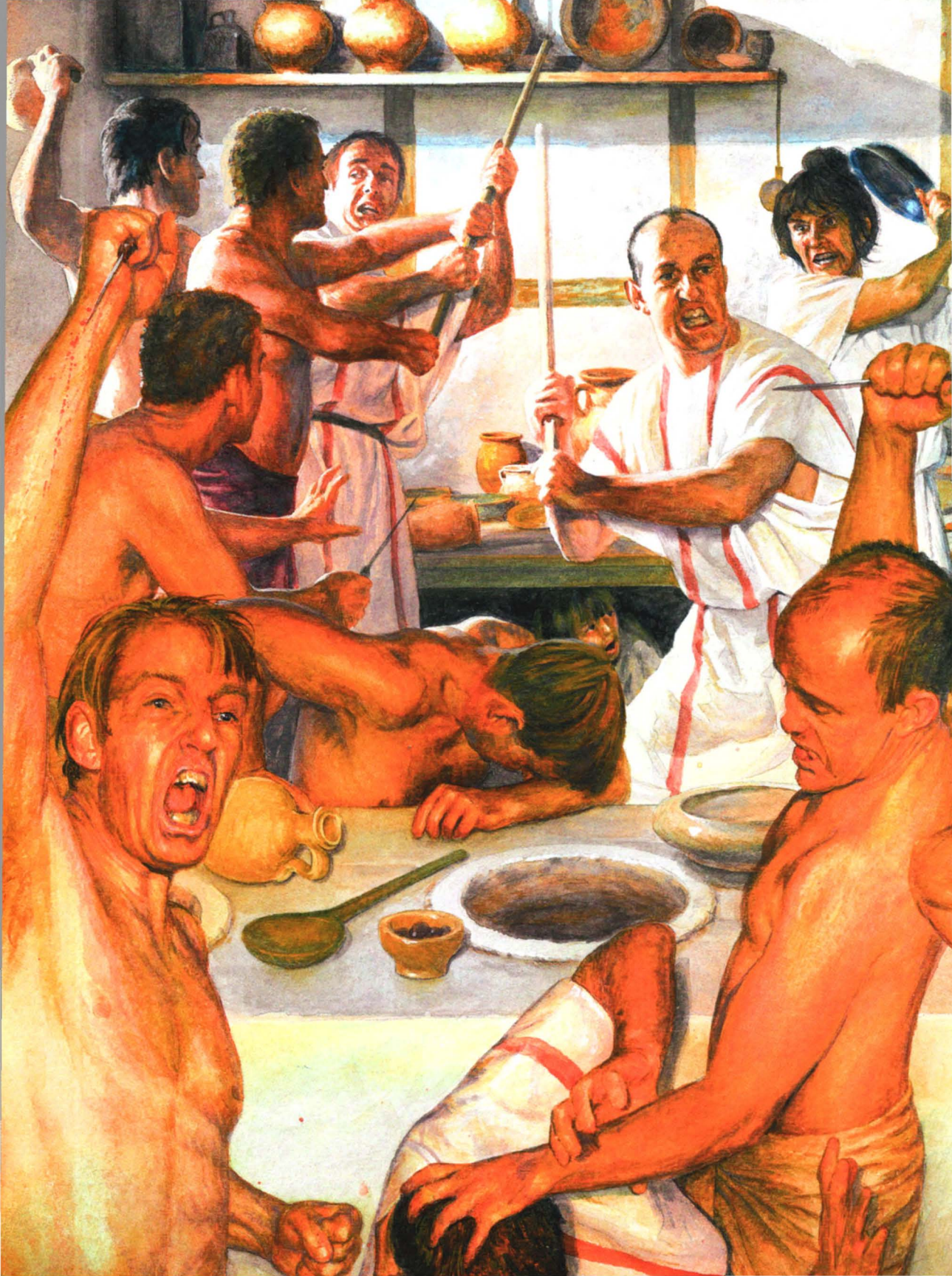
19. yüzyıl sonlarında çekilen fotoğrafta, Vezüv yanardağının ağaçsız ve çorak yamaçları görülüyor. Spartacus döneminde Vezüv yakınlarında yaşayan kişiler için bu yanardağ kocaman, yeşil bir tepe idi. Son kez bin yıl kadar önce lav püskürtmüştü ve bir sonraki patlaması da yaklaşık 150 yıl sonra gerçekleşecekti. O zamandan bu yana defalarca patladı ve üzerinde büyüyen her bitki, fidan ve ağaç da ya yandı yahut da püsküren lavlar tarafından yutuldu (Library of Congress).

yebileceğimiz üzere, 10.000 Roma askeri olduğu bilgisi neredeyse kesindir.

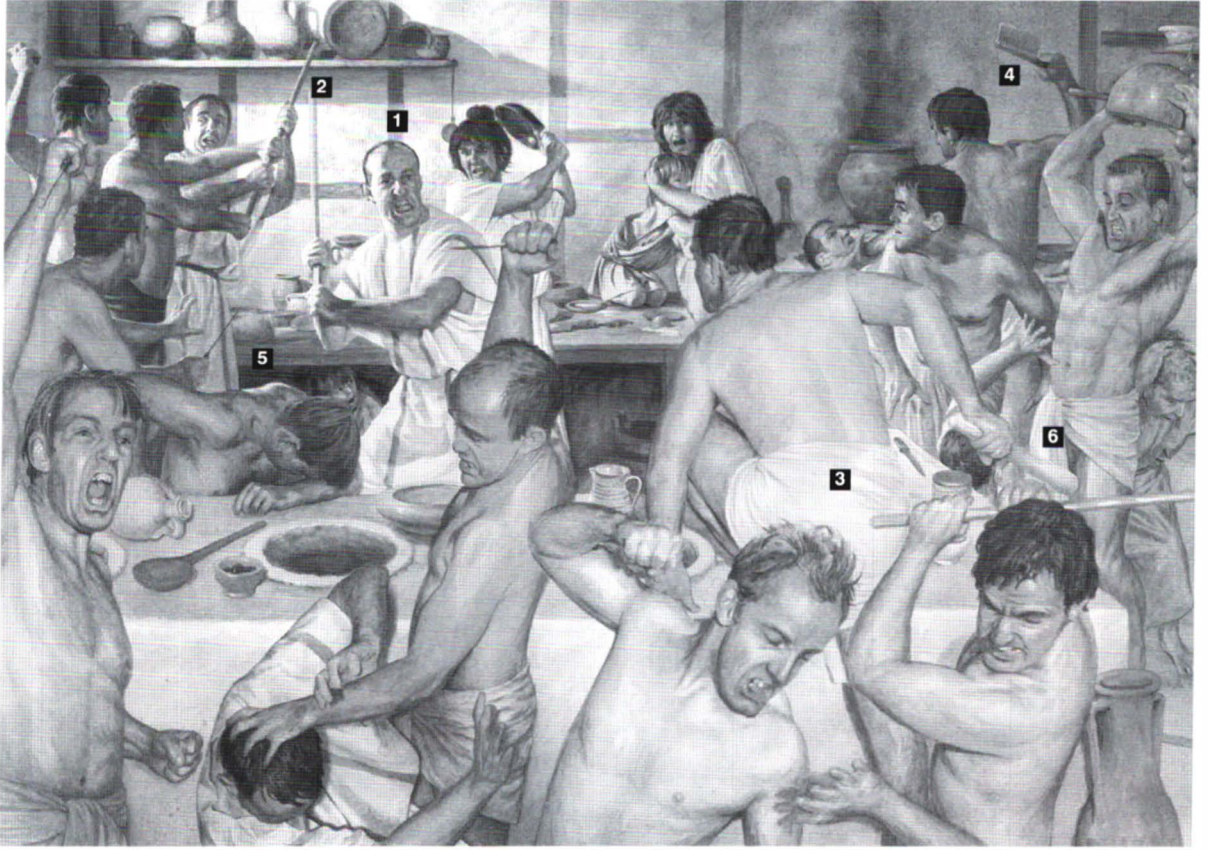
Crixus ordusundaki isyancılar, pejmürde görünümüne rağmen kıyasıya bir savaşa giriştiler. Eksik Sallustius kayıtlarına bakarsak, belli ki Gellius "adamlarına, civara hâkim bir tepenin üzerinde ikili bir savaş hattı oluşturma emri vermişti; burayı savundu, fakat kendi kuvvetleri de ağır zayıat verdi" (Sallustius, *Historiae*, 3.106). Anlaşılan, isyancılar hücum eden taraftı ve savunma tarafı kuvvetlerinin savaş nizamı da, daha yaygın olan *triplex acies*¹⁶ yerine, muhtemelen her biri beşe-beşlik *cohors* düzeyindeki lejyonlardan oluşan *duplex acies*¹⁷ idi ve bu da Romalıların sayıca çok üstün oldukları anlamına geliyor. Ancak bunun ötesinde bir bilgiye sahip değiliz. Zamanın bu denli uzak bir noktasından, savaşın seyri konusunda tahminlerde bulunmak dışında bir şey yapabilmek imkânsızdır. Düzenli Roma ordusuna karşı isyancıların dik yamaçlardan tırman-

16 Üç hattan oluşan savaş düzeni.

17 İki hattan oluşan savaş düzeni.

CAPUA'DAN KAÇIŞ (Sayfa: 56-57)

Ludus olarak anılan gladyatör okullarının hedefi ödül için dövüşen birinci sınıf savaşçı yetiştirmek olduğundan, gladyatörlerin fiziki kondisyonunu en üst seviyede tutmak *lanista*ların menfaatineydi. Bu yüzden de okullarda, gladyatörlere sağlıklı öğünler hazırlamakla görevli bir mutfak personeli vardı. Beslenme rejimindeki ana yemek, sağlıklı ve kas yapıcı olduğuna inanılan, protein ve yağ oranı yüksek ve arpa kırmısından yapılan lapaydı (*polenta*). Gladyatörler genelde *hordearii*, yani "arpaçılar" diye anılıyordu; bu tanım, yedikleri tahılın, dövüş esnasında hayati damarların kesilmesi durumunda ağır kan kaybını engellemeyi sağlayan iyi bir yağ katmanı oluşturduğu inancını yansıtıyordu.

Bu resimde, sahiplerinin insanlık dışı muamelesine öfkelenen 200 kadar -çoğu Trakyalı yahut Galyalı- gladyatörün kaçış planla-

rını uygulamaya koyuşu tasvir ediliyor. Kaosu yansıtan sahne, Gnaeus Lentulus Batiatus'un Capua'daki gladyatör okulundaki yemekhanesinin mutfak bölümünde geçiyor. Gladyatörler, ellerinde sopalar (2) bulunan gardiyanların (1) hakkından geliyor; bu olayların tümü, Kubrick'ın destansı filmi *Spartacus*'te de etkileyici bir üslupla işlenmişti tabii ve vizyona giren versiyonda kesilmiş olan uzun bir sahnede, adamlardan birinin kaynar çorba kazanında boğulması da yer alıyordu. Peştemalları (3) saymazsak gladyatörler çıplak; tıraşları sinekkaydı ve saçları da kısa kesilmiş. Mutfakta bulunan ve silah olarak kullanabilecekleri her şeyi; bıçakları, satırları (4) ve şişleri (5) hatta gündelik tayınları olan lapanın yapıldığı tahılın dövülmesinde kullanılan ağır, ahşap dibek tokmakları ele geçiriyorlar (6). Gladyatörler Batiatus'un okulundaki adamları bu şekilde hakladikten sonra Vezüv dağı istikametinde kaçtılar.

dıklarını, ancak geri püskürttüklerini tahmin edebiliyoruz. İkinci, üçüncü ve dördüncü taarruzlar da benzer şekilde püskürtülmüştür. Hücumdakiler duraksamış, geri dönüp kaçmış, fakat peşlerine düşen kılıçlardan pek de uzaklaşamamışlardır. Bu aşamadan sonra Crixus'un komutası son bulmuştur; ölümü savaş sahasında arayan gür bıyıklı Crixus'un savaşı yamaçtan aşağı indiğini tahmin edebiliriz. Garganus'taki katliam bu şekilde gerçekleşmiştir.

Plutarkhos, Gellius'un generalliğinin neden eleştiriye açık olduğunu ipuçlarını verir: bu harekatta yüksek itibar kazanan Genç Cato'nun üvey ağabeyi Quintus Servilius Caepio'ya sadakati nedeniyle Spartacus'e karşı savaş hizmeti için gönüllü olması ve ardından konsül ordusunda askeri tribün olarak görev yapması, gönülsüz davranan yaşlı Gellius'un beceriksizliğiyle, en azından dikkat çekici bir tezat oluşturmaktadır. Gülünç denebilecek düzeyde öykündüğü büyük atası Bilge Cato'dan hiçbir açıdan aşağı aşağı kalmayan Cato, Plutarkhos'un iğneleyici sözleriyle "savaşta çarpışanların efeminelğine ve gevşekliğine" rağmen, Roma'nın geçmişte bir imparatorluk olabilmesini sağlayan yalınlığı ve erdemleri yüceltiyordu (*Cato minor*, 8.2).

Bu arada, diğer konsül Gnaeus Cornelius Lentulus Clodianus da, kuzeye doğru ilerleyen Spartacus'ü tacize girişti. Ancak karşılığında, Spartacus inisiyatif ele aldı ve Romalıları kuvvetlerini toplayamadan saldırarak iki konsülü de bozguna uğrattı: sonuçta konsüller itibar kaybetmiş olarak Roma'ya geri çağırıldılar ve öfkeli Senato tarafından derhal görevden azledildiler (Plutarkhos, *Crassus*, 10.1). Farklı konsüllerin kendilerine ait ordularının olması, elbette komuta paylaşımı konusunda siyasi ve operasyonel güçlükleri gündeme getirdi. Napolyon'un da gelecekte ifade edeceği üzere, "kötü bir general, iki iyi generalden evla" olacaktı (*Correspondance*, c. I. no. 421). Ancak Senato'nun -sıra dışı- tepkisi değerlendirildiğinde, bu durum özelinde, parlak bir generalle mücadeleye girecek iki kötü general söz konusuymuş gibi görünüyor.

Appianos (*Bellum civilia*, 1.117), Spartacus'un Roma'nın geleneğiyle dalga geçerek, Crixus'un *manes*'ini, yani "ruhunu" huzura kavuşturmak için 300

ÜSTTE

Antik bir yerleşim olan Paestum kentinin doğuya bakan güney surları. Spartacus ordusunun kuşatma makineleri kullandığına ilişkin hiçbir kanıt yok ve büyük ihtimalle kölelerin bu tarz bir teknolojiyi uygulama kabiliyetleri de bulunmuyordu. Ancak tahkimatı olan birkaç kenti ele geçirdikleri kesindir ve çok sayıdaki Romalı esir arasında bu teknolojilerde uzman kişilerin bulunması da mümkündür (Fields-Carré Koleksiyonu).

ALTTA

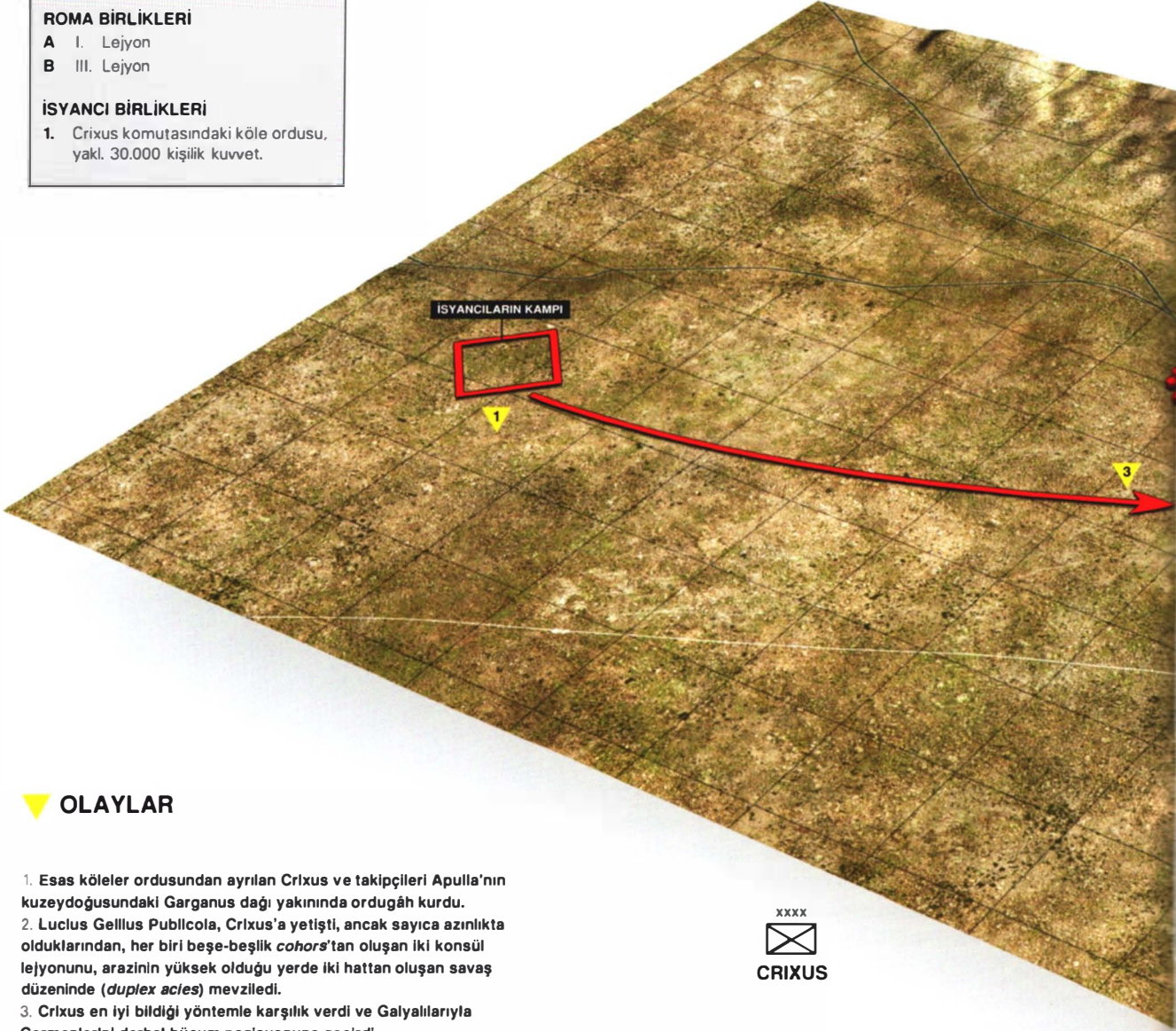
Paestum kentinde bulunan ve genelde Basilica olarak bilinen Hera Tapınağı. Yazılı kaynaklarımızda yer almamakla beraber (örneğin Florus, Nuceria, Thurii ve Metapontium'un adlarını sıralıyor), anlaşıldığı kadarıyla Paestum da köleler ordusu tarafından yerle bir edilmişti. Tapınağın zemin kaplamasının altında, yaklaşık olarak Spartacus isyanı dönemine tarihlenen ve fırınlanmış kilden imal edilmiş katapult güllerinin saklandığı bir depo bulundu (Fototeca ENIT).

ROMA BİRLİKLERİ

- A I. Lejyon
- B III. Lejyon

İSYANCI BİRLİKLERİ

1. Crixus komutasındaki köle ordusu, yakl. 30.000 kişilik kuvvet.

OLAYLAR

1. Esas köleler ordusundan ayrılan Crixus ve takipçileri Apulia'nın kuzeydoğusundaki Garganus dağı yakınında ordugâh kurdu.
2. Lucius Gellius Publicola, Crixus'a yetişti, ancak sayıca azınlıkta olduklarından, her biri beşe-beşlik *cohort*'tan oluşan iki konsül lejyonunu, arazinin yüksek olduğu yerde iki hattan oluşan savaş düzeninde (*duplex acies*) mevziledi.
3. Crixus en iyi bildiği yöntemle karşılık verdi ve Galyalılarıyla Germenlerini derhal hücum pozisyonuna geçirdi.
4. Crixus, dik yokuşu tırmanarak Roma mevzileri üzerine art arda üç taarruz gerçekleştiren askerlerine önderlik etti. Dördüncü ve son taarruz Crixus'un ölümü ve ordusunun yok olmasıyla sonuçlandı.

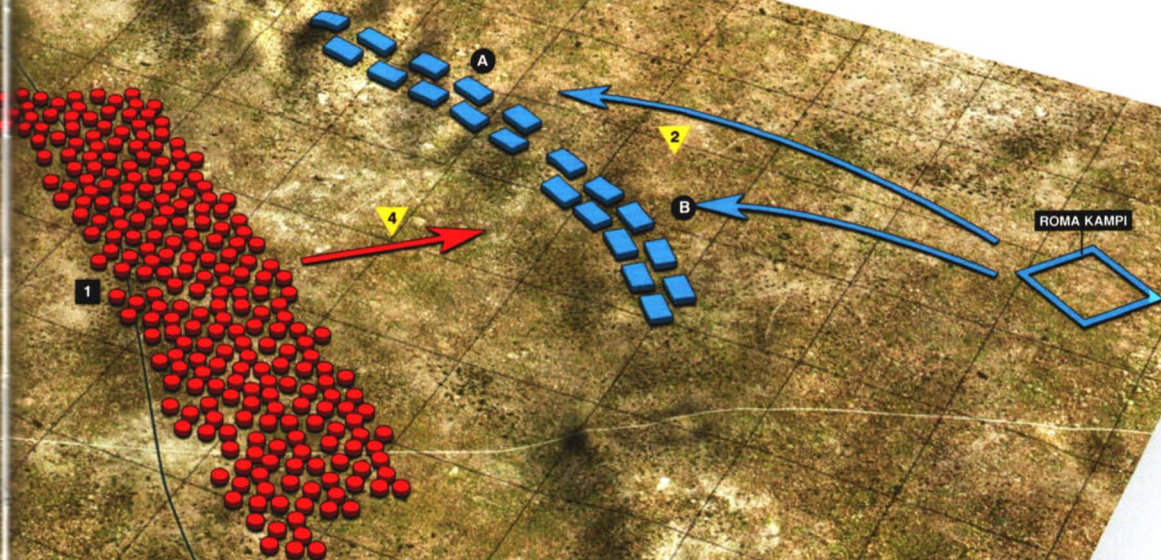

GARGANUS DAĞI, M.Ö. 72

Crixus liderliğindeki köle ordusu, Güneydoğu İtalya'da Garganus dağı yakınlarında, Lucius Gellius Publicola komutasındaki konsül lejyonları tarafından yok edildi.

Not: İzgara çizgilerinin aralıkları 1 km'dir.

xxx
GELLIUS

Metapontum'daki Yunan tiyatrosundaki izleyici sıraları ve orkestra bölümü. Spartacus M.Ö. 72'nin ilk aylarına rastlayan bir dönemde kuzeydeki Po nehrine ilerlemeden önce, kendisinden önce Hannibal'ın da yaptığı üzere, barışçıl bir konaklama olanağı sunan Metapontum'da konuşlandı. Ordusuna erzak temin edip güç toplamasını sağlamanın yanında, görece güvenli olan kentte kendisine yeni katılmış olanlara da eğitim verecekti (Fototeca ENIT).

Romalı esiri nasıl gladyatör dövüşlerine ve canlarını kurtarabilmek için kendi yoldaşlarını öldürmeye zorladığını aktarır. Böylece, Orosius'un lafı gediğine koyan ifadesiyle, "vaktiyle temaşa edilenler şimdi temaşa ediyorlardı" (*Historiae*, 5.24.4). Belli ki Trakyalı, gaddar bir hiciv duygusuna sahipti.

Kuzeye yürümeye devam eden Spartacus'un niyeti, Plutarkhos'a göre Alpler'i geçerek önce Galya'ya, sonra da Trakya'ya gitmekti. Mutina (Modena) şehri dışında, Po nehri vadisinin yer aldığı mahalde Gallia Cisalpina valisi ve iki lejyondan oluşan bir ordunun komutanı olan Caius Cassius Longinus'u (kons. M.Ö. 73) yendi. Prokonsül neredeyse öldürüyordu ama güç bela kaçtı. Alpler'deki geçitlere

uzanan yol açıldı ve başarı şansı var gibi görünüyordu. Bu aşamada Spartacus fikir değiştirdi ve açıklamayan bir nedenle geri dönerek tekrar güneye yöneldi. Bir kavşakta Roma'ya taarruz etmeyi düşündü, ancak sonuçta bunu yapmayıp yarımadanın güneyine ilerledi ve sonra da kışı Thurii yakınlarında geçirdi (Appianos, *Bellum civilia*, 1.117).

Spartacus artık Roma için muazzam (ve utanç verici) bir tehdit teşkil ediyordu. Kendisi ve köleler ordusu üç *praetor*'un, iki konsülün ve bir prokonsülün ordularını rahatça kılıçtan geçirmişti. İsyan savaşa dönüşmüş ve savaşta da acı sona gelinmişti.

Gargano burnundaki Gargano tepelerinde yükselen antik Garganus dağı. Vakitsiz gelen ölüm, Crixus ve çoğunluğu Galyalı ve Germen olan adamlarını tam burada, bu tepelerin gölgeleri arasında bir yerlerde buldu. Gözünü kan bürümüş olan düşmanları bir konsül ordusuydu ve komutanları da Gellius'tu. Konsül, ileri yaşına rağmen (altmışını geçmişti), iki lejyonunu arazinin yüksek olduğu yerde konuşlandırdı ve mevzisini büyük bir azimle korudu (APT Puglla).

CRASSUS'LA SAVAŞ (M.Ö. 71)

Bir önceki sene *praetor* olan Marcus Licinius Crassus'a, altısı yeni kurulmuş ve diğerleri de itibarını kaybeden konsüllerin elinden alınmış olan 10 lejyon verildi ve kendisi de Spartacus'e yönelik savaşın başkomutanlığına getirildi. İsyancılar güneye doğru yollarına devam ederken, Crassus bugün Marche olarak anılan Picenum bölgesinde mevzilendi ve *legatus*'u Mummius'a, Spartacus'ün izini sürmesini ancak kendisiyle çatışmaya girmemesini emretti. Bir fırsat başgösterince Mummius emre itaatsizlik etti ve hücumla geçti; iki lejyonu bozguna uğradı ve rivayete göre çok sayıda asker de savaş meydanından kaçtı. Karşılık olarak Spartacus Luciana'yı geçerek denize doğru çekildi.

Şiddet, özellikle de savaşta, kafa karıştırıcı ve müphem bir eylem olup son derece öngörülemezdir ve hata yapabilen insanoglunun kararlarına bağlıdır. Dahası şiddet, öfke ile ilintili bir eylem olup bu eylem sürecinde sorumluluk ve itibar olguları da kendiliğinden ivme kazanabilir. Crassus, belirleyici bir savaşa girişmek yerine, Spartacus'ü İtalya çizmesinin burnunda, "denizden denize uzanarak anakaranın dar boynunu kesen üç yüz stad [yakl. 60 km.] uzunluğundaki" muazzam bir hendekten yararlanarak tuzağa düşürmeyi planladığına göre, rakibinden korkmuş olmalıydı (Plutarkhos, *Crassus*, 10.5). Crassus daha sonra alelacele bu hendek boyunca, üstünü siper kazıklarıyla örttüğü ve taretler¹⁸ yerleştirdiği alçak bir toprak set inşa ettirdi.

Kimileri, Plutarkhos'un hendegin 300 stad uzunluğunda olduğu iddiasına şüpheyile yaklaşmıştır. Örneğin Ward (1977: 89-90 n. 20), Spartacus'ün Rhegium'un (Reggio di Calabria) hemen kuzeyinde yer alan ve İtalya'yı Sicilya'dan ayıran boğazı tepeden gören Scyllaeum burnunda ordugâh kurduğunu ve Crassus'un da bir uçtan diğerine İtalya çizmesinin ayak kısmının tamamını değil, sadece Spartacus'ün konuşlu olduğu bu burnun önünü kesen bir hendek kazdığını ileri sürer. Spartacus'ün, Kilikia'lı korsanların kendisini ve adamlarını dar ve tehlikeli boğazı aşarak adaya taşıyacağını ümit ettiği doğrudur - İkinci Köle Savaşı'nın sona ermesinin üzerinden çok zaman geçmemişti ve her an yeniden alevlenebilirdi - ancak sonuçta korsanlar parayı alıp kaçtılar. Bunun yanı sıra Plutarkhos hendegin uzunluğuna ilişkin ayrıntılar konusunda oldukça nettir ve buradaki muhtemel kaynak olan Sallustius'un ilgili parçasında da "İtalya'nın Sicilya istikametinde uzanan bu topraklarına, otuz beş milden [35 Roma mili, yakl. 52 km] daha geniş olmayan bir koridordan girilmekte" diye yazar (Sallustius, *Historiae*, 4.25). Askeri mühendislikte azimle ortaya konan bu tarz us-talıklar her zaman Cumhuriyet dönemi ordusunun imkânları dahilindeydi ve karşılaştırma amacıyla bir örnek verirsek, yaklaşık 60 yıl kadar önce Numan-

18 Taret/turret: Kubbe yahut silindir şeklinde küçük çıkma kule.

Spartacus'ın hareketleri, M.Ö. 71 ilkbahar

ÜSTTE

Thurii'deki bir Roma amfiteatru. Hannibal'le yapılan savaşlar sonrasında buraya gelen Romalılarla Thurii yeniden kalabalık bir yerleşke haline geldi -öncesinde terk edilmişti- ve burada Copia olarak adlandırdıkları koloniyi kurdular. Spartacus ve adamları, kuzeyden dönüş yolundaki uzun yürüyüşün ardından kış aylarını güneydeki bu yerleşim ve çevresinde geçirdiler. Yine burada, demircilerinin demir ve bakır ihtiyaçları bol bol karşılandı (Fototeca ENIT).

SAĞDA

Lucania'nın (bugünkü Basilicata) büyük bölümü otlak olarak bırakılmıştı ve darmadağın halde neredeyse tüm alana yayılmış olan yüksek tepeler de baştan başa ormanlarla kaplıydı. Nüfusu bir şekilde pek artmamış olan bu yörede yaban domuzları, ayılar ve kurtlar pek boldu. Burada görülen Pollino dağı (2.248 m) yaban domuzlarıyla ayılara hâlâ yuva olsa da, Apenin kurtları hayatta kalma mücadelesi veriyor (Fototeca ENIT).

tia'yı dış dünyaya kapatmak üzere surların karşısında inşa edilen taş duvar ile buna paralel uzanan hendek, toplamda 48 stad (yakl. 10 km.) uzunluğundaydı (Appianos, *Iberica*, 90). Her hal ve şartta, Sparta-

cus ve ordusunun daha bereketli olan kuzey topraklarıyla bağlantısı mutlak surette kesilmişti ve o aşamadan itibaren daha fazla sıkıntı çekmek ve daha kısıtlı tüketmek durumundaydılar. İsyanlılar gerçek-

ÜSTTE

Calabrla'daki Largo Arvo'dan bir görünüm. Kuzeyindeki komşusu Lucania gibi Bruttium (bugünkü Calabria) da, ekonomisi büyük ölçüde damızlık çiftlik hayvanlarının üretimiyle ormanların kullanımına dayanan dağlık bir bölgeydi. Romalıların gözünde bu bölge, eşkiyanın kol gezdiği ve düzgün insanların yaşamayı göze alamayacağı bir yerdi. Bölge, 19. yüzyılda hâlâ soygun ve saldırılara sahne olmaktaydı (Fototeca ENIT).

SAGDA

Crassus'un genelde unutulmuş bir başarısı da, İtalya çizmesinin burnunda köle ordusunu ele geçirmek için inşa ettirdiği yaklaşık 60 küsur kilometre uzunluğundaki tahkimattır. Öte yandan bu bariyerin gerçek ölçülerinden söz ederken tahminlerde bulunmaktan öteye geçemiyoruz. Tahkimatın batı yönündeki son noktası olmaya aday yerleşimlerden biri de, Calabria'daki Santa Eufemia körfezinde yer alan kıyı kasabası Plizzo'ydu (Fototeca ENIT).

ten de tam bir fare kapanına sıkışıp kalmışlardı.

Bir antikçağ ordusu için, savaş koşullarında yiyeceğini topraktan sağlamak, yahut da direnemeyecek kadar zayıf çevre halkını sonuna kadar sömürmek olağandı kuşkusuz; dolayısıyla, hareket halindeki isyancıların bir yerden diğerine giderken karşılarına

çıkan yağma fırsatları da taleplerin büyük kısmını karşılamış olmalıdır. Kırsal bölgeleri sövmeyi âdet haline getirmiş olan sığır çobanları acil ihtiyaçlarını neyle temin edeceklerini biliyorlardı kuşkusuz, ama ordunun geri kalanı için durum farklıydı. Caesar, daha ileri bir tarihte savaşın savaşçı

ÜSTTE

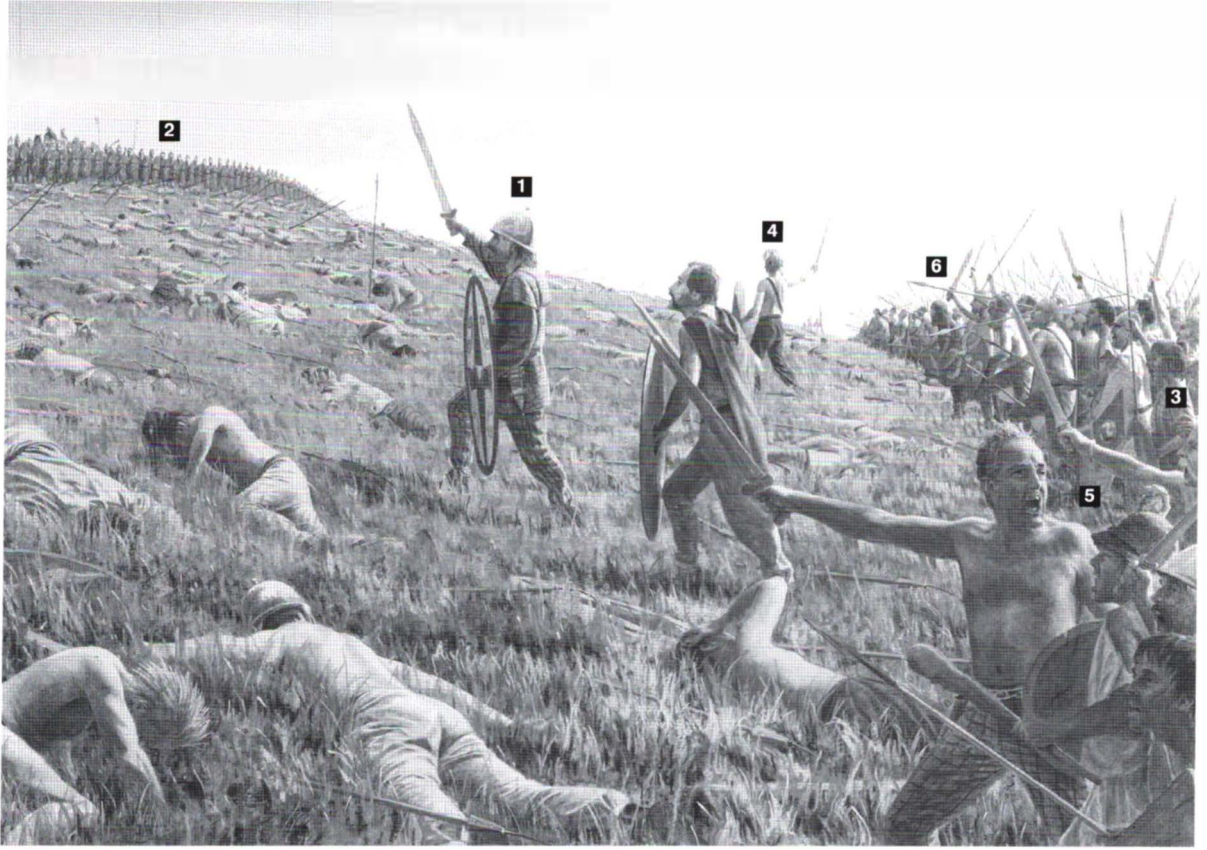
Squillace körfezindeki kıyı kasabası Soverato da Crassus: tahkimatın doğudaki olası bitiş noktası. Ancak, bariyerin konumunu tayin etmedeki en önemli güçlük, karanın en dar bölgesini oluşturan noktada Pizzo ile Soverato arasındaki mesafenin sadece 35 km olması; bir başka deyişle buradaki mesafe, Plutarkhos'un "300 stad uzunluğunda" olduğunu ileri sürdüğü bariyer için fazlasıyla dar (Fototeca ENIT).

SOLDA

Thurii'nin hemen kuzeyinde yer alan Roseto Capo Spulico kasabasındaki Petrae Roseti Garnizonu (1260). Crassus bariyerinin doğu yönündeki son nokta olmaya aday yerleşimlerden biri de burasıdır. Bu kasabanın batıdaki karşılığı olabilecek nokta ise, Policastro körfezinde yer alan ortaçağ kasabası Maratea'dır. Aralarındaki mesafe kuş uçuşu yaklaşık 65 kilometre olduğu için, Roseto Capo Spulico ile Maratea, Crassus bariyerinin yer tayininde Plutarkhos'un "300 stad" beyanına daha uygundur. Ancak bu koridorun orta bölümünde arazi epeyce engebelidir (Fototeca ENIT).

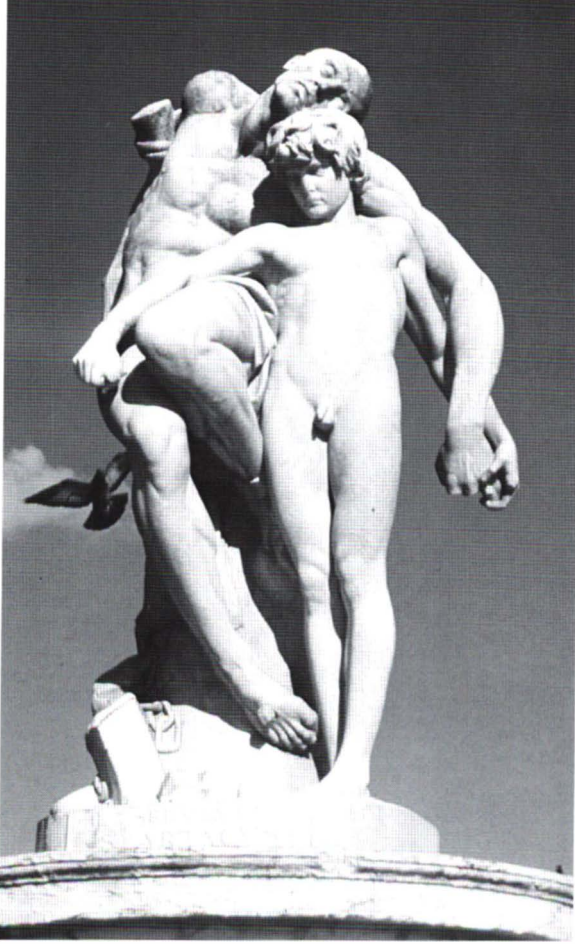

CRIXUS'UN ORTADAN KALDIRILMASI (Sayfa: 68-69)

M.Ö. 73'ün sonlarına doğru Crixus ve takipçileri Spartacus'ten ayrıldılar. Sonraki baharda ise Crixus ve ordusu Apulia'nın kuzeydoğusunda, Gargano burnundaki Garganus dağı yakınlarında, köle isyanını bastırmak üzere bölgeye gönderilen iki konsül ordusundan biri olan Lucius Gallius Pulicola komutasındaki ordu tarafından ortadan kaldırıldı. Bu noktada kaydetmekte yarar var ki, Kubrick'in *Spartacus*'ünde Crixus, antik dönemdeki kaynakların aksine, Spartacus'ün kendisine sonuna kadar sadık kalan sağ kolu olarak gösterilmiştir; hatta en son savaşın ardından "Spartacus hanginiz?" sorusu üzerine herkesin öne çıktığı meşhur sahnede derhal ayağa kalkıp "Spartacus benim!" diyenlerden biri de Crixus'tur.

Bu resim Crixus ordusunun üçüncü (sondan bir önceki) hücumunu tasvir ediyor. İsyançılar, doruk noktasında Romalıların bulunduğu tepeye ağır ağır tırmanışa geçiyor. Ön safta yer alan piyade Crixus (1) bir Galyalı komutana fazlasıyla benzer duruşuyla dikkat çekerken, yaklaşık 64 yaşında olan at üstündeki ihtiyar Gellius (2) iki hattan oluşan Roma savaş düzeninin bir parça gerisinde duruyor. Ölmüş ve ölmekte olanların bedenleri dik arazi üzerinde her yana saçılmış. Crixus'un adamları ağırlıkla Galyalı (3) ve Germenlerdi (4); bunlardan bazılarında geldikleri bölgenin yerel giysi ve silahları var, bazılarının donanımı yerel ile Roma'nın bir karışımı ve kimileri de savaşçıdan ziyade çoban görünümünde (5). Az sayıda kadın savaşçı (6) olduğu da görülmekte.

Paris'teki Tuileries Bahçesi'nde bulunan Spartacus anıtı. Louis Ernest Barrias tarafından yapılan mermer heykeller neoklasik üslupta. Hem Sallustius (*Historiae*, 3.91) hem Plutarkhos (*Crassus*, 8.2) Spartacus'un muazzam bedensel kuvvetini ve maneviyatını övgüyle aktarır, ama asî gladyatörü burada yenilgiye uğramış halde görüyoruz. Barrias'ın 1871'de tamamlanan heykeli, belli ki o dönemde Avrupa'nın pırıltili başkenti Paris'i sarsan fırtınalı siyasî olayları sembolize ediyor (Ancient Art & Architecture).

besleyebileceğini söyleyecekti ve haklıydı da; bunun Fransızcadaki karşılığı olan "*la guerre nourrit la guerre*" ifadesine, Napolyon'un yazılarında da rastlanırdı (örn. *Correspondance*, c.I. 49). Üstüne üstlük savaşın uzun süreli bir harekât dahilinde zorlu kış aylarında da devam etmesi halinde, sıradan yağmalamayla elde edilen kazanımları takviye edecek daha verimli bir tedarik yönteminden yararlanmak da gerekirdi.

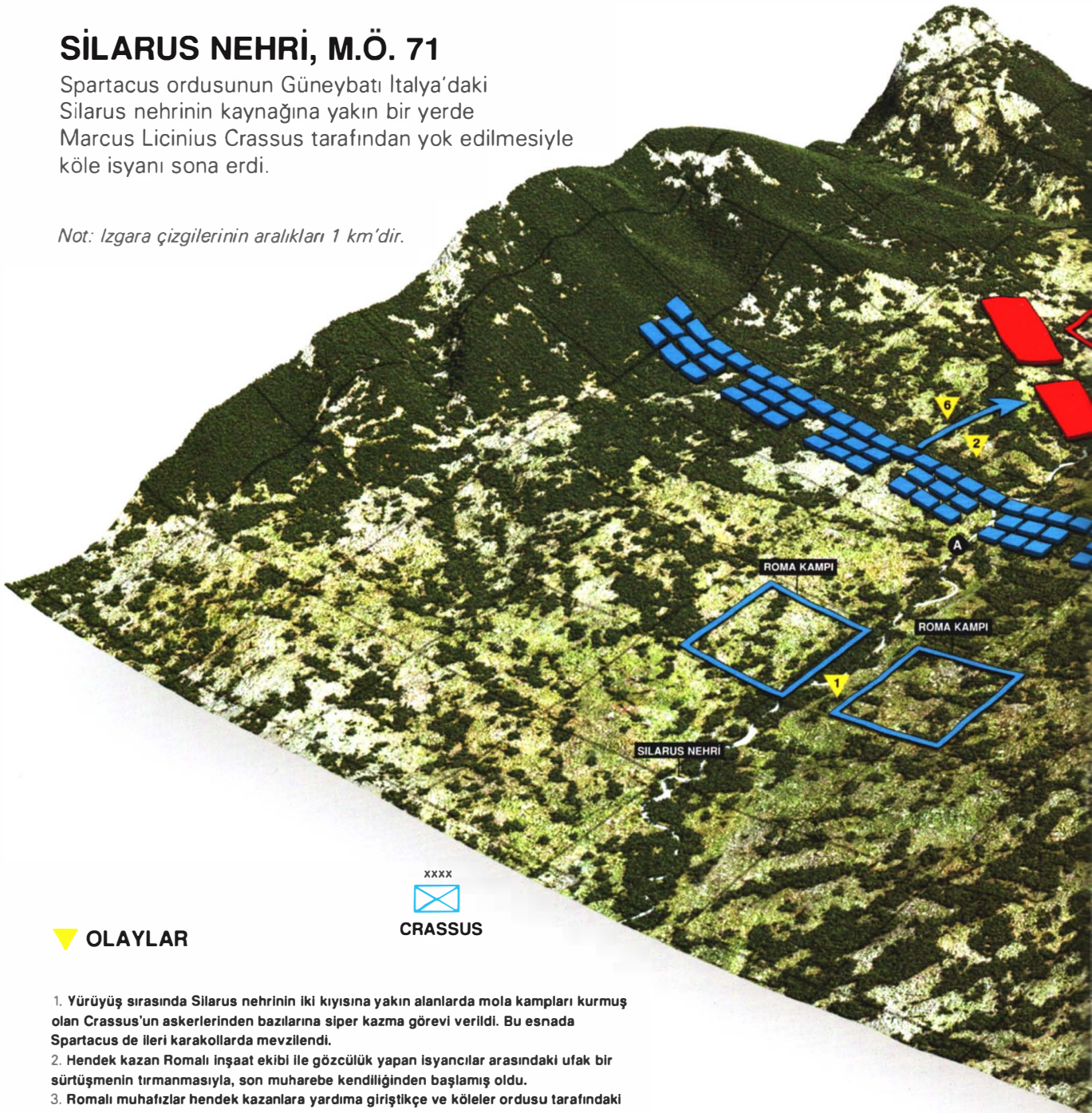
Öte yandan tüm bu aksiliklere rağmen, kar yağışının devam ettiği çok soğuk bir kış gecesinde Spartacus ve kölelerden oluşan ordusundan bir grup, hendeğin belli bir bölümünü muhtelif malzeme (toprak, odun, çalı-çırpı) ve ölümler (cesetler, sığır ve at leşleri) ile doldurmak suretiyle Crassus'un geçici

bariyerinden sızmayı başardı. Spartacus çok geçmeden, anakaradaki ülke topraklarında özgürdü yine. Crassus yine peşine düştü. Kaynaklarımızda kaçamayanların akıbeti ile ilgili olarak hiçbir bilgi yer almıyor, ancak bunların, beklenmedik bir taarruza kurban giden -ve daha önce adını duymamış olduğumuz- Castus ve Gannicus komutası altındaki isyancılar olması da muhtemeldir (Plutarkhos, *Crassus*, 11.2-3; Frontinus, *Strategemata*, 1.5.20, 2.4.7, 5.34; Orosius, *Historiae*, 5.24.6).

SİLARUS NEHRİ, M.Ö. 71

Spartacus ordusunun Güneybatı İtalya'daki Silarus nehrinin kaynağına yakın bir yerde Marcus Licinius Crassus tarafından yok edilmesiyle köle isyanı sona erdi.

Not: İzgara çizgilerinin aralıkları 1 km'dir.

OLAYLAR

XXXX
CRASSUS

1. Yürüyüş sırasında Silarus nehrinin iki kıyısına yakın alanlarda mola kampları kurmuş olan Crassus'un askerlerinden bazılarına siper kazma görevi verildi. Bu esnada Spartacus de ileri karakollarda mevzilendi.
2. Hendek kazan Romalı inşaat ekibi ile gözcülük yapan isyancılar arasındaki ufak bir sürtüşmenin tırmanmasıyla, son muharebe kendiliğinden başlamış oldu.
3. Romalı muhafızlar hendek kazanlara yardıma giriştikçe ve köleler ordusu tarafından mücadeleye yeni isyancılar katıldıkça, olaya dahil olan adam sayısı da giderek artıyordu. Dalaşma, kısa sürede dört dörtlük bir muharebeye dönüştü.
4. Spartacus, ordusunun tamamını savaş nizamına soktu.
5. Aynı doğrultuda harekete geçen Crassus da on lejyonunu geleneksel *triplex acies*, yani üç hattın oluşan savaş nizamında mevziledi.
6. Uzun süren bir mücadelenin ardından, Romalılar isyancılardan üstün hale geldi.
7. Spartacus Crassus'a doğru koştu, ancak yetişemedi. Ordusu yenilgiye uğrarken, kendisi de büyük ihtimalle çarpışarak öldü. Romalıların katliamından sağ çıkanları korkunç bir son bekliyordu.

ROMA BİRLİKLERİ

A Crassus komutasındaki 10 lejyon.

İSYANCI BİRLİKLERİ

1. Spartacus komutasındaki köle ordusu.

XXXX
SPARTACUS

Picentini sıradağları üzerinde, Calabritto'nun hemen yukarısındaki Monte Paflagone'den doğan Silarus nehri, Paestum'un hemen kuzeyindeki Salerno körfezinden Tiren Denizi'ne döküldüğü noktaya kadar yaklaşık 64 kilometrelik bir yatakta akıyor. Nehrin ana kolları ise Tanagro (Tanagrus) ile ana yatakla güneyde birleşen Galore (Calor). Spartacus son savaşında, Sele hattında yer alan bir noktada ve büyük olasılıkla da nehrin kaynağına yakın bir yerde çarpıştı (Fototeca ENIT).

Paestum'daki Basilica'nın zemin kaplamasının altında bulunan katapult gülleri. Spartacus isyanı dönemine tarihlenebileceği düşünülen bu savaş malzemeleri, fırınlanmış kilden imal edilmiş. Belirli bir makina ile atılmak üzere üretilmiş bu taşların irilik ve biçim olarak neredeyse aynı olması atışta menzil tesbitini ve isabetliliği mümkün kılıyordu. Bunların yüksek miktarda seri üretimi de gayet kolaydı elbette (Museo Archeologico, Paestum; Fields-Carré Koleksiyonu).

TUZAK KAPANIYOR: SİLARUS NEHRİ (M.Ö. 71)

Bu arada sabırsızlanan Senato, tecrübeli lejyonlarıyla karayolu üzerinden İberia'dan dönmekte olan Pompeius'tan ve Lucullus kardeşlerin küçüğü olan Makedonya prokonsülü Marcus Terentius Varro Lucullus'tan (kons. M.Ö. 73), savaşı sona erdirmek üzere Crassus'a yardımcı olmaları talebinde bulundu. Spartacus bunlardan haberdar olunca, deniz yoluyla Epeiros'a kaçabilmek için Brundisium'a (Brindisi) hareket etti; ancak, muhtemelen Lucullus'un askerlerinin bulunduğu bir garnizonun limanda konuşlandığını öğrenince bu girişiminden vazgeçti. Zaman tükenmekteydi. Crassus uzaktaydı ama Spartacus'le arasındaki mesafeyi giderek kapatıyordu. Sonunda Spartacus, şiddeti tırmanan bir dizi çarpışmanın ardından Kuzeybatı Lucania'da, azimli Crassus tarafından dize getirildi. Crassus bu aşamada, hem siyasi hem de kişisel bağlamda arkasından yaklaşmakta olan kanatlı zafer arabalarının sesini duymuş olmalıdır.

Crassus'un, Pompeius'un dönüşünden korkmaya başladığını tahmin etmek için fazla bir çaba gerekmiyor: zira bu durum, Crassus'un azametli rolünün çalınması anlamına gelebilirdi. M.Ö. 71 İlkbaharı'na rastlayan bir gün, Kuzeybatı Lucania'daki Silarus (Sele) nehrinin kaynağına yakın bir yerde büyük bir çarpışma oldu ve Spartacus yenilerek katledildi. Plutarkhos'un sözleri, bu tarihi kahramanın son anlarına ilişkin versiyonlardan birini sunuyor:

O vakit [Spartacus] havada uçan silahlar ve yaralı adamlar arasında Crassus'a doğru kendisine yol açmaya başladıysa da, hakikatte kendisine erisemedi, lakin bir olup üzerine cullanan iki *centurio*'yu katletti. En nihayetinde refakatçileri de firar edince, etrafı düşman kalabalığıyla sarılı halde yalnız kaldı ve katledildiği esnada bile hâlâ kendini müdafaa etmekte idi (Crassus, 11.6-7).

Kahraman gladyatör böyle can verdi işte; sonunda mağlup oldu ama asla onurunu kaybetmedi. Appianos'un kaydettiği üzere, "Spartacus'un cesedi asla bulunamadı" (*Bellum civilia*, 1.120). Cesedi bulunmadıysa şayet, Spartacus'un katliamdan sağ kurtulmadığına ilişkin bir kanıt olmadığı tartışılabilir tabii. Peki ama bu katliam ve bununla bağlantılı çirkinlikler kaç cana mal olmuştu?

Tüm ihtimaller değerlendirildiğinde, Romalıların kayıpları aşağı yukarı 1.000 kişiye varırken, o uğursuz günde Spartacus'un yanında 60.000 adamı katledilmiştir (Livius, *Periochae*, 97; Appianos, *Bellum civilia*, 1.120). Ancak zaferlerin de bir bedeli vardır; tahribat, özellikle güneyde üç yıl devam etmiş ve isyanı bastırmaya yardımcı olmak üzere orduya fazladan 50.000 asker alınmıştır. Tüm bu katliamlara kurban gidenlerin toplamı ise, tahmin edebildiğimiz kadarıyla, yarımada'daki köle nüfusundan 150.000 kişi ve binlerce Romalıdır (Brunt 1988:107). Savaş sayısız insanın hayatını altüst etmiştir: ki sağ kalan isyancılar gibi köylüler de büyük ihtimalle çareyi, sanayileşme öncesi toplumlarda tek çıkar yol olan eşkıyalıkta bulmuşlardır; ancak özgür yoksul kesimin orduya katılmak gibi bir seçeneği de daima olmuştur.

SPARTACUS'ÜN CRASSUS'A HÜCUMU (Sayfa: 76-77)

Sonunda o gün geldi ve M.Ö. 71 senesinin ilkbaharında çevresi Romalılar tarafından kuşatılmış olan Spartacus, savaşırken öldü. Crassus ise, pek uzağında olmayan yeşil bir tepenin üstünde durdu ve seyretti.

O kader gününde Spartacus, aristokratik liderlik geleneğine uyup düşmanıya at üstünde karşılaşmak yerine, adamlarının getirdiği atına binmeyi reddetti. Dramatik bir üslupla, galip gelmesi halinde binecek çok atı olacağını, yenilgiye uğrarsa ata hiç ihtiyacı olmayacağını söyleyerek o muhteşem hayvana kılıcını sapladı. Sonra da elindeki kanlı kılıçla savaşın ortasına korkusuzca daldı ve Crassus'a neredeyse erişmek üzereyken öldürüldüğü ana kadar yoluna çıkan herkesi devirdi. Crassus'u kurtarmaya koşan iki *centurio*'yu da öldürdü üstelik. Son nefesini bir ordu komutanı

olarak vermedi, arenadaki bir gladyatör gibi öldü. Silarus nehri kıyısındaki savaş böylece sona ererken Spartacus isyanı da Roma tarihinin tozlu sayfalarına gömüldü.

Bu resim, bazı unsurlarıyla bir arena sahnesini hatırlatıyor. Spartacus (1) *centurio*'lardan birini (2) henüz biçmiş ve ikincisiyle (3) karşılaşmak üzere. Arka planda Crassus (4), Roma'nın arena oyunlarındaki bir seyirci gibi adeta. Bu arada, kölelerle efendiler arasındaki son savaşta yaşanan çarpışmalar, bir sis bulutu gibi kuşatıyor çevrelerini. Spartacus'ün zırh ve silahlarına gelince, her Romalı lejyonerin sahip olduğu türden bir *gladius* (5) ve *scutum* (6) taşımakta ve sırtında da, yine lejyonerlerin giydiği metal örgü üstlük olan *lorica hamata* (7) var. Başı açık ve aldığı bir darbeyle yaralanmış.

SAVAŞIN SONUÇLARI

Şair Statius'un *regina viarum* diye söz ettiği (Statius, *Silvae*, 4.3) *Via Appia*'nın (Appia Yolu) yapımına, Appius Claudius Caecus'un *cen-sor*'luğu döneminde (M.Ö. 312), Romalı askerlerin Roma ile yeni fethedilen Capua arasındaki yolculuklarını kolaylaştırmak için başlandı. Bovillae'deki Albanus tepelerine uzanan önceki güzergâhı kabaca izleyen ve Servius surları üzerinde Circus Maximus yakınlarındaki bir kapı ile Mars Tapınağı'na erişimi olan yeni yolun, başlangıçta (M.Ö. 296) ilk *mille passus* yahut Roma mili uzunluğundaki bölümüne ve daha sonra da (M.Ö. 293) Bovillae'ye kadar olan bölümün tamamına, Porta Capena'dan gelen bazalt döşendi; bilahare bu yol, sıtma hastalığının kuşatması altındaki *paludes Pomptinae*'den (Pomptinae bataklığı), Fundi ve Formiae arasındaki dağlardan ve *ager Campanus*'tan (Campanus Çiftliği) geçen bir güzergâh doğrultusunda uzatıldı ve böylece Capua'ya kadar olan toplam uzunluğu 132 Roma miline ulaştı. İlave edilen 32 millik bir bölümle Beneventum'a kadar devam eden yol, ünlü Caudium boğazı ile Forche Caudine Muharebesi'nin (M.Ö. 321) yapıldığı alanda ilerledikten sonra Venusia üzerinden Tarentum'a erişim için 202 Roma mili daha uzatıldı ve son noktası da Brundisium oldu.

Roma'nın fethedilen bölgeleri içselleştirmesinin önemli bir boyutu da yeni kolonileri Roma'ya bağlayan yolların inşa edilmesi idi. İtalya'daki kendi topraklarında inşa edilmiş olan ana arterler ise, *Via Appia*'nın da mükemmelen temsil ettiği üzere, Roma'nın zaman ve uzam bağlamındaki fetihleri doğrultusunda ilerleme eğilimindeydi. Ancak "Yolların Kraliçesi" olan Roma'nın ilk büyük karayolu *Via Appia*, lanetlilerin yolu olmak üzereydi.

ÇARMIHA GERİLME

Spartacus'un ölümü üzerine, köleler ordusundan geriye kalanlar çabucak yakalandı ve bunlar ibret alınacak korkunç örneklerle dönüştürüldüler. "Halka emsal teşkil etmesi için" şiddet uygulamanın gerekli bulunduğu durumlarda, Roma yasalarının *summa supplica*, yani ölüm cezalarının en acımasız olanları -yırtıcı hayvanların önüne atma, diri diri yakma ve çarmıha germe- öngörülüyordu (*Digesta* 48.19.16.10). Tarihte Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar varan çarmıha germe uygulaması, atbaşı giden ve birbiriyle ilişkili olan köle isyanı ve eşkıyalık tehditleriyle bağlantılandırılmış bir ağırlaştırılmış ölüm cezasıydı. Öncesinde Yakındoğu'da uygulanmış ve muhtemelen ilk kez İran'da geliştirilmiş olan çarmıha germe, Roma'da başlangıçta bir cezalandırma yöntemi olarak uygulanırken (halkın içinde çarmıhı taşıma, çarmıha bağlanma ve kırbaçlanma), sonradan bir infaz formuna (çarmıha çivilenme ve çarmıhın dikleştirilmesiyle asılı kalma) dönüşmüş gibi görünmektedir.

Çarmıha gerilen kurbanlar can çekişerek, yavaş yavaş ve muhafızların gözetimi altında öldüler. Genelde cesetler, caydırıcı mesajı daha da uzatmak için, alıcı kuşlara ve vahşi hayvanlara yem olsun yahut çürüsün diye öylece yerinde bırakılıyordu. Çarmıha germe uygulamasının her aşaması, kelimenin tam anlamıyla *excruciat*, yani eziyet vericiydi ve Latince "işkence çektiren" anlamına gelen bu sözcük de esasen *crux*, yani "çarmıh" sözcüğünden türetilmişti. Çivilenerek asılmış halde muazzam acı çeken kurban en sonunda kırılmış kolları ve kapkara kesilen diliyle ölürdü. Çarmıha germe işlemleri, herkese ibret olsun diye halkın kullandığı çok işlek

Roma'yı Campanla, Lucania ve Apulia'ya bağlayan *Via Appia* (Appia Yolu), resmi karayollarının ilki ve en ihtişamlısıydı. Terracina'ya kadar olan 62 Roma mili uzunluğundaki bölümü, yükseltilerin dik olduğu Albanus tepelerini aştığı bölge de dahil olmak üzere, neredeyse dosdoğru bir hatta ilerliyordu. Burada yolun Cecilia Metella'nın mezarının hemen arkasında kalan, düzgün taş döşeli bir bölümünü görüyoruz (Parco Regionale dell'Appia Antica; Fields-Carré Koleksiyonu).

yollar üzerinde gerçekleştirilir ve yakın çevrede defnedilen iyi yurttaşların kabirleriyle tam bir tezat oluştururdu.

Çarmıha germe Crassus'un tercih ettiği cezaydı. İsyanın başladığı yer olan ve kendisinin de 132 millik yol kat ederek geldiği Capua'dan Roma kapılarına kadar, gelen geçen herkese dehşet salan bir uyarı olsun diye *Via Appia*'nın iki yanına birer sıra ağaç çarmıh dikilmesini emretti. 6.000 isyancı köle düzenli aralıklarla, peş peşe çarmıha gerilecekti.

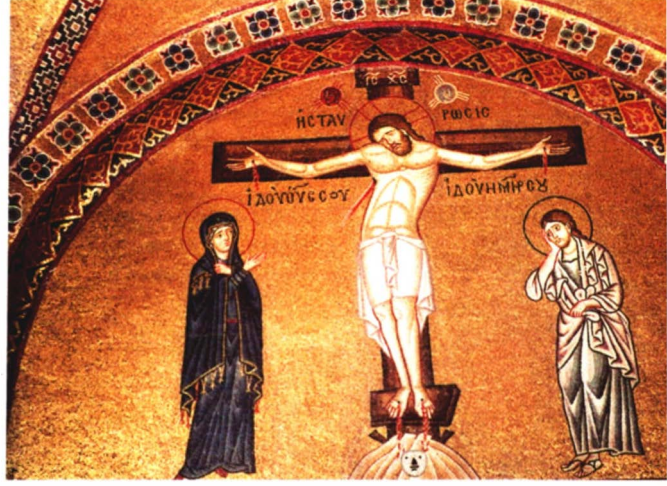
İşkence süreci, hiç kuşkusuz isyancıların her biri için eşit olacaktı. Her bir isyancının taze çamlardan alalecele yontulan çarmıhı zemine yatırıldı. İsyancı, çarmıhın kısa bir süre sonra zemine çakılacak olan dikey kalasına raptedilmiş haldeki pürüzlü yatay kalasa (*patibulum*) omuzları denk gelecek şekilde sertçe itiliyordu. Romalı bir asker, yaklaşık 12-18 cm uzunluğundaki ağır ve köşeli demir çiviye yumuşak ağaca eti delip geçecek şekilde vura vura çakmadan önce,

isyancının bileğinin ön yüzündeki çökük noktanın yerini yokluyordu. Ardından asker derhal diğer tarafa geçip işlemi tekrarlıyor ve bunu yaparken kolları çok fazla çekmeyip bir miktar esneklik ve hareket imkânı bırakmaya dikkat ediyordu. Sonra çarmıh hafifçe kaldırılıyordu. İsyancının sol ayağı sağ ayağının altında kalacak şekilde arkaya itiliyordu ve her iki bacak açık ve ayak parmakları aşağı bakar şekilde üst üste duran iki ayak, taraklarının yüksek noktalarından geçen bir çivi ile dikey kalasa çakılırken dizlerde esneme payı bırakılıyordu. Sonra da çarmıh tam dik konuma getirilerek zemine sabitleniyordu.

İsyancı ağır ağır öne doğru eğilirken, ağırlığının büyük bölümü bileklerde çakılı olan çivilere yükleniyor ve bu da parmaklarla kola doğru yayılan bir çarmıh azabına yol açıyordu. Bu işkenceden kurtulabilmek için kendini yukarı çektiği, isyancının tüm ağırlığı ayaklarına çakılı olan çiviye biniyordu. Etini ve kemiklerini parçalayan çivinin yakıcı azabını tekrar hissediyordu. Kollar yoruldukça adalede giderek yayılan kasılmalar kas düğümlenmelerine yol açıyordu. Bu kasılmalar, bedeni yukarı çekip soluklanma kabiliyetini ortadan kaldırıyordu. Akciğerlere hava girebiliyordu ama bu hava solunamıyordu. İsyancı bir an soluk alabilmek amacıyla kendini yukarı çekebilmek için savaş veriyordu. Kan dolaşımındaki karbondioksit miktarı arttıkça kasılmalar kısmen hafifliyordu. Sonrasında, düzensiz kasılma hareketleriyle, isyancı soluk almak ve oksijeni içine çekmek üzere kendini yukarı çekebiliyordu. Yaşayacakları, saatlerce devam eden ıstırap, kasılma döngüleri ve sürekli yinelenen boğulma hissiydi. Ardından başka bir işkence başlayacaktı: kalp zarında ağır ağır biriken sıvının kalbe baskı yapmaya başlamasıyla göğüste hissedilen ezici ağrı. Vücut sıvılarının kaybı kritik bir seviyeye ulaştığında kalp gevşek bir halde kan pompalamak için mücadele edecek, akciğerler işlevini yerine getirebilmek için müthiş bir çaba sarf edecek ve en sonunda da, isyancı ölümün ferahlatıcı serinliğini hissedecekti.

Crassus ve askerleri için Capua'dan yuvaya dönüş, daha önce benzeri görülmemiş büyük bir gösteriydi. Geri dönüşleri için, zafer alayı şeklinde uzun bir geçit töreni planlanmıştı. Suç varsa ceza verilir

Oslos Loukás Manastırı kilisesinin narteksinde yer alan 11. yüzyıl başlarına ait altın zeminli mozaikte, "İsa Mesih ve Zâtının Çarmıha Geriliş" betimlenmiş. İşkenceyi uzatmak için ayak desteği eklenmiş. Çiviler geleneksel uygulamadaki gibi bileğe değil ele çakılmış ve üst üste olması gereken ayaklar da ayrı ayrı çivilenmiş (Fields-Carré Koleksiyonu).

demek kolaydı ama, özel mülkiyet ve imtiyazların bilinçli gaddarlığı her zaman için yoksulların ve ezilenlerin öfkeli intikamlarından daha şeytanidir: Crassus'un esirleri feci şekilde can verdi.

Crassus tarafından çarmıha gerilen 6.000 isyancıya ek olarak, Spartacus'un takipçisi olup kuzeye kaçmaya çalışan 5.000 kişinin karşısına da Pompeius çıktı; o da derhal, geride tek bir kişi bırakmadan hepsini imha etti. Bunun üzerine, kendi karizma ve otoritesinden hiçbir zaman kuşkusuz olmayan Pompeius, Senato'ya "Crassus'un gladyatörleri karşılıklı hücumlara dayalı bir muharebede yenmiş olmasına karşılık, savaşı kökten sona erdirenin kendisi olduğunu" beyan eder nitelikte kısa bir rapor gönderdi (Plutarkhos, *Pompeius*, 21.5). Pompeius'un sevilen bir kahramana dönüşmesinde kendi reklamını yapması da etkili oldu. Crassus'un ne kadar incindiğini ise sadece tasavvur edebiliriz.

DÜZENİN YENİDEN TESİSİ

Crassus ve Pompeius'un orduları karşılıklı nefret duyguları içinde Roma'ya yaklaşırken iki komutan da konsül olma beklentisi içindeydi ve bunun için de birbirlerinin desteğine ihtiyaçları vardı. Crassus, mevcut mal varlığı ile inanılmaz derecede zengindi ve çok sayıda senatörün kendisine borcu vardı; Pompeius'a gelince, o da halkın gözdesiydi. Dolayısıyla

farklılıkları kenara koyup geçici bir süre için kol kola girdiler ve bir sonraki sene de beklendiği üzere konsüllüğe seçildiler. O zaman da tabii, savaş yorgunu subaylarının kıdemli olanlarını terhis ettiler ama, sözde gelecekteki zaferlerini de düşündüklerinden ordularını beslemeye ve tehditkâr unsurlar olarak başkentin kapıları önünde tutmaya devam ettiler.

Pompeius'un İberia'da Sertorius'u yenerek bir zafer kazandığını da gözden kaçırmamamız gerekir. Bu zafer (M.Ö. 72), o dönemde Sertorius'un Roma yurttaşı olması ve Pompeius'un da halihazırda kamu hizmetine ve Senato'ya girmemiş olması nedeniyle biraz sıra dışıydı; ki Pompeius'un hem memuriyete kavuşması hem de Senato'ya girmesi, kazanacağı ikinci muhteşem zafer için *Via Sacra* [Kutsal Yol] üzerinden yola çıktığı tarih olan 29 Aralık M.Ö. 71'de gerçekleşti. Öte yandan baştan beri Senato üyesi olan Crassus, sadece *ovatio*, yani biraz "alkış" alacağı bir girişimde bulunarak, dört dörtlük ve muhteşem bir zafer sayılamayacak olan Spartacus ve köleler ordusunun hakkından gelme işine soyunmuştu. Ancak düzenlenen ikinci sınıf zafer alayında için için derin bir hayal kırıklığı yaşamakta olan Crassus, geleneksel mersin ağacı yapraklarından değil, kendisi için özel bir saygınlık işareti kabul edilebilecek defne dallarından bir taç giymişti (Cicero, *In Pisonem*, 58; Plinius, *Naturalis Historia*, 15.125; Plutarkhos, *Crassus*, 11.8; Aulus Gellius, *Noces Atticae*, 5.6.23).

M.Ö. 70'lere tarihlenen mermer büst, geleceği parlak genç Pompeius'u tasvir ediyor. Crassus'un baş rakibi olan gururlu, görkemli ve iddialı Gnaeus Pompeius Magnus, Roma halkı tarafından sevilirdi. Taşra kökenli bir genç olarak Sicilya ve Afrika'daki Sulla rejimine karşı parlak zaferler elde etmiş, yakın geçmişte de İberia'daki başarılarından ötürü ikinci zafer nişanını kazanmıştı (Louvre Müzesi, Ma 999, Paris; Fields-Carré Koleksiyonu).

Pompeius ve Crassus'un dayanışma içinde oldukları sene, beklediği üzere kibirler çatıştı. Burnu havada olup her şeyi hor gören Pompeius, Crassus'a astı gibi muamele etmeye kalkışırken, *Büyücünün Çırağı*¹⁹ gibi ondan hayranlık ve hürmet beklentisi içindeydi. Buna karşılık burnu havada ve daha yüksek mevkide olan Crassus sosyal mevkii kendinden aşağı olan ve neredeyse aşağılık bir sonradan görme kabul ettiği Pompeius'a tepeden bakıyordu (Sallustius, *Historiae* 4.48; Plutarkhos, *Crassus*, 12; *Pompeius* 22).

Cevaplanması gereken son bir soru daha var: aslında en gerçekçi ve en anlamlı soru da bu: Spartacus isyanının, çok ufacık da olsa bir başarı şansı var mıydı? En azından başlangıçta, Spartacus'e katılan köleler zafer kazanmaya yetecek sayıda değildi. İtalya'da eziyet çeken köle yığınlarının ayaklanıp kendisine katılmayacağını ya da katılamayacağını ve kendinden önce yaşamış olan Hannibal'e çok benzer şekilde kaç kez bir Roma ordusunu mağlub ederse etsin, bir yenisinin azimle onun yerini alacağını, Spartacus şu veya bu aşamada kavramış olmalıdır. Nitekim beyaz perdede canlandırılan Spartacus de, karısı Varina'ya aynen şöyle söylüyordu: "Onları kaç kez yenersek yenelim, görünen o ki her seferinde üstümüze gönderecekleri başka bir orduları daha var. Ve başka bir tane daha."

Keza, birliği sağlamak adına alınacak çok sıkı önlemler, gelecekteki zafer şansını canlı tutmanın tek yolu olabilirdi. Köleler ordusundan gruplar halinde kopuşlar kaçınılmaz şekilde felaketle sonuçlanacaktı ve sonuçta öyle de oldu. Herhangi bir orduda itaat yoksa disiplin yoktur ve disiplin yoksa ordu da yoktur. Tarihçilerin ayrıcalığı, olay sona erdikten sonra bilgelik sergilemektir kuşkusuz ve genelde tarihçi ne kadar ahmaksa, o kadar bilgelik taslar.

Spartacus'un son yenilgisinin ardından savaşın yankıları devam etti. M.Ö. 63 yılındaki Catilina krizi sırasında Senato, başkenti potansiyel tehlikelerden arındırmak amacıyla, Roma'daki varlıkları bu yönde bir tehdit oluşturan gladyatör topluluklarının Capua'ya ve diğer Campania kasabalarına nakledilmesi yönünde bir kararname çıkardı. M.Ö. 49'da iç savaş başladığında, Caesar'ın Capua'da yerleşik 5.000 gladyatörü vardı ve Pompeius'un konsülü Lucius Cornelius Lentulus bunlardan asker olarak yararlanmaya niyet etmişti; ancak bu gladyatörler, Cicero'nun ifadesiyle "Pompeius tarafından pek akıllıca usulle ve her haneye ikişer [gladyatör] düşecek şekilde nüfus içinde dağıtılmıştı" (*Epistulae ad Atticum*, 7.14.2).

Spartacus isyanından sağ çıkan bazı adamlar, Crassus'un *ovatio* kutlamasından sonra neredeyse on yıl kadar bir süre daha serbest kalmayı başardı; bu isyancılar Thurii yakınlarında, belki de daha önce Spartacus'le paylaşmış oldukları dağ kovuklarında gizlendiler. M.Ö. 60'ların sonlarına gelindiğinde, Güney İtalya'daki gerilla benzeri küçük köylü grupları, sığır çobanları ve köleler, hâlâ Roma kuvvetlerince bertaraf edilmekteydi. Bu tarz askeri harekâtların en dikkat çekici örneklerinden biri de, Roma'nın ilk imparatoru olan Augustus'un babası *propraetor* Caius Octavius komutasında gerçekleştirilen operasyondur (Suetonius, *Divus Augustus*, 3.2, 7.1).

¹⁹ *Der Zauberlehrling* (Goethe).

SPARTACUS'ÜN MİRASI

Kahramanlık öyküleri bize hayranlık duyacağı-mız simgeler sunmak için kurgulanmamıştır. onlar, kendi içimizdeki kahramanlık damarına dokunmak için tasarlanırlar. Öykü bizi eylemsiz derin düşünceye değil, öykünmeye yahut katılıma sevk etmelidir ve Spartacus'un özgürlüğünü kazanma yolundaki kararlılığının, isyanının başladığı andaki kadar berrak ve capcanlı bir şekilde günümüze kadar ulaştığına hiç şüphe yoktur. Stanley Kubrick'in epik filmi *Spartacus*'te (1960), Crassus son savaştan hemen önce bir araya topladığı subaylarına harekâtın "Spartacus efsanesini öldürmek" için yapıldığını söylüyordu. Oysa bu konuda zaferi kazanması imkânsızdı. Gladyatör Spartacus'un yazgısı, ölümü fethederek efsane olmak ve dört elle sarılınan paramparça olmuş umutların simgesi haline gelmekti.

Tarihe mal olmuş bireylerin tarihte yer almalarının nedeni, genellikle bir başka şahsın, onların eylemlerini gelecek nesillere aktarmak istemesidir. Ölümsüz olabilmenin tek gerçek ve anlamlı yolu yâdedilmektir. Vergilius'un Aineias'ı ölümsüz kılması gibi, Akhilleus'u ölümsüzleştiren de Homeros'tur; Sokrates'in anılarını alçakgönüllü Ksenophon'un yanı sıra Platon da korumuştur. Caesar ise şöhret konusunu, doğal olarak kendi başına halletmiştir. Peki ya Spartacus?..

Spartacus'e karşı yürütülen savaş, sadece gladyatörler ve kölelerle ilgili bir konu olduğu için, başlangıçta yaygın olarak alaya alınmış ve küçümsenmişti. Örneğin Florus, isyanı heybetli bir özgürlük mücadelesi düzeyinde algılamayıp, kölelerin eyleme dök-tüğü ve gladyatörlerin de liderlik ettiği yüz kızartıcı bir girişim olarak görmüş ve "bu birinciler [köleler] en âciz ve ikinci gruptakiler de [gladyatörler] en fena sınıftan olanlardır" demişti (Florus, *Epitome*, 3.20.2). Spartacus'un çağdaşı olan Cicero ise, bir keresinde bir gladyatör kumpanyası için alaycı bir yaklaşımla "müessir, asilane ve muhteşem" diye

yazmıştı (Cicero, *Pro Sestio*, 134) ve isyancılar konusunda da aynı derecede ıgneleyiciydi. Zamanın diğer toprak sahibi seçkinleri gibi Cicero da, Spartacus'ü ve onun peşinden gidenleri "hakir görülecek süflü insanlar olarak yaratılmış ve başlarına gelenleri hak etmiş uğursuz ihtilalciler" olarak görüyordu (örn. *Philippica* 3.21, 4.15, 13.22).

Cicero gibi birçokları, gayrimenkul gelirleri nedeniyle, Spartacus'un yarattığı müthiş tehdidi hor görme eğilimindeydi ve Spartacus'un unutulmasının yahut da bir yönüyle kâbusu andırmasına rağmen küçük bir dipnot olarak Roma tarihinin sayfalarına havale edilmesinin en iyisi olacağı kanaatindedir. Romalıların bir sonraki nesli, Spartacus'un Roma'nın geçmişindeki ezeli düşmanlardan biri olarak, yasadışı bir katil ve profesyonel bir kasap olarak Hannibal'in yanındaki yerini aldığı ve bir zamanlar Roma'nın idari düzenindeki yerleşik dengeleri tehdit etmiş olup sonradan bir öcüye ve sadece çocukları korkutmak için başvurulmuş bir isme dönüştüğü düşüncesiyle huzur bulacaklardı. Sonuçta, şair Horatius'un ıslıtlı ifadesiyle Spartacus tarihe şu mısralarla kaydediliyordu:

Ne Capua'nın rekabet kuvveti, ne Spartacus'un hiddeti..
(Horatius, *Epodes*, 16.5)

...

Ve şarab, ki Mars harbini dahi görmüştür tarihten,
Meğer ki tek bir testi kalmış olsa başbozuk Spartacus'ten.
(Horatius, *Carmina*, 3.14.18-20)

Dolayısıyla, Spartacus isyanına ilişkin kaynaklar köle sahibi olup kölelerden nefret eden kişiler tarafından kaleme alınmakla kalmıyor, olaylar Livius, Plutarkhos, Appianos ve Florus'ta birkaç paragrafı aşmayacak bir kısalıkta ele alınıyor ve bu konuda yazılanların hepsinin toplamı 4.000 sözcüğü bile bulmuyordu. Anlaşıldığı kadarıyla tüm olup bitenler öylesine onur kırıcıydı ki, hakkında ne kadar az şey

Spartacus'un, Marx'ın dikkatini çekmesi, döneminde yaşanan iki önemli olayın etkisiyle oldu. Bunlardan biri bir iç savaş, Avrupa'da anıldığı adla Amerikan Kızı'ydı; ikincisi de romantik asi Gluseppe Garibaldi'nin (1807-82) Sicilya ve Güney İtalya'yı yabancı tahakkümünden kurtarma mücadelesine girişmesiydi. Garibaldi'nin bu heykeli, Enna'da, II. Friedrich Kulesi'ni çevreleyen parkta yer alıyor (Torre di Federico II, Enna; Fields-Carré Koleksiyonu).

söylenirse o kadar iyi olacaktı. Sallustius'un ise, bunun tek istisnası olduğu görülüyordu.

Sonuçta Spartacus, hatırlanmaya değer bir portre olmak şöyle dursun, Romalılar nezdinde kıymet verilecek bir düşman olmak için bile fazlasıyla tehditkâr bir şahsiyetti. Üstelik bir köle, gladyatör ve asi idi ve destansı bir kahraman kimliğiyle kulaktan kulağa dolanmaya hakkı yoktu. Sonraki nesiller ve kültürler, bu saygısız ve dışlayıcı yaklaşımı kendileriyle paylaşmayacaktı oysa.

Bastille'in Paris'te yaşayan halk kitlelerince zaptedilmesinden yirmi sene önce 1769'da, Voltaire, adaletsiz baskı karşısındaki silahlı direnişin gerekçeleri bağlamında doğrudan Spartacus'e atıfta bulunan ilk göndermelerden birini yapmıştır. Voltaire, sonradan Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde de yankı bulmuş olan "Haklı bir savaş; esasen tarihteki tek haklı savaş" sözleriyle, Spartacus liderliğindeki başkaldırıya atıfta bulunuyordu (*Correspondance générale* 461-63, Mektup 283, 5.4.1769). *Filozoflar*'ın önderi olan Voltaire'in kimi zaman mektuplarının altına imza olarak da koyduğu savaş sloganı "*Ecrasez l'infâme!*" yani "*Alçağı ezin!*" idi. Ona göre, hoşgörüsüz ve zalim, bağınaz, haksız ayrıcalıkları olan, huralelere inanan ve beyhude savaş budalalığının peşinde koşan kişiler alçaktı. Akıl çağı olarak anılan dönemde, kendileri köle olmayan ve sadece kölelerin uğradığı baskı ve kötü davranışa maruz kalmamış

insanlar, bir başka deyişle dönemin iyi niyetli entelektüelleri, yükselmekte olan ulus devletlerin özgür doğmuş yurttaşlarının özgürlüğü konusunda kendi görüşlerini analiz etmek, tartışmak ve desteklemek üzere silahlı asi köle Spartacus'un imajından yararlandılar.

Bu sosyopolitik fenomenin en çarpıcı örneği, Karayipler'deki Hispaniola adasının batısındaki Fransız kolonisi Saint Domingue'de sergilendi ve burada Toussaint L'Ouverture liderliğinde ayaklanan köleler ile azat edilmiş eski köleler, Avrupa egemenliğinden tamamen bağımsız yeni bir devlet kurarak devrim niteliğindeki özgürlüklerine kavuşmayı başardılar. Kendini yetiştirmiş ve 1791'deki ayaklanmanın hemen öncesinde azat edilmiş son derece sıra dışı bir şahsiyet olan Toussaint, köleleri özgürlüğüne kavuşturmak üzere siyah isyana katıldı ve onların örgüt dehası oldu. Caesar'ın *Commentarii*'sini okumuştur örneğin ve bu eser kendisine siyaset ve askerlik sanatları ile bunlar arasındaki bağlantılara dair bir fikir vermişti. Önce İspanyolları yenip, sonra Britanyalıları yenmek için onların yanlarında yer alan Toussaint, son olarak Fransızları müzakere masasına oturmaya zorladı ve bunun sonucunda, bugünkü adıyla Haiti, Afrika dışındaki ilk bağımsız siyah devlet oldu. 1807'de, Haiti'nin bağımsızlığa kavuşmasından sadece üç yıl sonra, Britanyalılar (ve Amerikalılar) Atlantik üzerindeki köle ticaretine son verdi. Buna karşın Toussaint'in kendisi, emeklerinin karşılığını alıp bunların sefasını süremedi. Siyahi lider hıyanete uğradı ve adı bir suçlu gibi derdest edilip palas pandıras Fransa'ya götürüldükten sonra Jura dağlarındaki Fort-de-Joux zindanlarında sefalet içinde can verdi.

Spartacus'ü Roma tarihindeki bir yıldız haline getiren Karl Marx'tır (1818-83) ve kendisini aklında çok net bir toplumsal plan bulunan bilinçli bir devrimci lider mertebesine yükselten de Ekim Devrimi olmuştur. O andan itibaren tarih Spartacus'e sahip çıkmış ve sonrasında da kendisinden asla vazgeçmemiştir. Marx'a göre, *devrim tarihin lokomotifidir*. En yalın anlamıyla bile, "devrimci savaş", siyasi iktidarın silahlı mücadele ile ele geçirilmesini öngörür. Başarısız olunması halinde, hareketin, zafer jargonu ile söylersek, "isyan" yahut "ayaklanma"ya dönüş-

mesi âdettendir. Yasal hakların kaynağı "devrim"dir; ancak "ayaklanma", koşullarından memnun olmayan bir grup insanın, güç sahibi olanların elinden siyasi arpalıklarını yahut ekonomik avantajlarını almak amacıyla başlattıkları kaotik bir harekettir. Bunun sonucu genelde ayrıcalıklarla arpalıkların el değıştirmesinden başka bir şey değildir. Buna karşın her yönüyle gelişmiş bir kavram olarak devrim, görece yeni bir fenomendir ve bu da büyük ölçüde, modernitenin iki yönü olan sanayileşme ve emperyalizmle yakından ilintili olduğu içindir. Her kültte akli olmayan gerçek dışı bir unsur vardır. Spartacus özelinde bu unsur, başkaldırısının hedefinde toplumsal devrim olan bilinçli bir girişimle özdeşleştirilmesidir. Devrimci kahramanlar panteonuna katılmadan önce (ya da bu özelliğiyle tüketim toplumlarının pazarına girmeden evvel), Spartacus bir köle, bir gladyatör, bir asi ve ilham kaynağı bir liderdi.

Roma'nın M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllardaki köle savaşları, belki de o dönemde Roma ekonomisinde -ve elbette toplumunda- yaşanan büyük değişimleri yansıtmaktadır. Muhakkak ki bu üç savaş, köle memnuniyetsizliğindeki kitlesel patlamayı yansıtır; ancak bunlar hiçbir anlamda, baskı altındaki kölelerle özgür proletaryanın sivil toplumda kendi siyasi alanlarına sahip olmak için savaştığı birer devrimci kitle hareketi değildir. Marx'ın açıklama ve öngörülleri, tüm toplumsal çelişkilerin kalıcı sınıf çatışmalarından kaynaklandığı yönündedir; ancak köle ile efendisinin antikçağdaki ilişkisi bağlamında sınıf çatışması kavramını geliştiren gerçekte Lenin olmuştur - Lenin'in sonradan Stalin tarafından da yinelenmiş olan bakış açısı, Marx'ın teorisiyle her zaman örtüşmez. Bu savaşların en önemli unsuru, hiç kimsenin "kahrolsun kölelik" yazılı bir pankart altında yürümemiş olmasıdır; tam aksine bunlar "efendi" olan bireylere yönelik isyanlar yahut da artık köleleştirilmek istemeyen bireylerin isyanıdır. İşin doğrusu, önceden köle olmayanlar ve proletarya kendi haklarına sahip çıkmak için ayaklanmış da değildir.

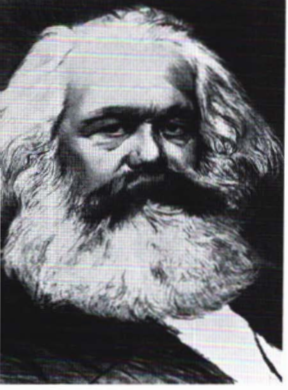
Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasi fikirleri nedeniyle cezaevinde yatmış olan sol görüşlü romancı Howard Fast, Spartacus'ü insanoğlunun her

Halkına özgürlük ve bağımsızlık yolunda önderlik ederken şehit olan Halklı milliyetçi François Dominique Toussaint Louverture (yakl. 1744-1803), "Kara Spartacus" olarak anılırdı. Fransız ihtilali'nden esinlenen Toussaint'ın siyasi tavrı *liberté-égalité-fraternité* (özgürlük-eşitlik-kardeşlik) kavramları üzerinde temelleniyordu. Anglo-Sakson dünyada pek az tanınmakla beraber, kahramanca yaşamı ve trajik ölümü Wordsworth'ün en güzel sonelerinden birinin temasını oluşturur (Ancient Art & Architecture).

çağda insanlıktan uzaklaşmaya direnme kabiliyeti olduğunun bir teyidi olarak görür. Fast'ın büyük ölçüde özgürlük konusunda çok kesin tanımları olan Rosa Luxemburg'un yazılarından etkilenecek kaleme aldığı ve 1951'de yayımlanan romanı *Spartacus*'ün altta yatan teması gayet düzdür ve şunu ifade eder: Kudreti ne nisbette olursa olsun, hiçbir zorba yönetim, insanoğlunun özgürlük tutkusunun gücü karşısında mutlak bir galibiyet elde edemez.

Spartacus hakkında bilinen pek az şeyi temel almak suretiyle ve hatta kendi kendine Latince öğrenerek kadar ileri giden (ne yazık ki günümüze kalabilen kaynakların çoğu Yunanca) Howard Fast, isyancı bir gladyatörden, çok eski çağlarda henüz insan sömürüsü başlamadan önceki dönemde yaşadığı varsayılan ilkel kabile komünizminin efsanevi altın çağını yeniden tesis etmek maksadıyla Roma'yı alt etmek üzere gerçekleştirilen destansı bir devrim mücadelesinde yer almış mesih benzeri bir şahsiyet olan bir kahraman biçimlendirmiştir. Modern çağ okuru ilerici ve bilimsel bir tarih anlayışına sahiptir, bir başka deyişle bizler her şeyin ötesinde, gerçekte ne olup bittiğiyle ilgileniriz. İnsanların, hiçbir tek-

SOLDA: 1865'in 1 Nisan tarihinde, Marx'ın büyük kızı Jenny babasına bir anket uygulayıp ona sevdiği ve sevmediği şeyleri sordu; en sevdiği yemek "balık", en sevdiği renk "kırmızı" idi örneğin. Sıra kahramanlarının kim olduğu sorusuna gelince, Marx "Spartacus ve Kepler" diye yanıt verdi. Filozofun gladyatöre duyduğu hayranlık modern çağa özgü bir duygusallıktı tabii; ona göre özgürlük ticarî emek sisteminden kurtulmak anlamına geliyordu (Ancient Art & Architecture).

SAGDA: Hayatı boyunca bir Marx hayranı ve başarılı bir antikçağ tarihi uzmanı olan James Leslie Mitchell'in (Lewis Grassie Gibbon), toplumun doğası, bireyin özgürlüğü ve medeniyetin kaçınılmaz çöküşü konularındaki ateşli fikirlerinin ilham kaynağı Spartacus'tü. Mitchell *Spartacus* adlı eserini 34 yaşındaki ani ölümünden iki yıl önce, 1933'te yayımladı (The Grassie Gibbon Centre).

nolojinin var olmadığı, sanat ve kültürün olmadığı ve savaşların yaşanmadığı mütevazı topluluklar halinde yaşadığı bir dönemi tasvir eden çok eski ve neredeyse evrensel bir kayıp cennet olan altın çağ hikâyesi tarihsellik kaygısı taşımaz. Buna karşın Fast'in nezdinde, bunu bilinen tarihi gerçeklere doğrudan eklemlemek, Spartacus efsanesinde içkin olan zamandan bağımsız ahlaki gerçeklikten çok daha düşük bir öneme sahiptir. Sonuçta bir efsane gerçeklere ilişkin bilgi vermez ve temelde sadece bireysel davranışlar bağlamında bir rehberdir -emellerimizi, korkularımızı, özlemlerimizi açığa çıkarır ve bize insan olmanın ne anlama geldiğini hatırlatacak bir öykü sunar. Efsaneler henüz miadını doldurmuştur. Ancak Batı modernitesi aklın çocuğu olduğu için, mitlere başvurmuyoruz ve bu nedenle mitler hakkında hiçbir fikrimiz yok.

Spartacus'un, yaşamın kendisi ne denli çirkin olursa olsun "yaşam aşkının cisimleşmiş hali" olarak kurgulandığı Fast'in iyimser romanı ile kıyaslandığında, Arthur Koestler'in romanı daha ziyade melankolik bir yaklaşım sergilemektedir. 1905'te Budapeşte'de doğan Koestler Komünist Parti'nin aktif bir üyesiydi ve İspanya İç Savaşı'na müdahil olarak İspanya'da bulunduğu dönemde Franco'nun isyancı askerleri tarafından yakalanıp hapse atılmış ve idamla yargılanmıştı. Ancak daha geç bir dönemde, göstermelik yargılamalar yüzünden rüyadan uyanarak kedere gömüldü ve *Spartacusbund*'un devamı olan Almanya Komünist Partisi'nden (KPD, *Kommunistische Partei Deutschlands*) ayrıldı.

Koestler'in, yoldaşlarının şuursuzca tasfiye edildiği dönemde yazdığı romanı *Die Gladiatoren* (Glad-

yatörler), devrimlerin nasıl yozlaştığını anlatır. İnsanoglunun birlik olma kabiliyetinden yoksun oluşu takdiri ilahidir ve kaçınılmazdır ve bu yüzden de kipta. koşulların zorlamasıyla davasına ihanet eden bir Spartacus portresi çizilmiştir. Kitabın kahramanlarından Zozimos adlı dilbilimci iğneleyici bir konuşma yapar:

Ve size diyorum ki böylesine güce sahip bir yumruk ile böylesine ulvî gerekcelere sahip bir aklın tek bir insanın sahsında bir araya gelmesi tehlikelidir. Zihin yumruğa, başlangıçta daima ulvî sebeplerle, vurma emri verir; zaman geçtikçe yumruk kendi kendine vurur ve zihin de ulvî sebepleri sonradan temin eder; ve şahıs aradaki farkı ayırt edemez bile. Bu insan tabiatıdır çocuklarım. Pek çok adam insan dostu olarak yola çıkmış ve sonunda bir tirana dönüşmüştür; lakin tarihte tek bir örnek yoktur ki bir adam tiran olarak yola çıkmış ve sonradan insan dostu haline gelmiş olsun. Dolayısıyla bir kere daha söylüyorum: İyi niyetli bir diktatörden daha tehlikeli şey yoktur (*The Gladiators*, 1999, s. 204).

Bir başka deyişle, sonuçta geline nokta hep aynıdır: başında zalim bir diktatör olan otokratik, merkezi bir yönetim. Temel insan haklarını hiç umursamayan diktatör birinden bir talepte bulunduğu, her ne olursa olsun kendisine itaat edilmelidir. Tüm diktatörlükler için geçerli olmak üzere, keyfi yerinde olan, sadece en tepedekilerdir. Ancak Spartacus, takipçilerine karşı böyle bir yol izleyemeyecek kadar merhametlidir, bu yüzden de devrimini mutlak bir felakete sürükler. Bir devrimin başarısızlığında rakiplerinin gücü kadar, devrimcilerin zayıflık ve hataları da belirleyicidir. Müstehzi

bir bilgelikle ve belki biraz da keyif alarak "devrimler kendi evlatlarını yer" temcit pilavını (20. yüzyıl Sovyetler deneyimine işaretlerle) bir kez daha ısıtıp sofraya getirmeyi siyaset âlimlerine bırakıyoruz.

Fast insan ruhunun soyluluğuna inanıyor olabirdi belki, ama James Leslie Mitchell aynı fikirde değildi. Mitchell'a göre, Spartacus isyanının doğal bir çekiciliği vardı ve *Spartacus* adlı kitabını, bir İskoç adı olan "Lewis Grassie Gibbon" mahlasıyla, Büyük Buhran'ın etkisinin doruğa çıktığı 1933'te yazdı. Bir difüzyonist olarak Mitchell, uygarlığın, başlangıçta özgür ve mutlu olup dolu dolu ve zihinsel anlamda üretken hayatlar sürmekte olan insanoğlunun yaşamına, Mısır piramitlerini inşa edenlerden başlayarak, kültür ve yanı sıra mal-mülk, baskılar, savaslar, zorbalık, din ve zihinsel köleliği de getiren bir felaket olduğuna inanıyordu. Romanın aktardığı iddia ise, insanoğlunun kontrolünü tümünden eline aldığı türdeşlerine yönelik insanlık dışı uygulamalarıydı.

Antikçağ yazarları Spartacus'un savaşırken öldüğü konusunda uzlaştıkları için, kendisini çarmıha yükseltmek, diğer bir özgürlük savaşçısı Nasıralı İsa ile yapılacak bir karşılaştırmayı çağrıştırmak dışında bir amaca hizmet ediyor olamaz. Zalimlerce katledilmiş olunca, ölümü bir kutsiyet halesiyle çevrelenmiş ve kendisi de bir seküler Mesih'e, bir çeşit "proto-İsa"ya dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, Gibbon'un romanının aynı cümleyle başlayıp yine aynı cümleyle sona erdiğini kaydetmek ilginç olacaktır: "İsa'nın çarmıha gerilmesinden yüz sene evvel, İtalya'da ilkbahar mevsimiydi..." Zayıf ve sakallı Che Guevara ise, ölümü sayesinde kurban edilen İsa ile esrarengiz bir benzerliğe bürünmüş ve bu da kendisine bir şehit ve peygamber imajı yüklenmesinde yararlı olmuştur. Tıpkı Spartacus gibi Che Guevara da, ölümüyle, yaşarken olduğundan daha güçlü bir sembol haline gelmiştir. Erkekler (ve bu minvalde kadınlar), kendi hayatları ve teşkil ettikleri örnekler başkalarına rehberlik edebiliyorsa şayet, hiç ölmezler.

Sovyetler Birliği'nin entelektüel elitleri, "yeryüzünün devrimci figürü" olarak Spartacus konusunda neredeyse saplantılıydı. Yoldaş Stalin'in yayınladığı direktiflerdeki kurşunî imaların izinden giden Sovyet entelijansiyasının ortak siyasi düşüncesine, 1933 ile 1953 arasında geçen yirmi yıl boyunca, Spartacus isyanının ezen ve ezilen sınıflar arasındaki bir sınıf mücadelesi ve "köle sahipleri sınıfı" ile "siyasi farkındalığı olan köleler" arasındaki bir çatışma olduğu öğretisi hâkim oldu. Ardından Sovyet karşıtı bir bayrak açan Joseph Vogt ile çevresindeki bir grup Alman akademisyen sahne aldı. Spartacus'ü, dönemin sınıf sisteminin tahakkümünü alaşağı eden silahlı bir devrimci mücadelenin önderi olarak kurgulayan Stalinist yaklaşımı elbette hatalı bulan Vogt ve nasyonalist dostları, kölelik uygulamasına daha hoşgörülü yaklaşmak konusunda azimliydiler; kurum ahlaki açıdan kendi içinde yanlıştı ama sonuçta o kadar da kötü müydü sahiden? Bu çeşit kavramsallaştırmalar, çağın Soğuk Savaş retoriğine pek güzel uymaktaydı ve komünistlerin Spartacus isyanını modern kapitalizme karşı verilen savaşta bir yüceltme ve yüreklendirme aracı olarak kullanmasıyla mücadele etmeye de yardımcı oluyordu. Demir Perde'nin beri tarafındaki Vogt, azat etme uygulaması, sütannelik, ataerkil ilişkiler ve benzeri konuları vurgulayarak köleliğin çirkin yönlerini gözardı ediyordu.

Pek hümanist olan bu antikomünist yaklaşıma karşı çıkan Moses Finley oldu ve tipik tavizsiz yaklaşımıyla, son tahlilde kölenin bir menkul mal olduğunu ve kendisine bazı ayrıcalıklar tanınması halinde bile bunların köle sahiplerinin şahsî bağışları olduğunu ve köleye insan olarak kabul edilme hakkı vermediğini ileri sürdü. Birilerinin (elbette büyük çoğunluğun) sefaletine mazeret bulmak için başkalarının saadetini öne sürmenin âlemi yoktu.

TEMEL KAYNAKLAR REHBERİ

Spartacus isyanıyla ilgili her türden yeniden kurgulama çalışmasındaki en önemli yazılı kaynaklar Romalı tarihçi Sallustius, Yunan biyografi yazarı Plutarkhos ve Yunan tarihçi Appianos'un kayıtlarıdır. Plutarkhos'un *Bioi Paralleloi* (Paralel Yaşamlar) başlıklı kitabının "Crassus'un Yaşamı" (8-11) adlı bölümünde aktarılan olayların iskeleti şöyledir:

- ◆ Capua garnizonu alt edildi.
- ◆ *Praetor* Glaber (Plutarkhos kendisini kısaca *Clo-dius* olarak anıyor) ve beraberindeki 3.000 asker yenilgiye uğradı.
- ◆ Varinius hikâyeye girdi: *Legatus*'u Furius (2.000 adamıyla) yürüyüşe geçti ve keza aynı dönemin *praetor*'u olan Cossinius da yola çıktı (Spartacus'un baskınına uğradı); sonra da bizzat Varinius yola çıktı.
- ◆ Spartacus Varinius'un atını aşırıldı. Bu esnada, konsüllerden biri olan Gellius, köle ordusunun bir koluna (Plutarkhos bunun bir Germen birliği olduğunu özellikle vurguluyor) taarruz etti ve birliği ortadan kaldırdı.
- ◆ Bunun karşılığında diğer konsül Lentulus da, Alpler'e doğru yürüyüşe geçen Spartacus tarafından yenilgiye uğratıldı; Spartacus daha sonra (10.000 adamı olan) Gallia Cisalpina Valisi Cassius'la çarpıştı ve onu da yendi.
- ◆ Mummius'un lejyonundan sağ kalanları katleden Crassus komutanlığını garanti altına alırken, Spartacus de Lucania'ya gitmek üzere güneye hareket etti; Kilikia'lı korsanlarla anlaşma yaptı; ancak daha sonra korsanların ihanetine uğradı.
- ◆ Spartacus Bruttium'da konuşlandı; Crassus kölelerin ordugâhının karşısında kazdırdığı müstahkem hendekle köleler ordusunu tuzığa düşürdü.

- ◆ Crassus, Pompeius'un dönüşünden korkmaya başladı. Bu esnada Spartacus, karlı bir gecede ordusunun üçte biriyle Crassus'un bariyerini aşarak kaçtı. Fırar sonrasında bölünmüş ve zayıflamış olan köleler bir kez yenilgiye uğradı (Plutarkhos, Castus ve Gannicus komutasındaki bir kuvvetten söz ediyor, ancak ikinci ismi daha sonra Caius Canicius olarak kaydediyor), sonra da Petelia dağlarına yürüdüler.
- ◆ Spartacus, peşine düşenlere hücumla geçerek onları yendi; çarpışma sırasında *quaestor* Scrofa (Plutarkhos Yunancadaki kullanımıyla *Skrophas* diyor) ağır yaralandı.
- ◆ Son çarpışma Lucania'da gerçekleşti; Spartacus, öldürmek üzere Crassus'a yaklaşmaya çalışırken katledildi.

Sallustius ve Appianos'taki ekleme ve değişikliklerden yararlandığımızda, isyanın daha kapsamlı ve daha canlı bir tasvirini yapabilmek mümkün. Örneğin Sallustius'un *Historiae*'si, isyanın Senato'da ve kendi iç siyasetinde dönen entrikalarla bağlantısını ve özellikle Crassus ile Pompeius arasındaki ego çatışmaları bağlamında değişken dengeleri kavramayı mümkün kılıyor. Öte yandan *Historiae*, maalesef olaydan 35 yıl sonra kaleme alınmış ve bu sebeple de isyana ilişkin en orijinal kayıt olduğu tartışılabilir olduğu için, insanı boş yere umutlandıran parçalardan ibaret kalıyor. Lakin kitapları Cumhuriyet'in iç savaşlarını konu alan Appianos'un *Bellum civilia*'sı sağlam durumda ve bize bazı dramatik ayrıntılar sunuyor (Appianos, *Bellum civilia*, 1.116-121):

- ◆ Vezüv dağının işgali.
- ◆ Oenomaus ve Crixus'un adları.

- ◆ Romalı mahkûmların, ölen Crixus'un *manes*'ine (ruhuna) kurban edilmesi.
- ◆ Roma'ya taarruz edilmek üzereyken (Plutarkhos'ta yok) anlaşılma biçimde vazgeçilmesi.

Dahası, Crassus'un Bruttium'daki tuzağından kaçış olayına ilişkin Appianos'un açıklamaları tam kapsamlı ve çok net. Spartacus'un hayatına mal olan son savaşa ilişkin betimlemeleri de keza çok canlı. Öte yandan Plutarkhos da, olayın kapanıştaki zirve noktasının hemen öncesinde Spartacus'e muhteşem beyaz aygırını feda ettiriyor. Elbette iki Yunan yazar, kayıtlarını isyanın ortaya çıkışından iki yüzyıl sonra kaleme alırken, diğer üçü dönemin ayrıcalıklı seçkinleri olarak karşımıza çıkıyor. Sallustius, aktif siyasetten çekilmiş olan Romalı bir senatördü; Plutarkhos ve Appianos emperyal kurumlarla yakın siyasi bağlantıları olan zengin Yunan aristokratlardı ve doğal olarak hiçbirinin kölelerle pek bir duygudaşlığı yoktu.

Esasen bu yazarların, Spartacus isyanını, büyük planın işleyişinde ortaya çıkan anlık bir kıvılcımdan daha fazla bir şey olarak algılamadıklarını da unutmamalıyız. Bir köle yahut eski köle tarafından yazılmış tek bir kaynak bile yok ve isyancılar arkalarında kendi beklenti ve niyetleriyle ilgili hiçbir kayıt bırakmadıkları için, olayları nasıl gördükleri de asla öğrenilemeyecek. Dolayısıyla, elimizdeki bilgilerin köle olmayan kaynaklardan, yani isyancı kölelerin davranışlarını kendi bakış açılarıyla gerekçelendiren insanlardan intikal ettiğinin bilincinde olmalıyız. Yaşanan her şey insanla ilgili olduğundan, yakından bakıldığında çok farklı algılanabilen olaylar, asırlar sonra daha net ve daha yalın görülüyor.

İlerleyen sayfalarda esas yazarlarımızdan sadece üçü yer alıyor. Bu yazarlar hakkında daha fazla ayrındı ve diğer kaynaklar hakkında bilgi için en uygun kaynak *The Oxford Classical Dictionary* (3. baskı). Aşağıdaki notlarda *Penguin Classics* kısaca "Penguin" olarak ve *Loeb Classical Library* de kısaca "Loeb" olarak geçiyor. Harvard University Press tarafından basılan Loeb baskılarında, İngilizce çevirileri orijinal dildeki metinlerin yanında yer alıyor.

APPIANOS

(Doğumu: M.S. 95)

İskenderiyeli bir Yunan olan Appianos doğduğu şehirde yüksek mevkilere geldi ve görüldüğü kadarıyla bazı davalarda İmparator Hadrianus ve İmparator Antoninus Pius huzurunda savunma yaptığı Roma'da hukuk alanında çalıştı. *Romaika* adlı eserini, Edward Gibbon'ın çok isabetli bir yakıştırmayla "Antoninus Hanedanı'nın altın çağı" olarak adlandırdığı yükseliş döneminde, Antoninus Pius'un imparatorluğuna rastlayan bir süreçte yazdı. Appianos'un hedef kitle si Doğu Akdeniz'in iyi eğitilmiş ve Yunanca konuşan ayrıcalıklı seçkinleriydi ki, bunlar Roma Hukuku'ndan uzun süre etkilenmekle kalmayıp, bu alandaki çalışmalarla da iç içe olan bir kesimdi. Aralarından bazıları Roma'da senatör hatta konsül olurken, çocukları da Appianos örneğinde olduğu gibi, imparatorluk himayesinin imtiyazlarından yararlanıyordu. Lakin güvenli bir dünya düzeni kurmuş olmasına rağmen Roma hâlâ yabancı bir gücü ve tarihi de, Yunan klasikleriyle yetişmiş ve Roma'nın siyaset üstatlarının ortak değerlerini pek fazla benimsemeyen insanlar tarafından genelde pek az anlaşılmakta yahut pek az takdir görmekteydi.

Appianos'un 24 kitap uzunluğundaki *Roma Tarihi* kayıtları temelde fetihleri ve muharebeleri aktarır ve dolayısıyla da bir savaş anlatısıdır. Appianos'un temel amacı, Romalıların nüfuzu altına aldığı çeşitli devletlerle olan ilişkilerine dair net bir tablo ortaya koymaktı. Bu amaçla anlatısını, her biri Roma'nın belli bir etnik grupla olan karşılıklı ilişkilerini konu alan bölümlere ayırmıştı. Ancak yine de, Romalılarla ilk çarpışan muhtelif halklardan başlayan belli bir sıralama dahilinde, kitaplarında oldukça net bir kronolojik şema izledi. Appianos'un çalışmasından günümüze kalanların tamamına ilişkin bir Loeb çevirisi mevcuttur; yanı sıra *The Civil Wars* başlıklı Penguin baskısı da övgüyü hak eden bir yaklaşımla M.Ö. 133 ilâ M.Ö. 35'in sonuna kadar devam eden dönemi kapsar ki bu süreç Tiberius Gracchus'un si-

yası rakipleri tarafından dövülerek öldürülmesinden başlayarak Caesar'ın korkunç iç çatışmaların sonunda sözde dostları tarafından katledilmesine kadar devam eder; dolayısıyla bu yayın, Spartacus isyanıyla ilgili bölümleri de içerir.

PLUTARKHOS

(Yakl. M.S. 46-120)

Boiotia'daki Khaironeia'da doğan muazzam birikimli ve üretken Plutarkhos (Lucius Mestrius Plutarchus), zamanının iyi eğitilmiş Romalı çevrelerine girmiş olan aristokrat bir Yunandı ve İmparator Traianus ve İmparator Hadrianus dönemlerinde imparatorlukta bazı resmi mevkilere getirilmiş olması muhtemeldir. Üyesi olduğu Delphoi'deki kâhinler okulunda da çalışmıştı. O zamanlar Yunanistan, Roma İmparatorluğu ve Atina devletiyle uyumlu ilişkiler içinde, huzurlu ve askerden arındırılmış bir yerdi; genç bir erkek olarak Plutarkhos da, kendi yaşıyla kavruken bir akademi kenti ve kültür merkezi olan Atina'da felsefe eğitimi aldı. Atina, yüzyıllar önce ölmüş olsalar da, hâlâ Platon ve Aristoteles'in kentiydi ve felsefe ile akademik çalışmaya eğilimi olan her öğrenci için bu kent, diğer eğitim merkezleriyle mukayese bile edilmeyecek bir konum, mevki ve şöhrete sahipti.

Paralel Yaşamlar (Bioi paralleloi/Vitae parallelae) adlı çalışması Roma (ve Yunan) tarihi açısından müthiş yararlı bir kaynaktır, zira Plutarkhos burada çok fazla ayrıntıyı ve birçok geleneği kayda almıştır. Öte yandan Plutarkhos'un eleştirel olmadığı pek nadirdir. Başlıca amacı insan tabiatı hakkında ahlak dersleri vermektir ve bu aşırı bireysel psikoloji merakına, dramatik olaylara çok uygun (ve Shakespeare'in takdirini kazanacak düzeyde) müthiş bir gözlem gücü eşlik ediyordu. Ancak, bir çeşit tarih yazmış olan Plutarkhos'un benzer mevkilerdeki Yunan ve Romalıları çiftler olarak inceleyip aralarında karşılaştırmalar yaptığı *Yaşamlar*'ın bazılarını yönelik eleştirilerinde haklı olduğunu da teslim etmek gere-

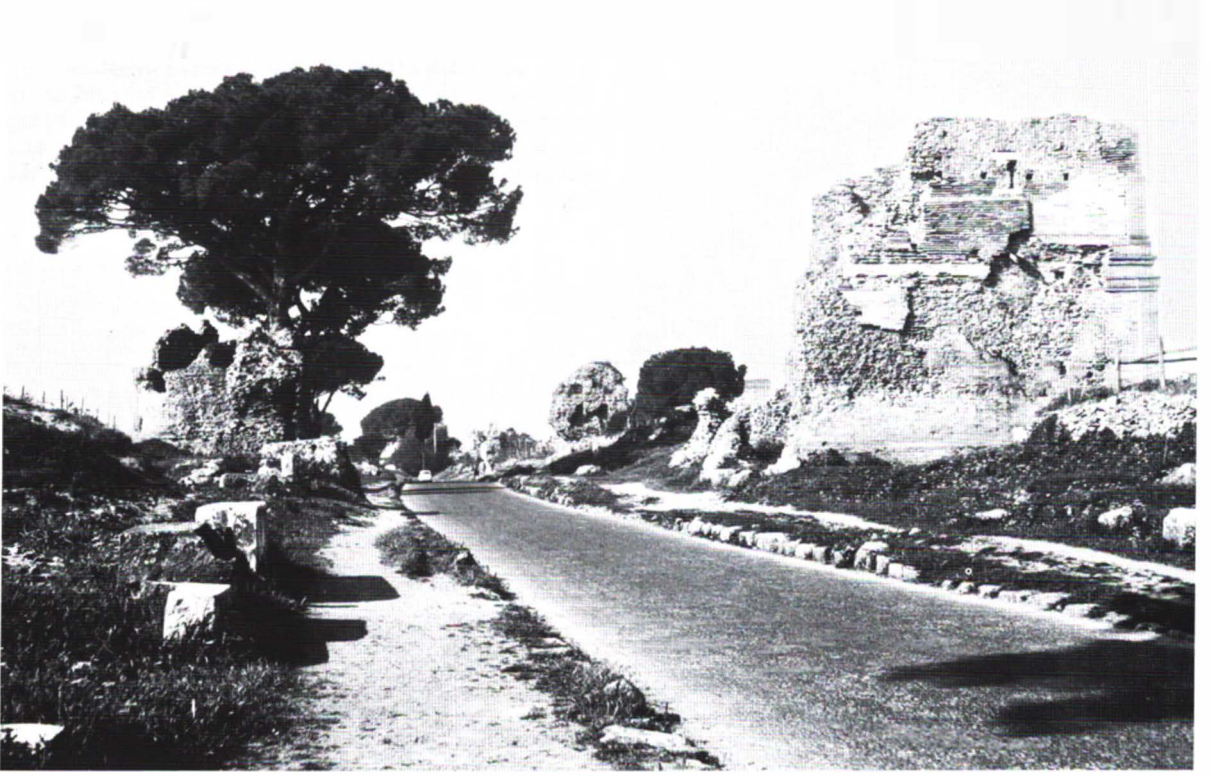
kir. Bu kurguyla, örneğin Agesilaos ile Pompeius ve Nikias ile Crassus karşılaştırılmaktadır. Penguin ve Loeb yayımlarında, 23 çiftin ve eşleştirme yapılmayan dört şahsın tek olarak incelendiği *Paralel Yaşamlar*'ın İngilizce çevirilerinin (*Parallel Lives*) yer aldığı pek çok kitap bulmak mümkün.

SALLUSTIUS

(M.Ö. 86 – yakl. M.Ö. 35)

Roma'da muhtelif resmi görevlerde bulunan ve daha sonra Afrika'da valilik yapan Sallustius (Caius Sallustius Crispus), Caesar'ın yandaşlarındandı ve Pompeius'a muhalifti. Orta İtalya'daki Sabinus yaylarında bulunan Amiternum'da doğdu ve siyasi kariyerinin ilk yıllarında, en ünlü üyesi Caesar olan *populares* grubunda yer aldı. Grubun *popularis* olarak anılan üyeleri halkçı aristokratlardı ve bunlar halk tribünlerinin ve onlar üzerinden geniş halk kitlelerinin desteğini sağlayarak Senato'yu devredışı bırakmak eğilimindeydi. Senato'daki kariyerine kıdemsiz *magistratus* olarak başlayan Sallustius yaklaşık M.Ö. 55 yılında *quaestor* oldu ve M.Ö. 52'de de halk tribünlerinden biri olarak seçildi. İki yıl sonra, *ensor*'lar tarafından, ahlaksızlık suçlamasıyla Senato'dan kovuldu; düşmanlarının kendisi hakkında ısrarla söylediği tek şey kötü niyetli dedikodular yapıtıydı. Ancak, yaklaşık bir yıl sonra Caesar, Sallustius'un ikinci kez *quaestor*'luğa seçilerek Senato'ya tekrar girmesini sağladı.

Sallustius, Caesar'la birlikte Rubicon nehrini aştı ve M.Ö. 49-45 yılları arasında, iç savaş dahilindeki çeşitli harekâtlarda kendisine bir subay olarak sadakatle hizmet etti; *praetor* seçildi ve diktatör tarafından, Numidia'daki Pompeius öncesi Iuba Krallığı'nın devamı olan Africa Nova'ya vali olarak atandı. Sallustius'un taşra halkı tarafından küçük düşürücü şekilde dolandırıldığı söylendi ve mahkûm olmaksızın da, yüklüce bir miktar rüşvet verdiği besbelli olan patronunun inayeti sayesinde kurtuldu. Sallustius'un, Caesar sayesinde gayet başarılı olduğu ke-

1950'de çekilen fotoğrafta, Roma'daki *Via Appia*'nın (Appia Yolu) yakın geçmişte ortaya çıkarılan bir bölümü görülüyor. Anıtsal boyutlarda inşa edilen Roma yolları, günlük kullanıma yönelik işlevsellikle etkileyici bir güç gösterisinin bileşiminin ürünüydü. Bu düz ve bakımlı yollar, lejyonlara rahat ulaşım imkânı da sunuyordu (Library of Congress).

sindi; Tibur'da (Tivoli) büyük bir villa ve Roma'da da *horti Sallustiani* adıyla anılacak olan ve peyzajını kendi kesesinden savurganca bir harcamayla tamamladığı meşhur parkı satın aldı.

Sallustius, tarihçi olarak günümüze kalmış olan iki monografisiyle tanınır: bunlardan *Bellum Iugurthinum* Roma ile Numidia Kralı Iugurtha arasında M.Ö. 112'den M.Ö. 105'e kadar süren savaşı ve *Bellum Catilinae* de M.Ö. 63'teki Roma Cumhuriyeti'ne yönelik başarısız isyanı anlatır. Caesar'ın ölümünden sonra, M.Ö. 40'ların sonunda kılıcını bırakıp kalemini eline alan Sallustius, beş cilt halinde Roma'nın süregiden tarihini de yazmıştır ve bu çalışma Marcus Aemilius Lepidus'un M.Ö. 78'deki isyanından başlayarak, Pompeius, Crassus ve Caesar'ın "Bi-

rinci Triumvir'a" olarak anılan fırsatçı koalisyonunun şekillendiği M.Ö. 67 yahut M.Ö. 60 yılına kadar yaşanan olayları kapsar. Çalışmanın Spartacus isyanını da içerdiği biliniyor, ancak ne yazık ki *Historiae* adlı bu kitaptan günümüze sadece birkaç konuşma metni ve mektup ile sınırlı sayıda vaka kaydı kalmıştır. Diğerlerinin değil de özellikle "bu" parça bölüm sayfaların yüzyıllar boyunca bozulmayıp günümüze kadar kalmasının sayısız nedeni olabilir ve bu nedenlerden biri de kuşkusuz tesadüftür.

Sallustius başarılı bir asker olmadığını kanıtlamış olabilir, ama etkileyici üslubu olan ünlü bir yazar olduğu kesindir. Roma devletindeki züppeliğe ve M.Ö. 2. yüzyıldaki savaşların yarattığı zenginlere bağladığı gerileme ve yozlaşmayı betimlemek konu-

Giovagnoli'nin *Spartaco*'sunda yer alan bir başka Sanesi çizimi. Bu kez Spartacus'un Crassus'la nihai karşılaşması öncesinde atını kurban edişi tasvir ediliyor. İlk yayımlanışının ardından defalarca basılan ve birçok dile tercüme edilen bu tarihi başyapıt, Birinci Dünya Savaşı öncesinde henüz yeşermekte olan İtalya devletinde 1909 ve 1913 tarihlerinde çekilen ilk iki Spartacus filmine de temel teşkil etmiştir (R. Giovagnoli'den tıpkıbasım; *Spartaco*, 1874, Roma).

sunda azimli olan Sallustius, oldukça kendine özgü ve adeta yapay bir üslupta yazardı; dile getirmekte sabırsızlandığı görülen fikirlerini konsantre halde sunduğu cümleleri genellikle kısa ve özlüydü. Büyük hayranlık duyduğu Thukydides'in Yunan üslubuna öykünür ve antitezlere bayılırdı ama simetri ve düzenden, kimi zaman yazının kabataslak olduğu izlenimini uyandıracak düzeyde kaçınırdı.

KAYNAKÇA

Adcock, F.E., *Marcus Crassus: Millionaire* (Cambridge: Heffer & Sons, 1966).

Bradley, K.R., *Slavery and Rebellion in the Roman World, 140 BC - 70 BC* (Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 1989, 1998).

Brown, S., *Spartacus* (Nottingham: Warhammer Historical Wargames, 2004).

Brunt, P.A., *Italian Manpower 225 BC - AD 14* (Oxford: Oxford University Press, 1971, 1987).

Brunt, P.A., *The Fall of the Roman Republic and Related Essays* (Oxford: Clarendon Press, 1988).

Cohen, G.A., *Karl Marx's Theory of History: A Defence* (Oxford: Clarendon Press, 1973).

Gabba, E., (çev. P.J. Cuff) *Republican Rome: The Army and Allies* (Oxford: Blackwell, 1973).

Garnsey, P.D.A. ve Sailer, R.P., *The Roman Empire: Economy, Society and Culture* (Londra: Duckworth, 1987).

Grant, M., *Gladiators* (Londra: Penguin, 1967, 2000).

Greene, K., *The Archaeology of the Roman Economy* (Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1986, 1990).

Fields, N., *The Roman Army: The Civil Wars 88-31 BC* (Oxford: Osprey - Battle Orders 34, 2008).

Finley, M.I., *Ancient Slavery and Modern Ideology* (Princeton, NJ: Markus Weiner, 1980, 1998).

Finley, M.I., *The Ancient Economy* (Londra: University of California Press, 1999, 2. Bas.).

Harris, W.V., "Spartacus", M.C. Carnes (ed.), *Past Imperfect: History according to the Movies* (New York: Henry Holt, 1996), s. 40-43.

Hopkins, K., *Conquerors and Slaves* (Cambridge: Cambridge University Press, 1978).

James, C.L.R., *The Black Jacobins* (Londra: Penguin, 1938, 2001).

Katzenberger, E. (ed.), *First World, Ha Ha Ha! The Zapatista Challenge* (San Francisco: City Light Books, 1995).

Marshall, B.A., *Crassus: A Political Biography* (Amsterdam: Hakkert, 1976).

Rice Holmes, T., *The Roman Republic* (Oxford: Oxford University Press, 1923).

Rubinsohn, W.Z., (çev. J.G. Griffith) *Spartacus' Uprising and Soviet Historical Writing* (Oxford: Oxbow Books, 1983).

Shaw, B.D., "Bandits in the Roman Empire", *Past & Present*, 105 (1984), s. 3-52.

Shaw, B.D. (ed.), *Spartacus and the Slave Wars: A Brief History with Documents* (Boston & New York: Bedford/St Martin's Press, 2001).

Stockton, D.L., *Cicero: A Political Biography* (Oxford: Oxford University Press, 1971).

Sullivan, J.P. (ed.), "Marxism and the Classics", *Arethusa*, 8:1 (1975), s. 5-225.

Trow, M.J., *Spartacus: The Myth and the Man* (Stroud: Sutton, 2006).

Urbainczyk, T., *Spartacus* (Londra: Bristol Classical Press, 2004).

Vogt, J., (çev. T.E.J. Wiedemann) *Ancient Slavery and the Ideal of Man* (Oxford: Blackwell, 1974).

Ward, A.M., *Marcus Crassus and the Late Republic* (Columbia ve Londra: University of Missouri Press, 1977).

Welch, K., "The Roman arena in late republican Italy: A new interpretation", *Journal of Roman Archaeology*, 7 (1994), s. 59-80.

Winkler, M.M., *Spartacus: Film and History* (Oxford: Blackwell, 2007).

Wisdom, S., *Gladiators 100 BC- AD 200* (Oxford: Osprey - Warrior 39, 2001).

Yavetz, Z., *Slaves and Slavery in Ancient Rome* (Oxford: Transaction Books, 1988).

Ziegler, K., "Die Herkunft des Spartacus", *Hermes*, 83 (1955), s. 248-50.

SÖZLÜKÇE VE KISALTMALAR

Aedilis: Bir yıllığına seçilen ve kamu hizmetleri ile kamuya açık oyunlardan sorumlu kідemsiz sulh yargıcı (ikisi pleb ve ikisi atama ile işbaşına gelmiş yahut soylu).

As: Bakır para; başlangıçta 1/10 *denarius* değerindeyken daha sonra Gracchi döneminde değeri 1/16 *denarius*'a uyarlanmıştır.

Aquila (çoğ. *aquilae*): Kartal - lejyon amblemi.

Aquilifer (çoğ. *aquiliferi*): Kartal taşıyıcı - kartal amblemlı bayrağı taşıyan bayraktar.

Capite censi: Sayımlık kelle - askerlik hizmeti için gereken asgarî mal varlığına sahip olmayan Romalı yurttaş.

Centurio (çoğ. *centuriones*): *Centuria*'ya komuta eden subay.

Centurial (çoğ. *centuriae*): *Cohors*'un alt birimi.

Contubernium: Sekiz lejyonerden oluşan birim; *centuria* 'nın onda biri (sözlük anlamı: "bir çadır dolusu").

Dilectus: Asker alımı (sözcük anlamı: "seçme").

Denarius, (çoğ. *denarii*): Gümüş para - anlamı "onluk" olmakla beraber sonradan 16 *as*'a eşit olacak şekilde uyarlanmıştır.

Dolabra (çoğ. *dolabrae*): Kazma.

Eques (çoğ. *equites*): *Ordo ekuester* mensubu.

Furca (çoğ. *furcae*): Lejyonerlerin taşıdığı T şeklinde direk.

Gladius (çoğ. *gladii*): Lejyonerlerin taşıdığı kesici-delici kılıç.

Impedimenta: Yük hayvanları.

Cohors (çoğ. *cohortes*): Lejyonun standart taktik birimi.

Lejyon (legio, çoğ. *legiones*): Lejyon - Roma ordusunu oluşturan ana birim.

Lorica hamata: Örgü zırh.

Magister pecoris: Sığır çobanlarının başı (sözcük anlamı: "sürü efendisi").

Manipulus (çoğ. *manipuli*): Orta Cumhuriyet manipulus lejyonlarının taktik birimi (sözcük anla-

ma: "bir avuç dolusu").

Mille passus: Roma mili (= 1,48 km; sözcük anlamı: "bin adım").

Munus (çoğ. *munera*): Gladyatör dövüşü (sözcük anlamı: "mecburiyet").

Pala (çoğ. *palae*): Sivri demir uçlu bahçe küreği.

Patera (çoğ. *paterae*): Bronz karavana tenceresi.

Passus (çoğ. *passuum*): 1 Roma adımı (= 5 Roma ayağı = 1,48m).

Pilum (çoğ. *pilae*): Lejyonerlerin standart atımlık silahı olarak kullanılan mızrak.

Pilum muralis: Ordugâh tahkimatında kullanılan ahşap direk.

Pugio (çoğ. *pugiones*): Lejyonerlerin taşıdığı hançer.

Quaestor: Bir yıllığına seçilen ve ağırlıkla mali işlerden sorumlu kідemsiz *magistratus*.

Scutum (çoğ. *scuta*): Lejyonerlerin taşıdığı kalkan.

Sestertius (çoğ. *sestertii*): 1/4 *denarius* değerinde pirinç para.

Signum (çoğ. *signa*): *Centuria* sancağı.

Talent: Yunanların değerini sabitlediği 60 *mina* ağırlığındaki gümüş (Attika-Euboia [Atina-Eğriboz] *tálan-ton*'u = 26,2 kg, Aeginetan [Ege/Adalar] *tálan-ton*'u = 43,6 kg); bir ağırlık ölçüsü birimi olarak *mina* = 100 Attika drahmisi = 70 Ege drahmisi

Trulleus: Bronz tencere.

Vilicus (çoğ. *vilici*): Çiftlik kâhyası.

Kısaltmalar:

AE: L'Année Épigraphique (Paris, 1888-).

CIL: T. Mommsen vd., *Corpus Inscriptionum Latinarum* (Berlin, 1862-).

ILS: H. Dessau, *Inscriptiones Latinae Selectae* (Berlin, 1892-1916).

MMRII: T.R.S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic*, C. II (New York, 1952).

DİZİN

İllüstrasyon sayfaları koyu renk ile yazılmıştır.

- Agrigentum 9
Antiochos (köle kralı) 8, 20
Appianos (tarihçi) 18, 28, 88, 89
esirlerin kurban edilmesi 47
korsan faaliyetleri 21
köle ordusu/isyani 30, 39, 40, 48, 53-55, 59, 75, 83
Athenaios 16, 20, 28
Athenion 10, 10, 12
- Batiatus, Gnaeus Lentulus 52, 52, 55, 58
Bithynia 28
Brundisium 75, 79
Bruttium 55, 66
ve köle ordusu 13, 55, 88, 89
büstler/heykeller 7, 8, 33, 35, 37, 71, 82, 84
- Caesar, Gaius Iulius 6, 12, 13, 24, 33, 46, 47, 48, 67, 83, 84, 90, 91
askeri tribün olarak seçilmesi 13, 44
gladyatörlerin önemi 24, 82
köle sahipliği 20
ve köle ordusu 27
Campania 11, 22, 23, 25, 26, 47, 52, 54, 80, 82
Capua 12, 26, 40, 47, 50, 52, 79, 80, 82, 83, 88
gladyatör eğitim okulu 27, 52, 52, 58
Castus (asilerin lideri) 28, 40, 46, 50, 71, 88
Cato ve Garganus Savaşı 36, 59, 60, 70
cenaze anıtları 22
Cerere kayalığı (Enna) 5, 6
Cicero (tarihçi) 5, 7, 10, 11, 13, 14, 19, 50, 82
Gaius Verres 7, 8, 13, 48
gladyatör dövüşü 23-25, 83
köle isyanı 37, 53, 83
köleliğin adil olması 8
proletarya 14
Roma ordusu 34, 45
Sicilya 48
- Cossinius, Lucius (*praetor*) 40, 54, 88
Crassus, Marcus Licinius (*praetor*) 11-13, 31, 33, 44, 72, 75, 78, 80-82, 89, 91
askeri komutan 13, 31-33, 46, 63, 71, 72, 88
ışadımı 31, 33
karakter özellikleri 27, 32, 33
nihai yenilgisi 33
Pompeius'a karşı olan düşmanlığı 31-33, 75, 81, 82, 82, 88
siyasi hırsları 31
ve köle ordusu/isyani 13, 31-33, 51, 63, 66, 67, 71, 75, 78, 82, 83, 88, 89, 91
Crixus (asilerin lideri) 28, 52, 55, 88, 89
çarpışma gücü 55, 60
hareketleri 70
- kiyafeti ve silahları 70
mahiyeti 50, 55, 70
son savaşı 13, 50, 55, 59, 60, 63, 70
ölümü 13, 60, 70
ve Spartacus 13, 24, 28, 47, 50, 70
- çarmıha gerilme 15, 47, 79-81, 81, 87
- decimacio* cezası 32
Delos adası 11, 16
Demeter Tapınağı 6, 7
Diodoros 7-9, 9, 40
Douglas, Kirk 51
duvar resimleri 28, 54
- Enna (Sicilya) 5, 6, 8, 84
eques 11, 14, 21, 33, 35
ergastula (ış barakası) 35, 39, 39
Eunus (köle) 7, 8-10, 8
ev köleleri (*mancipia urbana*) 15
eyalet valilerinin rolü 9
- fascēs* 42
Florus, köle ayaklanması ile ilgili 25, 28, 34, 39, 47, 48, 53, 59, 83
Frontinus, köle ayaklanması ile ilgili 39, 46, 53
Furius, Gaius (*legatus*) 54, 88
- Gallia Cisalpina 18, 48, 62, 88
Galya/Galyahlar 6, 17, 28, 35, 35, 37, 37, 40, 62, 70
kölelerin tedariki 35
ve köle ordusu 34, 35, 50, 55, 60, 63, 70
gladyatör olarak esirler 24, 48, 52, 58
silahlar 39, 48, 70
- Gannicus, Caius (asilerin lideri) 28, 40, 50, 71, 88
yenilgisi 46
Garganus dağı 55, 59, 60, 63, 70
Gellius, Lucius (konsül) 13, 55, 59
köle ordusunun bir kolunu yenilgiye uğratması 59, 60, 63, 70, 88
- Germenler 10, 55
köle ordusunda 34, 35, 43, 50, 55, 60, 63, 70, 88
- Glaber, Caius Claudius (*praetor*) 13
köle ordusu tarafından yenilgiye uğraması 13, 40, 53, 88
gladyatör eğitim okulu 27, 28, 52, 52, 55, 58
gladyatör dövüşleri 22-24, 27, 47, 51, 62
gelişimi/popülaritesi 22, 23
kullanılan amfiteatrlar 23, 47
lanista'nın rolü 23, 58
gladyatörler (*bustuarii*) 21-24, 25, 27, 28,
- 28, 37, 38, 52, 53, 71, 83, 85, 86
acımasız muamele 52, 52
beslenme ve eğitim 23, 23, 27, 28, 47, 52, 52, 55, 58
Capua'daki isyan 12, 58, 58
çarpışma 81
teçhizat/silah 22, 30, 32, 48, 52
zırh/kiyafet 22, 31, 32, 48
Grassie Gibbon, Lewis 86, 87
Guevara, Ernesto "Che" 5, 6, 87
- Hera Tapınağı 9, 59
- Iugurtha, Numidia Kralı 11, 43, 91
- Iberia/Iberia'lılar 12, 18, 21, 31, 37, 75, 81, 82
insan kurban etme 21, 22, 32, 47, 89
- Kilikia korsanları 10, 20
Spartacus'e ihanet 63, 88
Kleon (köle) 8, 9, 9
konsüller 9-13, 23, 31, 42, 54, 55, 59, 60, 62, 63, 63, 70, 81, 82, 88, 89
köle çobanlar (*pastores*) 8, 9, 9, 19, 37, 40, 67, 70, 82
bekçi köpeklerinin kullanımı 39, 40
köle ordusuna katılmaları 35, 39, 40, 54
köle ordusu/isyani (ayrıca bkz. Spartacus) 12, 13, 32, 34, 40, 50, 66, 73, 88
başarı şansı 62, 82
esirlere muamele 47, 59, 62
hareketleri 13
kadınların rolü 35, 40, 70
kendi aralarında iletişim 34
liderler arasındaki ayrılık 48
özgürlük için duyulan arzu 50
Roma'ya yönelik tehdit 7, 9, 62
Senato'nun tepkisi 10, 51, 53, 75
silahlar 30, 32, 38-40, 39, 40, 52, 54, 70, 78
tedarikler 71
yapısı ve gücü 60
yeni askerlerin eğitimi 54
köle sahipleri 9, 10, 15, 20, 35, 37, 87
Köle Savaşı (I) 6, 7, 8, 8, 9, 11, 16, 37, 40
Köle Savaşı (II) 10-12, 10, 63
kölelik/köleler 6, 7, 15, 17-19, 42, 47, 50, 85, 87
maliyet 19
zenginliğin göstergesi olarak 20, 31
sahip köle arasındaki ilişki 16, 17
muamele 8, 16, 17
yasal tanımı 8, 18
köy köleleri (*mancipia rustica*) 15
Kubrick, Stanley 51, 58, 70, 83

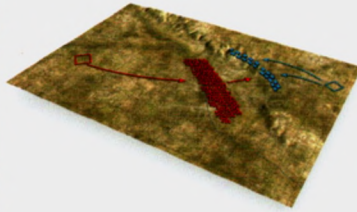
- L'Ouverture, François 84
 Licinia (Vesta bakiresi) 32, 33
 Lilybaeum 8, 10
 Livius, köle isyanı üzerine 28, 53, 55, 83
 Lombardia Kalesi 5, 7, 8
 Lucania/Lucania'lılar 13, 22, 25, 26, 37, 65, 66, 80, 88
 köle isyanı 13, 55, 75, 88
 müsabakalar 22
 Yunanistan'a saldırılar 26
 Lucullus, Marcus Terentius Varro (prokonsül) 11-13, 75
 ludus, yapısı ve işlevi 52, 58
 Luxemburg, Rosa 5, 85
- Magnus, Gnaeus Pompeius 11, 82
 Makedonya 28, 30, 43, 75
 Marius, Gaius (konsül) 11, 12, 31, 41-46
 ve Roma ordusu 32, 41-46
 Mars (savaş tanrısı) 44, 83
 Marx, Karl 6, 84, 86
 özgürlük ve devrim üzerine 84, 85
 Spartacus üzerine 84, 86
 Metapontium 35, 55, 59, 62
 mezartaşı 30-32
 Mithridates IV. kral 12, 13, 20, 28
 Mozaikler 40, 81
 Mummius (legatus) 63
 köle ordusu tarafından yenilgiye uğratılması 63, 88
 mutfak teçhizatı 52, 58
 Müttefikler Savaşı (MÖ 91-88) 12, 24, 26
- Octavianus (Augustus) 13, 21, 47
 Oenomaus (asilerin lideri) 28, 50, 52, 54, 88
 Orosius 18, 28, 47, 53, 62
 Oskça konuşanlar 25, 25, 26
- Paestum 22, 25, 26, 42, 59, 74
 Perugia, düşüşü 21
 Petrae Roseti garnizonu 67
 Pizzo (Calabria) 66, 67
 Plutarkhos (tarihçi) 18, 59, 63, 67, 88-90
 asi köleler/köle ordusu 48, 53, 55, 83, 88, 89
 Crassus 27, 33
 köle çobanlar 39
 kölelerin ücreti 19
 lejyonerin teçhizatı 45
 Pompeius 75, 88, 90
 Spartacus 6, 27, 28, 30, 48, 53, 62, 71, 75, 88, 89
 Pollino dağı (Lucania) 65
 Pompeius 11-13, 20, 27, 31, 81, 82, 88, 90, 91
 asi köleler/köle ordusu 75, 81, 88
 Crassus'a karşı düşmanlığı 31-33, 75, 81, 88, 90
 halk desteği 81, 82
 karakter özellikleri 81
 Porta Collina Savaşı 12, 32
- Pön Savaşı (I) 7
 Pön Savaşı (II) 7, 42
 praetor'ların rolü 9
 Pydna Savaşı 43
- Roma
 insan kurbanı 21
 köle ayaklanmaları 12, 13, 32, 34, 40, 50, 66, 73, 79, 88
 köle toplumu olarak 15
 saldırı tehdidi 7, 9, 10, 62, 83
 Senato'nun rolü/hükümü 9, 14
 sınıf (classis) 14, 41, 46
 yurttaşlık yapılanması 41, 42, 50
- Roma ordusu
 askere alınma 41, 46
 capite censi 11, 41
 hizmet karşılığı ödülleri 46
 mal varlığı yeterliliği 41-44
 contubernium 45
 köle gönüllüler 41
 primus pilus (birinci mızrak) 46
 principes (kıdemli askerler) 42
 signifer (sancaktar) 43
 triarii (üçüncü hattaki askerler) 42, 43
 velites (hafif silahlı askeri birlik) 42
 kıyafet/üniforma 44, 45
 ortak ruh 46
 sancakların kullanımı 43, 46
 silahlar 44
 taktik organizasyon 30, 42, 43
 teçhizat 19, 45
 yapısı/öğeleri
 aquilifer (sancak taşıyıcısı) 46
 centurio 46, 75, 78
 hastati 42, 43
 impedimenta 45
 lejyonierler 19, 20, 32, 41, 43, 44, 44-47, 46, 78
 Marius hizbi/lejyonu 31
 yenilgileri 33, 41, 53, 54, 88
 zaferler 13, 22, 43, 72, 75, 81, 82, 82, 88
- Roseto Capo Spulico 67
- Sallustius (tarihçi) 12, 63, 88-92
 köle isyanı 38-40, 47, 50, 53, 55, 71, 84
 Roma devletinin zayıf düşmesi 88
 Roma ordusu 41, 43, 48, 55
 Salvius (köle kralı: Tryphon) 10, 12
 Samnit'ler 20, 22-26, 32
 Senato/senatörler 9, 10, 13, 14, 17, 19, 21, 24, 31, 33, 33, 41, 42, 59, 75, 81, 82, 88-90
 ayrıcalıklı/prestijli olması 14
 capite censi'nin kaydı 41
 Spartacus'un takibi 32, 51, 53
- Sicilya 7, 7, 8, 10-13, 10, 21, 35, 37, 48, 63, 82, 84
 köle ordusu 48
 köle ayaklanmaları 7-9, 9, 10, 48
 tarımsal refahı 6, 7, 9, 19
- köle kullanımı 7
 Roma hâkimiyeti 7, 9
 silahlar 19, 22-25, 30, 32, 37-42, 40, 44, 52, 54, 55, 58, 70, 78
 üretimleri 38, 39, 39
 Silarus nehri 72, 74, 75, 78
 Soverato (Calabria) 67
 Spartacus (ayrıca bkz. köle ordusu/isyanı)
 betimlenmesi 89
 sinemada 51, 58, 83, 92
 beyaz atı kurban etmesi 78, 89
 Crixus ile olan ilişkisi 13, 24, 28, 47, 50, 70
 durumundaki zayıflık 27
 edebiyat 24, 85-87
 gücü ve ruhu 27
 hareketleri 75, 88
 liderlik özellikleri 5
 mirası 85-87
 mitolojik/devrimci kahraman 5, 6, 84, 85, 87
 ölümü 78, 79, 83, 87
 proto-İsa 87
 Trakya kökeni 6, 24, 27, 28, 30, 40, 52, 62
 yeni askerlerin eğitimi 62
- Spartacusbund 5, 86
 Spartokos I. Trakya Kralı 27
 Stoacılık ve kölelik 18
 Strode, Woody 51
 Sulla, Lucius Cornelius 11, 12, 20, 31, 32, 82
- Tertullianus 21
 thrax insanları 30
 Thuri ve köle ordusu 37, 39, 55, 59, 62, 65, 67, 82
 Trakya/Trak kabileleri 28, 30, 35, 40, 62
 İtalya için köleler 35
 köle ordusu 34, 35
 gladyatör olarak esirler 24, 30, 31, 52, 58
 Roma orduları için yardımcı kuvvetler 30
- Varina (Spartacus'un karısı) 82
 Varinius, Publius (praetor) 13, 39, 50, 54, 88
 köle ordusu tarafından yenilmesi 39, 40, 54, 88
 Varro, Marcus Terentius 12, 15, 16, 19, 27, 35, 37, 38, 75
 Verres, Gaius (Sicilya valisi) 7, 8, 13, 48, 50
 Vezuv dağı 12, 23, 53, 55
 asi köleler 12, 28, 50, 53, 54, 58, 88
 Via Appia ("Yolların Kraliçesi") 13, 79, 80, 91
 asilerin yol boyunca çarpmıha gerilmesi 80
 yapımı 79
 vilicus 10, 16, 17, 38
- zırh 20, 22-26, 25, 31, 39, 39, 44, 44, 78

Tarihin en büyük savaşlarının ayrıntılı dökümleri, çarpışan kuvvetlerin komuta stratejileri, muharebe taktikleri, askerî harekâtların düğüm noktaları.

Roma'ya karşı ayaklanan bir köle: Trakyalı Spartacus. Karşısında servetini iktidar için kullanan hırslı bir komutan: Marcus Licinius Crassus. Gladyatörlerin isyanı, kullanılan silahlar, karşılıklı taktikler, Crassus'un kazdırdığı hendek, Silarus Nehri yakınındaki son savaş...

Renkli savaş sahneleri

3 boyutlu harekât planları

Fotoğraflar

Haritalar

SPARTACUS VE KÖLE SAVAŞI

Roma M.Ö. 73 tarihinde köleci bir toplumun başına gelebilecek en büyük kâbusla karşı karşıya kaldı: Köle ayaklanması. Gladyatör dövüşlerinin önemli merkezlerinden biri olan Capua'da, Trakyalı Spartacus önderliğinde ayaklanan gladyatörler, üzerlerine gelen Roma kuvvetlerini peşpeşe yenilgiye uğrattılar. Kaçan diğer kölelerin de katılmasıyla giderek büyüyen ve mevcudu 70.000'e yaklaşan bu ordu, Spartacus'un komutasında zengin Roma kentlerine saldırdı, iki konsül ordusunu bozguna uğrattı. Roma için büyük bir tehdit oluşturmaya başlayan Spartacus'u başlangıçta ciddiye almayan Senato, daha sonra bu hatasını anladı ve servetini kullanarak iktidar peşinde koşan hırslı Marcus Licinius Crassus'u görevlendirdi. Uzunca bir süre Spartacus'u takip eden Crassus, "köle ordusu"nun bölünmesinden de yararlanarak son ve büyük bir savaşta -Marx'ın ifadesiyle- "bütün bir antik çağ tarihinin böbürlenebileceği en muazzam kişilik" olan Trakyalıyı mağlup etti. Spartacus savaş alanında elinde kılıcıyla can verdi. Crassus, esir aldığı 6.000 köleyi ibret olsun diye çarmıha gerdirdi. Stanley Kubrick'in epik filmi *Spartacus*'te (1960), Crassus son savaştan hemen önce bir araya topladığı subaylarına harekâtın "Spartacus efsanesini öldürmek" için yapıldığını söylemişti. Oysa gladyatör Spartacus'un yazgısında, ölümü yenip efsane olmak ve çağları aşıp dünyadaki tüm ezilenlerin umutlarının simgesi haline gelmek vardı.

KDV dahil fiyatı
14 TL